

НАУКА і ОБОРОНА

Щоквартальний науково-теоретичний та науково-практичний журнал

Редакція:

Семон Богдан Йосипович (*головний редактор*), доктор
технічних наук, професор;

Бодрик Юрій Григорович (*науковий редактор*),
кандидат технічних наук, старший науковий
співробітник;

Колесник Володимир Іванович (*відповідальний
секретар*), кандидат технічних наук, старший
науковий співробітник

Редакційна колегія:

Бочарніков Віктор Павлович, доктор технічних наук,
професор;

Волошенко Антоніна Віталіївна, доктор економічних
наук, доцент;

Воробйов Олег Михайлович, доктор технічних наук,
професор;

Грицюк Валерій Миколайович, доктор історичних наук,
доцент;

Еггінтон Білл, доктор освіти;

Загорка Олексій Миколайович, доктор військових наук,
професор;

Карабин Василь Васильович, доктор технічних наук,
доцент;

Косевцов В'ячеслав Олександрович, доктор військових
наук, професор;

Лобанов Анатолій Анатолійович, доктор військових
наук, професор;

Мацько Олександр Йосипович, кандидат військових
наук, професор;

Медведев Володимир Костянтинович, кандидат
військових наук, професор;

Мірненко Володимир Іванович, доктор технічних наук,
професор;

Неділько Олександр Миколайович, кандидат технічних
наук, доцент;

Павліковський Анатолій Казимирович, кандидат
військових наук, доцент;

Павловська Світлана Володимирівна, кандидат
історичних наук, старший дослідник;

Ракушев Михайло Юрійович, доктор технічних наук,
старший науковий співробітник;

Романченко Ігор Сергійович, доктор військових наук,
професор;

Руснак Іван Степанович, доктор військових наук,
професор;

Сальнікова Ольга Федорівна, доктор наук з державного
управління, старший науковий співробітник;

Самберг Андре, кандидат технічних наук;

Сиротенко Анатолій Миколайович, доктор військових
наук, професор;

Телелим Василь Максимович, доктор військових наук,
професор;

Тимошенко Радіон Іванович, доктор військових наук,
старший науковий співробітник;

Тюрін Віталій Вікторович, кандидат військових наук,
доцент;

Чепков Ігор Борисович, доктор технічних наук,
професор;

Щипанський Павло Володимирович, кандидат
військових наук, професор

Зміст

Актуальні питання національної безпеки та оборони

<i>Таран А. В.</i> Основні результати діяльності Міністерства оборони України з реалізації завдань оборонної реформи у 2020–2021 роках та завдання на перспективу.....	3
<i>Руснак І. С., Меліхов О. А., Яковенко А. В., Романюк І. М.</i> Документи стратегічного (оборонного) планування Міністерства оборони України, Збройних Сил України, інших складових сил оборони та порядок їх реалізації	13
<i>Сирський О. С.</i> Сучасний стан, завдання та перспективи розвитку Сухопутних військ Збройних Сил України	22
<i>Олецьук М. М., Шамко В. Є., Жарик О. М.</i> Сучасний стан, завдання та перспективи розвитку Повітряних Сил Збройних Сил України	28
<i>Неїжпапа О. Л., Тарасов А. А., Яким'як С. В.</i> Проблемні питання та перспективи розвитку Військово-Морських Сил Збройних Сил України	36
<i>Дзюба Т. М.</i> Обґрунтування концептуальних положень інформаційної безпеки України	41
Національна безпека та оборона: методичний аспект	
<i>Щипанський П. В., Загорка О. М., Поліщук С. В., Загорка І. О.</i> Методичні підходи до розроблення сценаріїв розвитку ситуацій у воєнній сфері	47
Оглядові статті	
<i>Корнійчук Ю. Г., Лазуріна Н. П., Островська-Бугайчук І. М.</i> Аналіз методологічної бази забезпечення впровадження гендерної рівності та формуванню гендерної компетентності в процесі підготовки фахівців сектору безпеки та оборони	52
Summaries	57

Contents

Topical issues of national security and defence

<i>A. V. Taran.</i> Key outcomes of the implementation of defence reform in the Ministry of Defence of Ukraine in 2020–2021 and tasks for the future	3
<i>I. S. Rusnak, O. A. Melikhov, A. V. Yakovenko, I. M. Romaniuk.</i> Strategic (defence) planning documents in the Ministry of Defence of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine, other components of defence forces and further prospects for their implementation	13
<i>O. S. Syrskiy.</i> Current state, tasks and prospects for development of the Land Forces of the Armed Forces of Ukraine	22
<i>M. M. Oleshchuk, V. Ye. Shamko, O. M. Zharyk.</i> Current state, tasks and prospects for development of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine	28
<i>O. L. Neizhpapa, A. A. Tarasov, S. V. Yakymiak.</i> Problem issues and prospects for development of the Navy of the Armed Forces of Ukraine	36
<i>T. M. Dziuba.</i> Rationale for information security concept of Ukraine	41
National security and defence: methodical aspect	
<i>P. V. Shchypanskyi, O. M. Zahorka, S. V. Polishchuk, I. O. Zahorka.</i> Methodical approaches to the development of scenarios in the military field	47
Review articles	
<i>Yu. H. Korniiichuk, N. P. Lazurina, I. M. Ostrovska-Buhaichuk.</i> Analysis of the methodological base for ensuring the implementation of gender equality and the formation of gender competence in the process of training of specialists in the security and defence sector	52
Summaries	57

DOI 10.33099/2618-1614-2021-16-3-3-12

УДК 355/359(477)

А. В. Таран,

Міністр оборони України

Основні результати діяльності Міністерства оборони України з реалізації завдань оборонної реформи у 2020–2021 роках та завдання на перспективу

У статті висвітлені основні результати діяльності Міністерства оборони України з реалізації оборонної реформи у 2020–2021 рр. та окреслені завдання щодо її продовження на довгострокову перспективу.

Ключові слова: оборонна реформа, Міністерство оборони України, Збройні Сили України, сили оборони, система стратегічного планування, оборонне планування на основі спроможностей.

З початком збройної агресії Російської Федерації проти України пріоритети в реалізації воєнної політики нашої держави спрямовувалися на відсіч збройній агресії з одночасним здійсненням заходів оборонної реформи з метою посилення спроможностей сил оборони, підвищення їхньої готовності до виконання завдань за призначенням та участі у проведенні спільних з підрозділами НАТО бойових дій (операцій).

Основні напрями реалізації воєнної політики України, стратегічні цілі та очікувані результати розвитку сил оборони на період до 2020 р. були визначені попереднім Стратегічним оборонним бюлетенем України [1].

Протягом 2016–2019 рр. було виконано низку завдань оборонної реформи, серед яких:

- посилений демократичний цивільний контроль над силами оборони та розмежовані повноваження між оборонним відомством та Збройними Силами;
- закладені основи нової системи об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління у Збройних Силах;
- запроваджене планування розвитку спроможностей сил оборони та планування оборони держави;
- розпочате створення нових систем логістичного й медичного забезпечення та підтримки (оперативного забезпечення) військ (сил) Збройних Сил України;
- започатковані нові підходи до здійснення закупівель в оборонній сфері;
- нарощені спроможності сил оборони на узбережжі та в акваторії Чорного та Азовського морів;
- розроблені нові доктрини з підготовки і застосування Збройних Сил України;
- удосконалена система кадрового менеджменту та створені умови для дотримання гендерної рівності в силах оборони.

Водночас у процесі реалізації завдань (заходів) оборонної реформи виявлені істотні проблеми функціонування сил оборони в умовах існуючих і потенційних загроз, зокрема:

- недосконалість законодавства України у сфері оборони;
- незавершеність створення систем:
 - об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління у Збройних Силах;
 - стратегічних комунікацій у силах оборони;
 - автоматизованої системи оперативного (бойового) управління, зв'язку, розвідки та спостереження;
- недостатній рівень оснащення сил оборони новітнім озброєнням та військовою (спеціальною) технікою;
- незавершеність створення системи територіальної оборони та руху опору тощо [2].

Необхідність розв'язання зазначених проблем у силах оборони в умовах збройної агресії зумовлює потребу в послідовному продовженні виконання завдань (заходів) оборонної реформи та цілеспрямованому розвитку необхідних спроможностей відповідно до принципів і стандартів НАТО.

Провідна роль у продовженні здійснення заходів оборонної реформи та подальшому розвитку спроможностей належатиме Міністерству оборони України.

Мета статті полягає у висвітленні основних результатів діяльності Міністерства оборони України з реалізації завдань (заходів) оборонної реформи у 2020–2021 рр. та окресленні завдань на перспективу до 2030 р.

Виклад основного матеріалу. Діяльність Міністерства оборони України із забезпечення формування та реалізації державної політики з питань національної безпеки України у сфері оборони у 2020–2021 рр. базувалася на вимогах ключових нормативно-правових актів, а також інших документів у сфері національної безпеки та оборони (рис. 1), зокрема:

- результатів оборонного огляду [3];
- Стратегії національної безпеки України [4];
- Плану реалізації Програми Президента України та завдань Верховної Ради України;
- Програми діяльності Уряду.

- 1 **Результати оборонного огляду** (затверджені Указом Президента України від 24 березня 2020 року № 106)
- 2 **Стратегія національної безпеки України** (затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392)
- 3 План реалізації **Програми Президента України** та завдань **Верховної Ради України**
- 4 **Програма діяльності Уряду** (найближчим часом буде винесена на розгляд Верховної Ради України)

Головне завдання – забезпечення відсічі збройної агресії Російської Федерації та запобігання її подальшій ескалації шляхом посилення потенціалу стримування та зміцнення міжнародної підтримки України з нарощуванням безпекової допомоги

Рис. 1. Ключові документи з питань національної безпеки та оборони України у 2020–2021 рр.

Відповідно до положень зазначених документів, головним завданням у 2020–2021 рр. було забезпечення відсічі збройній агресії Російської Федерації та запобігання її подальшій ескалації шляхом посилення потенціалу стримування та зміцнення міжнародної підтримки України з нарощуванням безпекової допомоги.

Міністерство оборони спрямовувало діяльність із розвитку потенціалу стримування за такими пріоритетами:

- боєздатні Збройні Сили України;
- підготовлений і вмотивований військовий резерв;
- ефективна територіальна оборона.

При цьому реалізація пріоритетів розвитку потенціалу стримування забезпечувалася за такими напрямками:

- 1) перегляд і забезпечення виконання законодавства, оновлення документів планування у сфері оборони;
- 2) зміцнення демократичного цивільного контролю за Збройними Силами України;

3) трансформація сфери оборони за стандартами НАТО;

4) людиноцентрична соціальна політика: у центрі уваги – потреби солдата, сержанта, офіцера, працівника, ветерана;

5) забезпечення потреб в озброєнні та військовій техніці;

6) розвиток інфраструктури, систем усебічного забезпечення Збройних Сил;

7) зміцнення бойового потенціалу Збройних Сил України.

На сьогодні в Міністерстві оборони України практично реалізовані перелічені нижче заходи й досягнуті результати.

За першим напрямом (перегляд і забезпечення виконання законодавства, оновлення документів планування у сфері оборони):

1. Завершується розробка основних документів планування та програмування у сферах національної безпеки та оборони, передбачених Законами України «Про національну безпеку України» [5], «Про оборону України» [6] та відповідними указами Президента України.

Це дало змогу визначити загальну логіку формування й реалізації воєнної політики як складової державної політики у сфері національної безпеки та оборони, а також сформулювати бачення подальшої інтеграції основних процесів стратегічного планування як функцій державного управління, а саме: планування оборони держави, мобілізаційного планування та оборонного планування в Міністерстві оборони України (рис. 2).

2. Уперше розроблена та затверджена Стратегія воєнної безпеки України [7], яка запроваджує всеохоплюючий підхід до оборони держави на засадах стримування, стійкості та взаємодії.

Крім того, Стратегією воєнної безпеки України визначені цілі державної політики у воєнній сфері, які планується досягти через:

- достатні оборонні спроможності держави;
- потужну територіальну оборону у взаємодії з рухом опору;
- ефективний менеджмент у сфері оборони, заснований на засадах демократичного цивільного контролю;
- професійний персонал сил оборони, посилений підготовленим і вмотивованим резервом;
- сучасне високотехнологічне озброєння та військову техніку сил оборони;
- розвинену військову інфраструктуру, об'єднану логістику та достатні запаси матеріальних засобів, дієву систему медичного забезпечення;
- взаємосумісні з відповідними структурами держав – членів НАТО сили оборони, які відповідатимуть критеріям набуття повноправного членства України в НАТО.

3. На основі Стратегії воєнної безпеки України Міністерством оборони розроблено Стратегічний оборонний

ДЕРЖАВНІ ПОЛІТИКИ ТА ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Рис. 2. Державні політики та функції державного управління

бюлетень України [2]. Документ визначає стратегічні цілі розвитку сил оборони:

- стратегічна ціль 1 – ефективний оборонний менеджмент та система об’єднаного керівництва силами оборони;
- стратегічна ціль 2 – професійний та вмотивований персонал сил оборони, численний військовий резерв;
- стратегічна ціль 3 – сучасне технічно готове озброєння, військова та спеціальна техніка, достатні запаси ракет і боєприпасів;
- стратегічна ціль 4 – розвинена військова інфраструктура, логістика та запаси матеріальних засобів;
- стратегічна ціль 5 – інтегровані оперативні (бойові та спеціальні) спроможності Збройних Сил України, інших складових сил оборони;

Документ також містить завдання й очікувані результати досягнення стратегічних цілей розвитку та основні спроможності всіх складових сил оборони.

4. На основі Стратегічного оборонного бюлетеня нині розробляються:

- Державна цільова оборонна програма розвитку Збройних Сил України;

- Державна цільова оборонна програма розвитку озброєння та військової техніки;
- комплекс програм (окремих проєктів) видів та окремих родів військ (сил) Збройних Сил.

Зазначені державні програми та комплекс програм (окремих проєктів) спрямовані на розв’язання проблем забезпечення оборони держави та розвиток Збройних Сил, інших складових сил оборони, зокрема їхнє оснащення сучасним озброєнням і військовою технікою, створення запасів матеріально-технічних засобів, реалізацію інших заходів з посилення обороноздатності держави, створення нових, розвиток існуючих та позбавлення від застарілих спроможностей Міноборони, Збройних Сил та інших складових сил оборони.

5. Крім того, Міністерство оборони України спільно з іншими державними органами завершило розроблення проєкту Плану оборони України.

План оборони України є новою складовою в системі планування у сферах національної безпеки та оборони й за ініціативою Президента України розроблений у державі вперше.

Метою розроблення плану оборони держави є забезпечення цілеспрямованого, об'єднаного єдиним замислом залучення органів державної влади, інших державних органів до планування та виконання заходів підтримки або забезпечення дій сил оборони під час виконання ними завдань за визначеними сценаріями їх застосування.

6. Генеральний штаб Збройних Сил України завершує розроблення проекту Стратегічного замислу застосування сил оборони.

За другим напрямом реалізації пріоритетів розвитку потенціалу стримування – зміцнення демократичного цивільного контролю за Збройними Силами України:

У рамках упровадження оборонної реформи триває вдосконалення законодавства у сфері оборони, зміцнюється демократичний цивільний контроль над Збройними Силами України.

1. Міністерство оборони активно співпрацює з народними депутатами України, профільним парламентським комітетом у процесі розроблення законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань національної безпеки і оборони щодо посилення демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, удосконалення питань військового керівництва та процедур оборонного планування».

Зазначений законопроект містить низку важливих змін до чинних законів України (рис. 3).

Розроблено основні документи планування у сферах національної безпеки і оборони

Сформовано систему стратегічного планування:

ґрунтується на єдиному баченні довгострокового (на період до 2030 року) розвитку безпекового середовища

поєднує у собі планування оборони держави, стратегічне планування застосування сил оборони, оборонне та мобілізаційне планування

Рис. 3. Основні новації законопроекту

«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань національної безпеки і оборони щодо посилення демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, удосконалення питань військового керівництва та процедур оборонного планування»

Усього впродовж 2020–2021 рр. Міністерство оборони України розробило 202 законодавчі й нормативно-правові акти (з них 65 у 2021 р.):

- законів України – 7 (з них 4 у 2021 р.);
- указів Президента України – 93 (з них 23 у 2021 р.);
- постанов та розпоряджень Уряду – 102 (з них 38 у 2021 р.).

Прийняття зазначених актів дало змогу забезпечити:

- підтримання на належному рівні обороноздатності держави, боєздатності Збройних Сил, інших військових формувань;

- визначення організаційних засад національного спротиву, створення Сил територіальної оборони та збільшення у зв'язку із цим чисельності Збройних Сил на 11 тис. військовослужбовців;

- удосконалення питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку, в тому числі створення територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки;

- виконання пріоритетних завдань оборонної реформи для побудови Збройних Сил за стандартами НАТО;

- організацію заходів оборонного планування, проведення оборонного огляду;

- забезпечення демократичного цивільного контролю;

- професіоналізацію сил оборони, створення військового резерву;

- задоволення невідкладних потреб Збройних Сил шляхом постачання сучасного озброєння та військової техніки;

- забезпечення безперервного харчування військовослужбовців в умовах запровадження карантинних обмежень;

- удосконалення порядку надання медичної допомоги, лікування та реабілітації поранених військовослужбовців усіх складових сил безпеки та оборони;

- поглиблення міжнародного співробітництва, зокрема шляхом укладення міжнародних договорів з іноземними партнерами з питань розвитку військово-технічного співробітництва, постачання, ремонту (модернізації) озброєння, боєприпасів, військової техніки, кібернетичного захисту, обміну інформацією тощо.

2. З метою посилення обороноздатності держави в міжнародному форматі між Міністерством оборони України та Міністерством оборони США підписано Рамкову угоду щодо стратегічних основ оборонного партнерства. Ця угода визначає структуру та створює нові можливості для істотного посилення співробітництва у сфері оборони з нашим ключовим стратегічним партнером.

З метою розвитку двосторонньої співпраці зі США підписаний також іще один проривний документ – Угода між Урядом України та Урядом США про проекти у сфері досліджень, розробок, випробувань та оцінювання. Вона створює умови для залучення інвестицій американської сторони, впровадження передових оборонних технологій і започаткування проектів у сфері модернізації озброєння та військової техніки.

У червні цього року підписаний Меморандум про реалізацію проектів морського партнерства між консорціумом промисловості Сполученого Королівства Великої Британії та Військово-Морськими Силами Збройних Сил України. Це є першим кроком до використання іноземного фінансового кредиту для закупівлі озброєння та військової техніки, а також будівництва об'єктів інфраструктури в інтересах Військово-Морських Сил Збройних Сил України на загальну суму 1,7 млрд фунтів стерлінгів.

У вересні 2021 р. підписаний Меморандум про співпрацю між Міністерством оборони України та компанією Bayraktar Savunma щодо будівництва та облаштування спільного навчально-випробувального центру. Згідно з документом, Bayraktar побудує поблизу Василькова центр з обслуговування, поточного ремонту, модернізації безпілотних авіаційних комплексів (БпАК) компанії. У центрі здійснюватимуться також навчання й підготовка персоналу, який працюватиме із цими БпАК.

Загалом у 2020–2021 рр. Міністерство оборони України уклало дев'ять міжнародних актів (з них два у 2021 р.) та п'ять документів міжнародного характеру (рис. 4).

Удосконалення законодавства, зміцнення демократичного цивільного контролю над ЗС України

Розробляється законопроект про внесення змін до 18 законів у сфері оборони. Законопроект передбачає, зокрема, внесення змін до законів України:

«Про національну безпеку України» – для формування вертикалі управління, властивої для НАТО, та засад розподілу відповідальності і повноважень між ключовими органами влади та органами військового управління

«Про оборону України» – для уточнення ролі цивільних та військових посадових осіб у процесі підготовки держави до оборони та відсічі збройній агресії

«Про Збройні Сили України» – для уточнення повноважень Міністерства оборони України у сфері управління Збройними Силами України

Протягом 2020–2021 рр. загалом розроблено 202 законодавчі та нормативно-правові акти (в тому числі 65 у 2021 р.):

- Законів України – 7 (з них 4 у 2021 р.)
- Указів Президента України – 93 (з них 23 у 2021 р.)
- Постанов та розпоряджень Уряду – 102 (з них 38 у 2021 р.)

Рис. 4. Нормативне забезпечення реалізації оборонної реформи в міжнародному форматі

3. До кінця 2021 р. заплановане внесення на розгляд Верховної Ради низки законопроектів, основні з яких:

- утворення військової поліції;
- внесення змін до статутів Збройних Сил України з метою вдосконалення діяльності командирів (начальників) у частині дисциплінарних повноважень.

4. З метою систематичного інформування суспільства про діяльність Міністерства оборони, Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту, стан виконання заходів розвитку видано інформаційний бюлетень «Біла книга 2019–2020. Збройні Сили України, Держспецтрансслужба» [8].

За третім напрямом реалізації пріоритетів розвитку потенціалу стримування триває трансформація Збройних Сил України за стандартами НАТО:

1. Завдання та заходи оборонної реформи, визначені попереднім Стратегічним оборонним бюлетенем України [1], виконані на 88%.

2. Проведені ключові заходи щодо трансформації системи управління Збройних Сил України на основі принципів військового управління НАТО:

- розділені посади Головнокомандувача Збройних Сил та начальника Генерального штабу;
- Генеральний штаб переведений на J-структуру;
- удосконалені структури Командувань видів, окремих родів військ (сил), Сил логістики та органів управління оперативного рівня Збройних Сил України, які також переведені на функціонування у складі G, A, N структур;
- сформовані Командування об'єднаних сил, Командування Військ зв'язку та кібербезпеки, Сил підтримки, Медичних сил Збройних Сил України з підпорядкуванням їм відповідного комплексу військових частин.

Опрацьовується питання створення кібервійськ.

3. Міністерство оборони спільно з Головнокомандувачем Збройних Сил та Генеральним штабом продовжує роботу з оптимізації структури Збройних Сил, командувань, об'єднань, з'єднань та інших органів військового управління.

4. Послідовно впроваджується метод оборонного планування на основі спроможностей, прийнятий у державах – членах НАТО.

За участю іноземних радників та експертів НАТО:

- розроблена Об'єднана оперативна концепція 2030;
- уточнений Єдиний перелік (Каталог) спроможностей Міністерства оборони України, Збройних Сил України та інших складових сил оборони;
- розроблений Каталог типових носіїв спроможностей;
- розроблений пріоритетизований перелік критичних (необхідних) спроможностей, зокрема тих, які потребують залучення матеріально-технічної допомоги країн-партнерів.

5. На цей час усього запроваджені 303 стандарти НАТО шляхом розроблення 331 національного документа, зокрема у 2020–2021 рр. запроваджені 68 стандартів НАТО шляхом розроблення 75 національних документів.

Загалом кількість запроваджених стандартів НАТО становить 13% від їхньої загальної кількості, що перевищує показники деяких держав – партнерів НАТО (Австрії) та навіть нових держав – членів НАТО (Північної Македонії).

За четвертим напрямом реалізації пріоритетів розвитку потенціалу стримування в кадровій та соціальній політиці впроваджується людиноцентричний підхід, зокрема шляхом підвищення рівня соціального захисту й забезпечення гендерної рівності.

1. Розроблені зміни до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [9] щодо заохочення громадян України до проходження військової служби за контрактом, поліпшення соціально-правового захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, захисту військовослужбовців в інформаційному просторі та збереження їхньої репутації як політично неупереджених.

2. У Міноборони створений механізм запровадження політики рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у Збройних Силах України.

У цьому році жінка-військовослужбовець уперше призначена на посаду командувача (Медичних сил) з отриманням звання бригадний генерал.

75 осіб призначені радниками з гендерних питань.

Забезпечено участь семи жінок – військовослужбовців Збройних Сил (8,3%) у міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки, багатонаціональних органах управління, закордонних дипломатичних установах України.

Прийнято на навчання до військових (військово-морських ліцеїв) 107 дівчат.

Частка жінок, прийнятих на навчання до вищих військових навчальних закладів за результатами вступної кампанії 2021 р., становить 18%.

Розроблений проєкт Закону України щодо врегулювання питання реагування, запобігання та протидії проявам дискримінації та сексуальних домагань серед військовослужбовців.

3. Затверджена концепція військової кадрової політики Міністерства оборони України на період до 2025 р. [10], яка передбачає формування та реалізацію військової кадрової політики відповідно до принципів НАТО.

Оновлена військова кадрова політика Міністерства оборони України орієнтована передусім на забезпечення потреб кожної особи, розвитку в неї стійкої мотивації до тривалого проходження військової служби за контрактом, зменшення відпливу кваліфікованих та досвідчених військовослужбовців.

Для цього до кінця 2025 р. передбачено:

- упровадити систему управління військовою кар'єрою за військовим званням, яка дасть змогу кожному військовослужбовцю бачити перспективу свого кар'єрного зростання протягом повного циклу проходження військової служби (від прийняття на військову службу до звільнення з військової служби);

- переглянути структуру грошового забезпечення військовослужбовців (на основі ієрархії військових звань) та збільшити його рівень (мінімальний розмір грошового забезпечення рекрута становитиме близько 12,4 тис. грн, а солдата – 13,1 тис. грн);

- забезпечити житлом близько 44,8 тис. військовослужбовців та осіб, звільнених з військової служби, які набули право на отримання житла, шляхом будівництва та придбання постійного, службового житла, виплати грошової компенсації за неотримане житло за рахунок коштів Державного бюджету.

З метою оцінювання відповідності професійної військової освіти потребам і вимогам інтеграції України до НАТО в жовтні-листопаді 2020 р. проведено її інституційний аудит за безпосередньої участі іноземних радників.

Уведено нові військові звання вищого офіцерського, рядового та сержантського складу, які відповідають стандартам НАТО [11, 12].

4. Триває нарощування оперативного резерву першої та другої черг за рахунок військово-навчених ресурсів, які мають практичний досвід проходження військової

служби, насамперед тих, хто брав участь у бойових діях. Станом на цей час чисельність резервістів складає понад 200 тис. осіб з бойовим досвідом виконання завдань у зоні операції Об'єднаних сил.

Уведено в експлуатацію автоматизовану систему Єдиного державного реєстру військовозобов'язаних.

За **п'ятим напрямом** реалізації пріоритетів розвитку потенціалу стримування (забезпечення потреб в озброєнні та військовій техніці):

1. Відповідно до показників Державного оборонного замовлення (ДОЗ) нарощуються темпи переозброєння Збройних Сил та інших складових сил оборони, у тому числі військово-морської компоненти, як власними силами, так і за допомогою міжнародних партнерів.

Необхідно зазначити, що показники та проєкти змін до ДОЗ перед поданням до Уряду обговорюються та узгоджуються з представниками профільних комітетів Верховної Ради України.

Відповідно до основних показників ДОЗ у 2020–2021 рр. виконувалися 49 дослідно-конструкторських робіт (24 у 2020 р. та 25 у 2021 р.).

За результатами випробувань прийняті на озброєння (постачання) Збройних Сил України 42 нові зразки озброєння та військової техніки (ОВТ) (33 у 2020 р. та 9 у 2021 р.).

Загалом за цей період до складу Збройних Сил України поставлено більше 10 тис. нових та модернізованих зразків ОВТ.

Упродовж січня-вересня 2021 р. Міністерством оборони України забезпечене укладання державних контрактів та взяття зобов'язань на понад 80% від передбаченого у 2021 р. обсягу коштів державного оборонного замовлення.

З метою своєчасного та якісного виконання запланованих заходів існує потреба внесення змін до показників державного оборонного замовлення. На сьогодні Міністерством оборони України опрацьовані зазначені пропозиції змін; після їх затвердження Кабінетом Міністрів України та погодження Комітетом Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки, ДОЗ буде повністю профінансоване.

2. Успішно реалізуються укладені у 2021 р. масштабні прямі зовнішньоекономічні контракти щодо:

- будівництва кораблів класу корвет для потреб ВМС;
- постачання БпАК Bayraktar TB2 UAS;
- закупівлі протимінних кораблів класу Sandown та будівництва ракетних катерів Р-50 з протикорабельним озброєнням у рамках кредитної угоди з Великою Британією;
- обладнання існуючих патрульних та артилерійських катерів ракетними комплексами Sea Spear;
- постачання боєприпасів;
- постачання систем радіоелектронної протидії TRC 274;
- готується до укладання контракт із французькою компанією MBDA на постачання зенітно-ракетного

комплексу морського базування VLMіса в рамках виконання контракту з будівництва корабля класу корвет.

За шостим напрямом реалізації пріоритетів розвитку потенціалу стримування триває розбудова об'єктів інфраструктури:

1. Збудовані та відновлені майже дві тисячі об'єктів інфраструктури Збройних Сил України.

Триває будівництво табірних містечок для розміщення військових частин у польових таборах.

Запроваджено забезпечення військ (сил) малогабаритними польовими модулями для розміщення особового складу безпосередньо в районах виконання завдань (полігонах).

2. Триває відновлення об'єктів базування Військово-Морських Сил Збройних Сил України на Чорному морі (дев'ять військових містечок та один порто-пункт) і поліпшення (відновлення) інфраструктури для розміщення підрозділів берегових військових частин і надводних кораблів.

Для забезпечення належного розміщення структурних підрозділів Збройних Сил у 2020 р. Міністерство оборони підготувало два розпорядження Кабінету Міністрів України і три спільні накази, згідно з якими до сфери управління Міноборони прийняті 45 будівель та 12 об'єктів індивідуально визначеного майна.

3. Квартино-експлуатаційними органами Збройних Сил укладені понад 660 договорів оренди нерухомого військового майна загальною площею 278009,01 м², що дало змогу отримати кошти обсягом 44,16 млн грн.

Укладено також 57 договорів спільного обробітку землі загальною площею 38,6 тис. га та отримано 52,585 млн грн.

На виконання Указу Президента України [13] здійснюються заходи щодо підвищення стану забезпечення живучості, вибухопожежобезпеки та охорони на арсеналах, базах та складах зберігання боезапасу Збройних Сил. Усього заплановано збудувати 187 сховищ; за новими контрактами будуються 152 сховища.

4. Міноборони активно вживаються заходи щодо внесення до Державного земельного кадастру відомостей про земельні ділянки, що належать до земель оборони, їхні кількісні, якісні характеристики та грошову оцінку, а також щодо реєстрації речових прав на них.

Із 520,83 тис. га земель, що перебувають на обліку Міноборони, підлягають державній реєстрації 455,13 тис. га. На цей час зареєстровано 276,43 тис. га, що становить 60,7% від потреби.

У 2021 р. за рахунок Міноборони сплановано реєстрацію ділянок площею 14 тис. га. Крім того, за домовленостями з Держгеокадастром заплановано зареєструвати ще 33,1 тис. га земель оборони. Загалом у 2021 р. реєстрації підлягають 47 тис. га ділянок, тоді як у 2020 р. зареєстровано 17 тис. га ділянок.

5. Спільно з Держгеокадастром протягом 2021 р. повернуто в користування Міноборони земельних ділянок

загальною площею близько 8 тис. га у Львівській, Черкаській, Одеській та Київській областях (у 2020 р. спільно з органами прокуратури повернуто 1,9 тис. га).

Нині триває активна робота з повернення земельних ділянок у Київській, Одеській та Черкаській областях орієнтовною площею понад 600 га.

6. Крім того, Міноборони за сприяння Мін'юсту й Мінагрополітики оскаржує до Антирейдерської комісії Мін'юсту незаконні дії державних реєстраторів. Міноборони із залученням Антирейдерської комісії проводить роботу з оскарження незаконної реєстрації 70 земельних ділянок, що дасть змогу в максимально короткі терміни повертати земельні ділянки та нерухоме майно Міноборони.

Протягом 2020–2021 рр. до сфери управління Міноборони на підставі судових рішень фактично повернуто:

- земель оборони – 15 208,7 га (15 160,0 га у 2020 р. та 48,7 га у 2021 р.);
- нерухомого військового майна – 31 675,8 м² (3 244,6 м² у 2020 р. та 28 431,2 м² у 2021 р.);
- грошових коштів – 57,9 млн грн (21,7 млн грн у 2020 р. та 36,3 млн грн у 2021 р.).

У рамках укладеного Меморандуму про співпрацю між Міноборони та Державною службою України з питань геодезії, картографії та кадастру за рахунок Держгеокадастру у 2021 р. сплановано проведення державної інвентаризації 275 земельних ділянок зі складу земель оборони загальною обліковою площею 39 тис. га.

7. Забезпечено діагностику на COVID-19 на базі мобільних лабораторій методом ПЛР-тестування особового складу, який виконує завдання за призначенням у районах проведення операції Об'єднаних сил (ООС).

Крім того, триває вакцинація особового складу Збройних Сил України.

Для лікування хворих на COVID-19 у районі проведення ООС наявні 130 інфекційних ліжок. Крім цього, розгорнуті 154 обсерватори на 1625 ліжок.

У закладах охорони здоров'я Міністерства оборони України наявні та працюють три мобільні й шість стаціонарних ПЛР лабораторій.

Загалом проведено 194 950 ПЛР-тестування, у тому числі 3738 – мобільними лабораторіями.

Передбачене додаткове розгортання 800 ліжок інфекційного профілю в терапевтичних відділеннях закладів охорони здоров'я в системі Міністерства оборони та розгортання інфекційних відділень на 200 ліжок на базі військових мобільних госпіталів у районі проведення операції Об'єднаних сил.

Визначено можливості закладів охорони здоров'я в системі Міністерства оборони України з надання медичної допомоги інфекційним хворим – 850 ліжок (33 боксованих та 77 напівбоксованих). Крім цього, в районі проведення операції Об'єднаних сил розгорнуті 137 ізоляторів на 1751 ліжку, з них 446 із кисневою терапією (запас кисню 8840 тис. л).

За сьомим напрямом реалізації пріоритетів розвитку потенціалу стримування зміцнюється бойовий потенціал Збройних Сил України.

1. Триває практичне набуття Збройними Силами необхідних критичних спроможностей, передусім шляхом реформування системи підготовки військ.

Упроваджено стандартизовані процедури підготовки та оцінювання, які прийняті в країнах – членах НАТО.

У минулому році були введені в дію 172 нові концептуальні документи (доктрини, настанови) та понад 7 тис. стандартів індивідуальної та колективної підготовки.

У 2021 р. проведено: командно-штабних навчань – понад 50; командно-штабних тренувань – близько 900; тактичних навчань з бойовою стрільбою – близько 60; тактичних (тактико-спеціальних) навчань – близько 1000 (у тому числі бригадного рівня – близько 60; батальйонного – 220; ротного – понад 550).

2. Організоване проведення заходів об'єднаної (спільної) підготовки, у тому числі в рамках розгорнутих в Україні тренувальних місій та груп JMTG-U (США), UNIFIER (Канада), ORBITAL (Великої Британія).

Протягом 2020 р. проведений 271 захід оперативної підготовки та заплановані 248 заходів на 2021 р.

Основний результат бойової підготовки протягом 2020–2021 рр. – забезпечена готовність частин (підрозділів) бойового складу Збройних Сил до виконання завдань в ООС та поглиблена взаємосумісність із підрозділами країн – членів НАТО.

3. Протягом 2020–2021 рр. створені 27 нових військових частин. Нарощений рівень укомплектованості військових частин бойового складу Збройних Сил України. На сьогодні досягнуто позитивних результатів щодо підвищення загального рівня укомплектованості особовим складом Збройних Сил України.

4. Зберігається стала тенденція до подальшого збільшення укомплектованості бойових військових частин. З початку року на військову службу за контрактом прийняті понад 20 тис. осіб.

З 1 січня 2022 р. чисельність Збройних Сил України буде збільшена на 11 тис. осіб [14].

На сьогодні існує низка проблемних питань, які негативно впливають на прийняття рішення щодо проходження військової служби за контрактом, а саме:

- низький рівень конкурентоздатності грошового забезпечення;
- низький рівень забезпеченості житлом та соціально-побутовими об'єктами інфраструктури військових місцевостей;
- низький рівень ефективності системи пільг та соціальних гарантій для військовослужбовців.

5. У рамках реалізації положень законодавства про організацію національного спротиву здійснюється розвиток системи територіальної оборони (ТрО):

- здійснено перехід до бригадної структури, створено 25 бригад ТрО;

- набуто спроможностей Командуванням ТрО Командування Сухопутних військ, управліннями ТрО оперативних командувань у G-структурі щодо планування застосування та управління силами й засобами ТрО;

- набуто спроможностей управліннями бригад (батальйонів) ТрО;

- практично апробовано тимчасові програми індивідуальної та колективної підготовки резервістів і військовозобов'язаних військових частин (підрозділів) ТрО, проекту тимчасового Бойового статуту військових частин (підрозділів) ТрО (частина – II, батальйон).

6. Успіх відсічі збройній агресії Російської Федерації та недопущення її ескалації значною мірою залежать від позиції світової спільноти.

Міністерством оборони України послідовно здійснюються заходи зі зміцнення міжнародної підтримки України та нарощування безпекової допомоги (рис. 5).

Нормативне забезпечення посилення обороноздатності держави в міжнародному форматі

- Підписано **Рамкову угоду щодо стратегічних основ оборонного партнерства** між Міністерством оборони України та Міністерством оборони США
- Підписано **Угоду між Урядом України та Урядом США** про проекти у сфері досліджень, розробок, випробувань та оцінювання
- Підписано **Меморандум про реалізацію проєктів морського партнерства** між консорціумом промисловості Сполученого Королівства та ВМС ЗС України
- Підписано **Меморандум про співпрацю між Міністерством оборони України та компанією Bayraktar Savunma** щодо будівництва та облаштування спільного навчально-випробувального центру

Загалом у 2020 – 2021 роках **Міністерством оборони України укладено 9 міжнародних актів (з них 2 у 2021 р.) та 5 документів міжнародного характеру**

Рис. 5. Заходи зі зміцнення міжнародної підтримки України

У 2020–2021 рр. відкриті апарати військових аташе в Іспанії та Японії; у 2022 р. заплановане відкриття в Аргентині, Саудівській Аравії, Йорданії та Катарі.

Пріоритетними завданнями на найближчу перспективу є:

- практична реалізація досягнутих під час візиту Президента України до США домовленостей щодо суттєвого посилення співробітництва між Україною та США у сфері оборони. Зазначене передбачає застосування нових підходів до реалізації проєктів розвитку спроможностей Збройних Сил України за рахунок поєднання національних та міжнародних ресурсів, передусім у сфері протиповітряної оборони;

- реалізація спільних проєктів з Великою Британією й Туреччиною щодо посилення спроможностей Військово-Морських Сил Збройних Сил України;

- залучення потенціалу та ресурсів Європейського Союзу для посилення спроможностей українського війська у сферах кібероборони та протимінної діяльності, а також розвитку системи професійної військової освіти;

- започаткування Місії Європейського Союзу з консультативно-дорадчої допомоги та підготовки;

- розширення формату існуючих та започаткування нових іноземних навчально-тренувальних місій на території України;

- перехід до нового формату взаємодії та співпраці з НАТО в рамках Індивідуальної адаптованої програми партнерства для набуття критеріїв щодо реалізації стратегічного курсу держави на членство в НАТО;

- пошук та започаткування нових форматів військово-морської взаємодії в регіоні Чорного моря з метою забезпечення свободи судноплавства та протидії агресивній діяльності Росії в цьому регіоні.

Іноземна матеріально-технічна допомога, зокрема транспортні засоби різних типів та призначення, засоби цифрового зв'язку, прилади нічного бачення, снайперські гвинтівки, системи тактичної пеленгації, радіолокаційні станції спостереження, патрульні катери типу «Айленд», контрбатареїні радары, ракети до ПТРК Javelin, яка була отримана впродовж 2020 р. та планується до отримання до кінця поточного року, буде зосереджена на розвитку бойового потенціалу та спроможностей Збройних Сил України.

Загалом упродовж 2020–2021 рр. на закупівлю озброєння буде витрачено 276 млн дол. США міжнародної технічної допомоги, яка надходить від США.

У подальшому, до 2024 р., передбачається постачання додаткової кількості патрульних катерів типу «Айленд» та патрульних катерів типу Mark VI.

Безперечно, виконання ключових завдань оборонної реформи неможливе без відповідного фінансового забезпечення діяльності Міністерства оборони України.

Бюджет Міноборони у 2021 р. становить 117,6 млрд грн, у тому числі:

- 61,1 млрд грн – соціальні виплати;
- 56,5 млрд грн – матеріально-технічне забезпечення.

Передбачений на 2021 р. обсяг бюджетних асигнувань розподілений за такими напрямками:

- 22,7 млрд грн – озброєння та військова техніка (закупівля, модернізація та ремонт ОВТ, забезпечення зв'язком тощо);

- 73,4 млрд грн – персонал (виплата грошового забезпечення, заробітної плати, харчування, речове забезпечення, інші виплати військовослужбовцям);

- 7,1 млрд грн – інфраструктура (будівництво житла, капітальний ремонт військових об'єктів, забезпечення живучості та вибухопожежобезпеки, арсеналів, баз і складів тощо);

- 14,4 млрд грн – експлуатаційні витрати (закупівля пально-мастильних матеріалів, оплата комунальних послуг, оплата перевезень тощо).

Протягом січня-вересня 2021 р. Міністерство оборони України вживало заходів щодо своєчасної виплати військовослужбовцям основних видів грошового забезпечення в повному обсязі. Проте станом на сьогодні існує дефіцит бюджетних асигнувань для повного забезпечення розрахунків з військовослужбовцями до кінця року.

Зазначений дефіцит утворився через те, що в бюджеті 2021 р. не були враховані кошти для проведення додаткових виплат військовослужбовцям, передбачених законодавством, що мають прив'язку до зміни соціальних стандартів у державі, а також для виплати додаткової винагороди, запровадженої постановою Кабінету Міністрів України [15], за створення безпечних умов виконання бойових завдань та збереження життя і здоров'я під час проведення операції Об'єднаних Сил.

Ця проблема розв'язується шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2021 рік щодо реалізації соціальних заходів та інфраструктурних проєктів», яким передбачається збільшення видатків Міністерства оборони на покриття дефіциту в коштах для виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України.

Висновок. Підсумовуючи вищевикладене, а також із урахуванням ресурсних можливостей держави та пріоритетності виконання ключових завдань оборонної реформи визначена послідовність виконання Міністерством оборони завдань у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі.

У середньо- та короткостроковій перспективі (до кінця 2024 р.) передбачається:

- завершити розробку та прийняття необхідних законодавчих і нормативно-правових актів;
- переозброїти та укомплектувати військові частини (підрозділи) Збройних Сил України визначеною кількістю нових та модернізованих зразків ОВТ;
- створити нову інфраструктуру для забезпечення кібероборони держави та дій у кіберпросторі;
- здійснити автоматизацію процесів управління, в тому числі перевести польову та стаціонарну компоненти системи зв'язку на цифрові засоби, забезпечити органи військового управління комплексами засобів автоматизації, забезпечити використання результатів космічної діяльності;
- досягти сумісності з підрозділами збройних сил НАТО визначеної кількості військових частин (підрозділів) видів (окремих родів) військ (сил) Збройних Сил України;
- запровадити нову систему управління кар'єрою військовослужбовців;
- забезпечити щорічно підготовку персоналу Збройних Сил за новими стандартами військової освіти;
- підготувати необхідну кількість резервістів та збільшити чисельність резервістів оперативного резерву;
- продовжити практику поступового зменшення призову на строкову військову службу;

- побудувати і реконструювати військові об'єкти з метою розгортання військових (військово-морських) баз;
- запровадити нову систему грошового забезпечення військовослужбовців;
- максимально забезпечити військовослужбовців житлом.

У довгостроковій перспективі (до 2030 р.) передбачається:

- набуті необхідного бойового потенціалу стримування силами протиповітряної оборони (протиракетної оборони), засобами радіоелектронної боротьби та підрозділами Сил спеціальних операцій, інтегрованими в єдине захищене інформаційне середовище;
- набуті спроможностей з обмеження будь-яких дій противника, у тому числі недопущення можливості розгортання сил для здійснення актів агресії з морського напрямку;
- створити інтегровані системи управління й розвідки шляхом модернізації існуючих зразків ОВТ і постачання на озброєння комплексів іноземного виробництва;
- набуті спроможностей щодо проведення кібероперацій під час операції сил оборони.

Міністерство оборони в тісній співпраці з Верховною Радою України, іншими органами державної влади, громадянським суспільством та міжнародними партнерами й надалі послідовно забезпечуватиме реалізацію цілей і пріоритетів воєнної політики, визначених Президентом України у Стратегії воєнної безпеки України, виконання заходів щодо нарощування спроможностей Збройних Сил України та інших складових сил оборони для гарантованого захисту суверенітету й незалежності нашої держави.

Перелік літератури

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 р. «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 240/2016 від 6 червня 2016 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240/2016#Text>.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 р. «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 473/2021 від 17 вересня 2021 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#Text>.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24 березня 2020 р. «Про звіт щодо результатів проведення оборонного огляду Міністерством оборони України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 106/2020 від 24 березня 2020 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106/2020#Text>.
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 р. «Про Стратегію національної безпеки України» [Електронний ресурс] : Указ Президента

України № 392/2020 від 14 вересня 2020 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

5. Про національну безпеку України [Електронний ресурс] : Закон України № 2469-VIII від 21 червня 2018 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

6. Про оборону України [Електронний ресурс] : Закон України № 1932-XII від 6 грудня 1991 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 р. «Про Стратегію воєнної безпеки України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 121/2021 від 25 березня 2021 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>.

8. Біла книга 2019 – 2020. Збройні сили України, Держспецтрансслужба [Електронний ресурс] // Міністерство оборони України. – Режим доступу : https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB_2020_FINAL.pdf.

9. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей [Електронний ресурс] : Закон України від 20 грудня 1991 р. № 2011-XII // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

10. Про затвердження Концепції військової кадрової політики Міністерства оборони України на період до 2025 року [Електронний ресурс] : наказ Міністерства оборони України № 280 від 14 вересня 2021 р. // Міністерство оборони України. – Режим доступу : https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2021/280_nm.PDF.

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання військового обов'язку та проходження військової служби [Електронний ресурс] : Закон України № 205-IX від 17 жовтня 2019 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/205-20#Text>.

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо військових звань військовослужбовців [Електронний ресурс] : Закон України № 680-IX від 4 червня 2020 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-20#Text>.

13. Про додаткові заходи щодо покращення стану зберігання ракет, боеприпасів та продуктів їх утилізації на арсеналах, базах та складах Збройних Сил України [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 799/2019 від 4 листопада 2019 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/799/2019#Text>.

14. Про чисельність Збройних Сил України [Електронний ресурс] : Закон України № 235-VIII від 5 березня 2015 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/235-19#Text>.

15. Про внесення зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 20 січня 2016 р. № 18 [Електронний ресурс] : постанова Кабінету міністрів України № 741 від 29 липня 2020 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2020-%D0%BF#Text>.

DOI 10.33099/2618-1614-2021-16-3-13-21
УДК 355/359(477)

І. С. Руснак,

*доктор військових наук, професор,
перший заступник Міністра оборони України,*

О. А. Меліхов,

*директор Департаменту воєнної політики та стратегічного
планування Міністерства оборони України,*

А. В. Яковенко,

*заступник директора департаменту – начальник
управління стратегічного планування розвитку
спроможностей Департаменту воєнної політики та
стратегічного планування Міністерства оборони України,*

І. М. Романюк,

*кандидат педагогічних наук, доцент, головний спеціаліст
відділу стратегічного аналізу управління стратегічного
планування розвитку спроможностей Департаменту
воєнної політики та стратегічного планування
Міністерства оборони України*

Документи стратегічного (оборонного) планування Міністерства оборони України, Збройних Сил України, інших складових сил оборони та порядок їх реалізації

У статті розкриваються питання виконання вимог Закону України «Про національну безпеку України» в поточному циклі оборонного планування. Передусім це стосується опрацювання передпрограмних документів стратегічного планування з огляду на необхідність інтеграції процесів планування розвитку спроможностей Збройних Сил України, інших складових сил оборони та їх застосування в майбутньому, а також у контексті подальшої трансформації сектору безпеки та оборони України для зміцнення обороноздатності держави загалом.

Ключові слова: стратегічне планування, оборонне планування на основі спроможностей, гармонізація оборонного та бюджетного планування, Стратегія воєнної безпеки України, Стратегічний оборонний бюлетень України, план оборони України.

© І. С. Руснак, О. А. Меліхов, А. В. Яковенко,
І. М. Романюк, 2021

Актуальність дослідження. Однією із цілей реформ у сфері національної безпеки та оборони є ефективна політика планування та управління ресурсами, яка відповідає сучасним євроатлантичним підходам. Реалізація зазначеної мети вимагає подальшого розвитку системи оборонного планування в силах оборони, що спирається на методологію планування на основі спроможностей.

Планування на основі спроможностей «передбачає функціональний аналіз очікуваних майбутніх операцій. Результатом такого планування є не конкретні системи озброєнь та чисельність особового складу, а опис завдань, які повинні бути здатні виконувати збройні сили (сили оборони), сформульованих у термінах спроможностей. Після формування переліку спроможностей визначаються найбільш економічно ефективні варіанти складу сил для реалізації цих спроможностей» [1].

Протягом 2016–2021 рр. Міністерство оборони України вживало системні заходи з удосконалення законодавчої бази з питань національної безпеки та оборони, які визначали ключові параметри для продовження оборонної реформи, у тому числі стосовно планування у сферах національної безпеки та оборони. Основним законодавчим актом із цих питань став Закон України «Про національну безпеку України».

21 червня 2018 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про національну безпеку України» [2]. Прийняття цього Закону мало безпосередній вплив на реалізацію багатьох стратегічних (оперативних) цілей оборонної реформи, зокрема щодо впровадження цивільного демократичного контролю, створення інтегрованої системи управління ризиками як складової системи оборонного планування на основі спроможностей, створення системи управління ресурсами в оборонній сфері та впровадження в бюджетну політику у сфері оборони євроатлантичних принципів та підходів [3].

У попередніх наукових публікаціях [3–10] за результатами аналізу вітчизняного й зарубіжного досвіду оборонного планування та з урахуванням потреб реформування сектору безпеки та оборони України вперше окреслені погляди на особливості стратегічного (оборонного) планування на основі спроможностей та перспективи його впровадження в Міністерстві оборони України, органах військового управління Збройних Сил України й інших складових сил оборони, проаналізовані та описані інструменти оцінювання стану і готовності Збройних Сил України та інших складових сил оборони до виконання завдань, надані певні методичні і практичні рекомендації для розроблення стратегічних документів у сфері оборони: Стратегії воєнної безпеки України та Стратегічного оборонного бюлетеня України.

Водночас у згаданих наукових працях недостатньо уваги було приділено систематизації процесів стратегічного (оборонного) планування розвитку й застосування Збройних Сил України та інших складових сил оборони, реалізації (імплементации) документів стратегічного

планування в оборонному відомстві, органах військового управління Збройних Сил та інших складових сил оборони, аналіз здобутків і недоліків на шляху розбудови сучасної системи стратегічного (оборонного) планування в Україні, в тому числі в рамках упровадження стандартів НАТО в усі сфери військової діяльності та досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства в Організації Північноатлантичного договору.

Мета статті полягає в розгляді заходів стратегічного планування в Міністерстві оборони України та взаємозв'язків між процесами стратегічного (оборонного) планування в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України, інших складових сил оборони в інтересах зміцнення обороноздатності держави.

Виклад основного матеріалу. На тлі завершення попереднього електорального циклу в державі (2014–2019), у тому числі дії документів стратегічного (оборонного) планування (Воєнної доктрини [11], Стратегічного оборонного бюлетеня України [12], Державної програми розвитку Збройних Сил України до 2020 року [13]) в оборонному відомстві та Збройних Силах Указом Президента України № 225 «Про організацію планування в секторі безпеки і оборони України» від 16 травня 2019 р. [14] Міністерству оборони України було визначено завдання провести оборонний огляд.

Оборонний огляд проводився з метою оцінювання стану і готовності Збройних Сил та інших складових сил оборони до виконання завдань з оборони держави, стану їхніх кадрового, фінансового, матеріально-технічного та інших видів забезпечення, а також наявних спроможностей щодо ефективного реагування на виклики й загрози у воєнній сфері [15].

Загальне керівництво оборонним оглядом здійснював Міністр оборони України.

Рішенням Міністра оборони України була утворена Міжвідомча робоча група з питань проведення оборонного огляду, яку очолив перший заступник Міністра оборони України. Положення про Міжвідомчу робочу групу та її посадовий склад було затверджене наказом Міністерства оборони України № 114 «Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань проведення оборонного огляду» від 18 березня 2019 р. [16].

До складу Міжвідомчої робочої групи увійшли представники тринадцяти центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, науково-дослідних установ та іноземні радники, зокрема Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національного інституту стратегічних досліджень України, Державного концерну «Укроборонпром».

Основними особливостями та здобутками оборонного огляду стали:

по-перше, Оборонний огляд – 2019–2020 був проведений за новою філософією, яка базується на методі планування на основі спроможностей та охоплює елементи: процесного підходу до здійснення планування, програмування, бюджетування та реалізації (planning, programing, budgeting, execution); програмно-проектного менеджменту; використання ключових показників ефективності, що застосовуються багатьма державами-членами та партнерами НАТО;

по-друге, спільна робота центральних органів виконавчої влади та інших державних органів України під час оборонного огляду дала змогу сформувати «Єдиний перелік (каталог) спроможностей Міністерства оборони України, Збройних Сил України та інших складових сил оборони», який став базовим документом для опрацювання перспективної моделі організації оборони, Збройних Сил України та інших складових сил оборони. Каталог містить 35 типових груп спроможностей, 164 спроможності та 472 коди описів спроможностей;

по-третє, до процесу опрацювання завдань оборонного огляду були активно залучені профільні іноземні радники, що сприяло виробленню загальних підходів до започаткування програм (проектів) розвитку спроможностей Збройних Сил та інших складових сил оборони, які потребуватимуть довгострокових інвестицій, у тому числі за рахунок іноземної матеріально-технічної допомоги.

24 березня 2020 р. Президент України ввів у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України, яким був затверджений звіт щодо результатів проведення оборонного огляду Міністерством оборони [17].

Відповідно до вимог Закону України «Про національну безпеку України» [2, ст. 28] з урахуванням результатів оборонного огляду в Міністерстві оборони України було розпочато роботу над новими стратегічними документами у сфері оборони, зокрема:

- Стратегією воєнної безпеки України;
- Стратегічним оборонним бюлетенем України;
- Планом оборони України.

Стратегія воєнної безпеки України (затверджена Указом Президента України № 121 від 25 березня 2021 р. [18]) ґрунтується на положеннях Стратегії національної безпеки України (затвердженої Указом Президента України № 392 від 14 вересня 2020 р. [19]) та з урахуванням результатів Оборонного огляду, запроваджує комплексний всеохоплюючий підхід до оборони держави на засадах стримування, стійкості та взаємодії, є основою для розроблення Стратегічного оборонного бюлетеня України, плану оборони України та інших документів, які розробляються з метою посилення обороноздатності держави (рис. 1).

Всеохоплююча оборона України відповідає закріпленому Статутом ООН суверенному невід'ємному праву кожної держави на самооборону від агресії та не має на меті досягнення воєнного паритету з Російською Федерацією, що

Рис. 1. Візуалізація положень Стратегії воєнної безпеки України

привело б до надмірної мілітаризації держави, а передбачає підтримання певного балансу та синергії воєнних і невоєнних засобів для забезпечення воєнної безпеки України [18].

Стратегією воєнної безпеки визначені чотири основні ймовірні сценарії виникнення й розвитку ситуацій воєнного характеру, які потребуватимуть застосування Збройних Сил України [18]:

- ескалація Російською Федерацією збройної агресії проти України, збройна агресія з боку інших держав чи коаліцій держав – повномасштабне застосування воєнної сили проти України шляхом проведення військових операцій з рішучими діями, що може супроводжуватися інформаційними кампаніями, інформаційно-психологічними операціями, кіберопераціями та спеціальними операціями проти України, а також блокадою її портів, узбережжя, повітряного простору;

- спровокований та підтриманий ззовні збройний конфлікт у межах території України, що може супроводжуватися масованим застосуванням засобів збройного насильства, незаконних збройних формувань (приватних військових компаній), міжнародною, міжконфесійною чи соціально-політичною нестабільністю;

- втягнення України в міжнародний збройний конфлікт, зокрема між державами, які володіють ядерною зброєю, застосування засобів збройного насильства на

території України внаслідок воєнного конфлікту між третіми державами;

- збройний конфлікт на державному кордоні України.

Крім того, Стратегія воєнної безпеки України визначає цілі, пріоритети й основні завдання реалізації державної політики у воєнній сфері, сферах оборони та військового будівництва.

1. За першим пріоритетом основним завданням є запровадження відповідно до євроатлантичних принципів об'єднаного керівництва з підготовки та ведення всеохоплюючої оборони України, зокрема імплементація поєднаних єдиними цілями, пріоритетами й завданнями Стратегії воєнної безпеки України, Стратегічного оборонного бюлетеня України, програм і планів діяльності Кабінету Міністрів України, взаємоузгоджених з іншими документами планування у сферах національної безпеки та оборони.

Результатом виконання завдань за першим пріоритетом має стати підвищення ефективності державного управління у сфері оборони.

2. За другим пріоритетом основним завданням визначений розвиток інституційних спроможностей Міністерства оборони України та інших органів управління складових сил оборони, в тому числі забезпечення узгодженого з ресурсними можливостями національної

економіки планування розвитку оборонних спроможностей і планування всеохоплюючої оборони з розробленням на міжвідомчому рівні й подальшим узгодженим упровадженням першого національного плану оборони України.

Основним результатом виконання завдань за другим пріоритетом є формування ефективного оборонного відомства з наданням відповідних повноважень щодо забезпечення формування й реалізації воєнної політики, координації діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування під час стримування збройної агресії проти України, надання відсічі й ліквідації збройного конфлікту.

3. За третім пріоритетом основним завданням є нарощування спроможностей Збройних Сил, сил територіальної оборони, інших складових сил оборони до виконання покладених завдань, у тому числі прискорена реформа і професіоналізація Збройних Сил та інших складових сил оборони з набуттям здатності швидко утворювати необхідні угруповання та розгорнутися на загрозливих напрямках, вести превентивні, непередбачувані, асиметричні й інноваційні дії для нівелювання чисельної та технологічної переваги противника, виконання завдань у відриві від основних сил, використовуючи єдиний інформаційний простір.

Результатом виконання завдань за цим пріоритетом має стати побудова сучасних, мобільних і боєздатних сил оборони, які стануть невід'ємною складовою вільної, можливої, демократичної та правової України, користуватимуться повагою в суспільстві й в іноземних партнерів і міжнародних організацій, спільно з іншими складовими сектору безпеки та оборони, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами й організаціями та суспільством забезпечать всеохоплюючу оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності.

На виконання Закону України «Про національну безпеку України», Стратегії воєнної безпеки України та за результатами Оборонного огляду розроблено нову редакцію **Стратегічного оборонного бюлетеня України** (затвердженого Указом Президента України № 473 від 17 вересня 2021 р. [20]).

Стратегічний оборонний бюлетень визначає основні напрями реалізації воєнної політики України в контексті всеохоплюючої оборони України, перспективну модель Збройних Сил України та інших складових сил оборони й вимоги до її побудови, місію та візію сил оборони зразка 2030 р., спроможності сил оборони, яких необхідно досягти, стратегічні цілі, завдання та очікувані результати розвитку сил оборони на період до 2025 р. [20] (рис. 2).

Цей документ є основою для розроблення державних цільових програм, інших програмних, планувальних документів і проєктів з питань розвитку спроможностей сил оборони.

Досягнення перспективної моделі Збройних Сил України здійснюватиметься шляхом розвитку існуючих,

формування перспективних та позбавлення від надлишкових (застарілих) спроможностей (у тому числі непотрібних організаційних структур, об'єктів), відповідно до визначених пріоритетів державної політики та стратегічних цілей розвитку сил оборони, серед яких [20]:

стратегічна ціль 1 – ефективний оборонний менеджмент і система об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління у Збройних Силах України, що здійснюються на засадах демократичного цивільного контролю, інших принципах і стандартах НАТО;

стратегічна ціль 2 – професійний та вмотивований особовий склад, підготовлений військовий резерв, які підтримуються за рахунок ефективних прозорих систем кадрового менеджменту, військової освіти й науки, охорони здоров'я і соціального захисту;

стратегічна ціль 3 – сучасне озброєння і військова (спеціальна) техніка, що забезпечує виконання завдань Збройними Силами України, зокрема разом з відповідними структурами держав – членів НАТО;

стратегічна ціль 4 – розвинена військова інфраструктура, об'єднана логістика та достатні запаси матеріальних засобів, дієва система медичного забезпечення, що відповідають потребам Збройних Сил України для відсічі збройній агресії проти України;

стратегічна ціль 5 – інтегровані оперативні (бойові та спеціальні) спроможності, що забезпечують стримування, стійкість і відсіч збройній агресії проти України, протидію гібридним загрозам.

При цьому розвиток інституційних спроможностей у період до 2025 р. буде зосереджений на підвищенні ефективності всіх центральних органів виконавчої влади та інших державних органів щодо керівництва діяльністю військових формувань та правоохоронних органів, які входять або виділяють сили і засоби до складу сил оборони на основі впровадження кращих практик сучасного оборонного менеджменту, розвитку людського капіталу та цифрової трансформації діяльності.

Розвиток оперативних, бойових і спеціальних спроможностей сил оборони до 2025 р. (а наймасштабніших за ресурсами й часом інвестиційних проєктів – до 2030 р.), буде спрямований на досягнення Збройними Силами України, силами і засобами інших складових сил оборони здатності, що забезпечить стримування, стійкість і відсіч збройній агресії проти України, протидію гібридним загрозам.

Результатом розвитку мають стати сумісні з НАТО, всебічно оснащені та підготовлені сили оборони, спроможні ефективно діяти в традиційних та нових доменах збройного протистояння, включно з кіберпростором.

Основні спроможності сил оборони, які підлягатимуть пріоритетному розвитку [20], охоплюють:

- розвідувальні, аналітичні та ударні спроможності;
- бойові спроможності стримування;
- мобільність військ (сил) та автономність;
- інформаційні технології оборони, в тому числі електронні комунікації;

СТРАТЕГІЧНИЙ ОБОРОННИЙ БЮЛЕТЕНЬ УКРАЇНИ

Місія сил оборони: збройний захист українського народу, національних інтересів, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України, відсіч збройній агресії проти України, сприяння створенню належних безпечових умов для економічного зростання держави та благополуччя її громадян, участь у підтриманні миру і безпеки в рамках зусиль міжнародних організацій

Візія сил оборони зразка 2030: сили оборони об'єднані єдиним керівництвом та складаються з мотивованих і компетентних професіоналів, оснащених сучасною військовою технікою та озброєнням, здатних забезпечити захист суверенітету та територіальної цілісності України, готових до ведення операцій у повітрі, на суші, на морі, в кіберпросторі, в космосі та в інформаційній сфері, спроможних діяти асиметрично, нестандартно, є проактивними та інтегрованими до євроатлантичної безпекової архітектури

Напрями реалізації
воєнної політики

відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації, відновлення суверенітету і територіальної цілісності держави, запобігання воєнним конфліктам, ефективне управління оборонними ресурсами

планування всеохоплюючої оборони держави з розробленням плану оборони України, організація руху опору

набуття інституційних спроможностей, удосконалення систем ТрО, мобілізаційної підготовки та мобілізації

військове будівництво та розвиток спроможностей сил оборони, їхнє всебічне забезпечення

впровадження в силах оборони принципів і стандартів держав - членів НАТО

1 Ефективний менеджмент у сфері оборони та об'єднане керівництво силами оборони на принципах і стандартах НАТО

2 Професійний та вмотивований персонал сил оборони, який посилюється підготовленим військовим резервом

3 Сучасне озброєння, військова та спеціальна техніка забезпечує виконання завдань силами оборони

4 Військова інфраструктура, об'єднана логістика та запаси матеріальних засобів відповідають потребам сил оборони

5 Інтегровані оперативні спроможності сил оборони, забезпечують стримування і відсіч збройній агресії та протидію іншим загрозам

Матриця основних спроможностей сил оборони:

☐ Спроможності з урядування в оборонній сфері	☐ Охорона повітряного простору та протиповітряна оборона
☐ Спроможності з планування розвитку та забезпечення готовності військ (сил)	☐ Спроможності радіоелектронної боротьби та радіоелектронної розвідки
☐ Розвідувальні, аналітичні та ударні спроможності	☐ Безпека операцій
☐ Бойові спроможності стримування	☐ Оперативне обладнання території держави
☐ Мобільність та автономність	☐ Територіальна оборона
☐ Зв'язок та автоматизовані системи управління	☐ Рух опору
☐ Спроможності для дій у ближній морській зоні	☐ Асиметричні та непрямі дії
	☐ Спроможності з ведення кіберборотьби

Рис. 2. Візуалізація положень Стратегічного оборонного бюлетеня України

- спроможності для дій у ближній морській зоні;
- охорона повітряного простору та протиповітряне прикриття важливих державних і військових об'єктів;
- спроможності радіоелектронної боротьби;
- безпека операцій;
- оперативне обладнання території;
- територіальна оборона та рух опору в контексті побудови цілісної системи національного спротиву;
- асиметричні та непрямі спеціальні дії;
- спроможності з ведення протиборства в інформаційному просторі та кіберпросторі;
- медичне забезпечення.

З урахуванням пріоритетності та ресурсних можливостей держави визначено послідовність виконання завдань з реалізації державної політики в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі.

У коротко- та середньостроковій перспективі (до 2025 р.) передбачається:

- розробити та внести зміни (у 2021–2022 рр.) до понад 50 законодавчих та нормативно-правових актів, передусім до Законів України «Про національну безпеку України» [2], «Про оборону України» [21], «Про Збройні Сили України» [22];
- переозброїти новими і модернізованими зразками озброєння та військової техніки й укомплектувати визначену Генеральним штабом Збройних Сил України кількість бригад, полків, дивізіонів, загонів, кораблів та ескадрилей;
- у середньостроковій перспективі вийти на рівень 15% оновлених основних зразків озброєння і військової техніки (у довгостроковій перспективі – 25%);

- створити принципово нові структури, спроможні забезпечувати кібероборону держави та діяти в кіберпросторі;

- забезпечити ситуаційну обізнаність військ (сил) у режимі, близькому до реального часу, здійснити автоматизацію процесів управління ними, зокрема перевести польову та стаціонарну компоненти зв'язку на цифрові канали й засоби, забезпечити органи військового управління комплексами засобів автоматизації (C4ISR), забезпечити використання результатів космічної діяльності в інтересах оборони;

- досягти сумісності з підрозділами збройних сил НАТО визначеної Генеральним штабом Збройних Сил України кількості бригадних тактичних груп, авіаційних ланок, кораблів (катерів) та суден забезпечення, тактичних груп Сил спеціальних операцій;

- запровадити нову систему управління кар'єрою військовослужбовців за військовим званням (що забезпечить індивідуальний підхід до просування по службі кожного військовослужбовця та бачення ним перспектив кар'єрного зростання);

- забезпечити щорічно підготовку близько 25 тис. осіб за новими стандартами військової освіти;

- підготувати необхідну кількість резервістів та збільшити чисельність резервістів оперативного резерву;

- продовжити практику поступового зменшення призову на строкову військову службу (з 13 тис. осіб у 2021 р. до 11 тис. осіб у 2024 р.);

- побудувати або реконструювати 420 військових об'єктів, що дасть змогу ввести в експлуатацію три військово-морські бази (м. Очаків, с. Нові Біляри Одеської області, м. Бердянськ) і три військові бази (м. Северодонецьк, м. Берегове, м. Маріуполь);

- запровадити нову систему грошового забезпечення військовослужбовців за ієрархією військових звань;

- максимально забезпечити військовослужбовців житловими приміщеннями (44 тис. сімей військовослужбовців, осіб звільнених з військової служби та членів їхніх сімей, які перебувають на обліку для поліпшення житлових умов).

У довгостроковій перспективі (до 2030 р.) передбачається забезпечити:

- здатність завдавати удари оперативно-тактичними ракетними комплексами, багатофункціональними всепогодними пілотованими та безпілотними авіаційними комплексами, засобами радіоелектронної боротьби, протиповітряної оборони, підрозділами Сил спеціальних операцій, інтегрованими в єдине захищене інформаційне середовище;

- набуття спроможностей з обмеження будь-яких дій противника, у тому числі недопущення можливості розгортання сил для здійснення актів агресії з морського напрямку (A2/AD, «ізоляція району бойових дій»);

- нарощення спроможностей з охорони повітряного простору та протиповітряне прикриття важливих дер-

жавних і військових об'єктів, відбиття збройної агресії з повітря;

- нарощування системи протиракетної оборони та створення інтегрованої системи управління й розвідки, у тому числі шляхом модернізації існуючих зенітних ракетних комплексів та постачання на озброєння комплексів іноземного виробництва;

- набуття спроможностей щодо проведення кібероперацій (дій у кіберпросторі) на стратегічному рівні, включно із застосуванням засобів радіоелектронної боротьби та інформаційної боротьби під час операцій сил оборони.

Таким чином, нова філософія розроблених Стратегії воєнної безпеки України та Стратегічного оборонного бюлетеня України спрямована на реалізацію концепції всеохоплюючої оборони та досягнення конкретних спроможностей сил оборони на період до 2025 р. та до 2030 р.

Реалізація документів стратегічного (оборонного) планування здійснюватиметься через відповідні державні цільові програми, інші програми та проекти, зокрема й спільні з нашими іноземними партнерами, робота над якими вже триває в Міноборони та Генеральному штабі Збройних Сил України, зокрема:

- Державну цільову оборонну програму розвитку Збройних Сил України;

- Державну цільову оборонну програму розвитку озброєння та військової техніки;

- комплекс програм (окремих проєктів) видів та окремих родів військ (сил) Збройних Сил, спрямованих на створення нових, розвиток існуючих та позбавлення від застарілих спроможностей Міністерства оборони України, Збройних Сил України та інших складових сил оборони (рис. 3).

При цьому варто наголосити, що життєвий цикл будь-якої спроможності, що формується в рамках відповідної програми чи окремого проєкту, передбачає, що із завершенням етапу її набуття (або фактичного створення) настає момент уведення у стрій конкретного носія такої спроможності та початку застосування (утримання). За цих умов виникає потреба гармонізації процесів стратегічного планування розвитку спроможностей та їх застосування. Наприклад, розроблений проєкт плану оборони України, який, серед іншого, містить елементи стратегічного планування застосування сил оборони, враховує показники поетапного розвитку нових носіїв їхніх спроможностей.

Так, проєкт **плану оборони України** розроблений Міністерством оборони України відповідно до вимог нормативно-правових документів:

- Закону України «Про оборону України» [21],

- указу Президента України № 837 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» від 8 листопада 2019 р. [23];

- указу Президента України № 61 «Про структуру плану оборони України» від 3 березня 2020 р. [24];

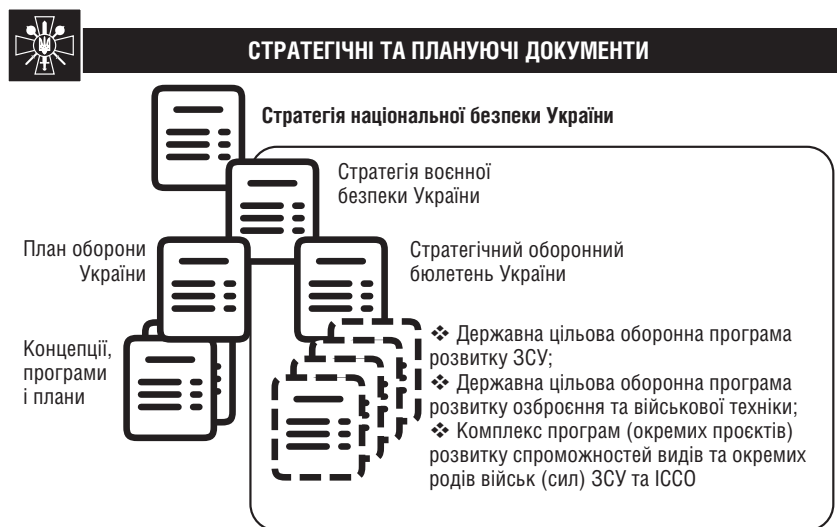

Рис. 3. Реалізація документів стратегічного (оборонного) планування розвитку в Міноборони та Генеральному штабі Збройних Сил України

• постанови Кабінету Міністрів України № 471 від 12 червня 2020 р. щодо реалізації цілі 16.1 «Реформування сектору національної безпеки і оборони (разом з іншими складовими сектору)» Програми діяльності Кабінету Міністрів України [25].

План оборони України спрямований на реалізацію заходів з посилення обороноздатності держави, готовності та здатності органів державної влади, всіх складових сектору безпеки та оборони України, національної економіки до відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони.

У плані оборони України реалізовано принцип всеохоплюючої оборони держави, запровадженій Стратегією військової безпеки України. Виконання плану оборони України в разі збройного конфлікту забезпечить відсіч агресору на суші, на морі, в повітрі, в інформаційному та кіберпросторі, використовуючи для цього весь потенціал держави та суспільства.

За структурою план оборони України є сукупністю документів (планів), які визначають зміст, обсяги, виконавців, порядок і строки здійснення політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави з підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії чи збройного конфлікту [21].

План оборони України містить дванадцять складових, які охоплюють комплекс заходів із забезпечення збройного захисту держави та застосування сил безпеки та оборони.

Реалізація заходів плану оборони України забезпечить цілеспрямовані та взаємоузгоджені дії державних органів та сил оборони щодо захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості держави

в разі ескалації збройної агресії Російської Федерації проти України.

Нині проєкт плану оборони України пройшов погодження із заінтересованими органами державної влади, правову експертизу в Міністерстві юстиції України та 8 вересня 2021 р. був схвалений на засіданні Кабінету Міністрів України та відповідно до вимог законодавства внесений на розгляд Ради національної безпеки і оборони України.

Таким чином, можна зробити такі **висновки**.

1. Запровадження в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та інших складових сил оборони інноваційних підходів у стратегічному плануванні їхнього розвитку та застосування для забезпечення військової безпеки держави продиктовані:

по-перше, високим рівнем існуючих та потенційних воєнних загроз;

по-друге, величезною різницею в класичних бойових потенціалах Збройних Сил України та агресора, що потребує нестандартних, але вивірених рішень.

2. Обмежені ресурсні можливості держави для забезпечення потреб сил оборони вимагають інтеграції процесів:

- планування оборони;
- планування застосування;
- планування розвитку;
- мобілізаційного планування,

а також одночасної адаптації бюджетного планування в Міноборони, в тому числі щодо врахування ресурсів, які надходять як іноземна матеріально-технічна допомога (рис. 4).

На наш погляд, **напрямами подальшої роботи** в новому циклі оборонного (стратегічного) планування в Міністерстві оборони, Збройних Силах України та інших складових сил оборони мають стати:

Рис. 4. Інтеграція стратегічних і програмних документів розвитку Міністерства оборони України, Збройних Сил України та інших складових сил оборони України і документів планування оборони

1) внесення змін до Законів України «Про національну безпеку України», «Про оборону України» та «Про Збройні Сили України» в частині, що стосується оптимізації процесів планування у сферах національної безпеки та оборони з урахуванням досвіду держав – членів НАТО і Європейського Союзу;

2) супроводження розгляду та затвердження в установленому порядку проекту плану оборони України;

3) підготовка та внесення на розгляд і затвердження проектів державних цільових оборонних програм, комплексу програм і проєктів розвитку спроможностей Збройних Сил України, програм (планів) розвитку інших складових сил оборони та їх подальша реалізація з дотриманням методології програмно-проєктного менеджменту відповідно до стратегічних цілей та завдань, визначених Стратегічним оборонним бюлетенем України.

Перелік літератури

1. Handbook on Long Term Defence Planning (Manuel sur la planification de defense a long terme) [Електронний ресурс] : RTO Technical Report 69 / [edited by Dr. Bent Erik Bakken] ;

NATO Research and Technology Organisation. – Ottawa : St. Joseph Print Group Inc., 2003. – 54 p. // Defense Technical Information Center. – Режим доступу : <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA414193.pdf>.

2. Про національну безпеку України [Електронний ресурс] : Закон України № 2469-VIII від 21 червня 2018 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

3. Романюк І. М. Ретроспектива розвитку системи стратегічного (оборонного) планування в Збройних Силах України [Електронний ресурс] / І. М. Романюк // Збірник наукових праць Військового інституту телекомунікацій та інформатизації. – 2018. – № 1. – С. 100–107. – Режим доступу : http://www.viti.edu.ua/files/zbk/2018/13_1_2018.pdf.

4. Романюк І. М. Стратегічне планування: від минулого до сьогодення / І. М. Романюк, Р. Г. Бондарь // Відродження Українського війська: сучасність та історична ретроспектива : збірник матеріалів міжнародної наукової конференції, 1–2 грудня 2016 р., Київ / НУОУ ім. Івана Черняхівського. – К. : НУОУ, 2016. – С. 24–26.

5. Буняк О. В. Впровадження оборонного планування, заснованого на спроможностях / О. В. Буняк, І. М. Романюк, Р. Г. Бондарь // Проблеми впровадження стандартів НАТО

у функціонування Збройних Сил України та шляхи їх вирішення : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, 15 грудня 2016 р., Київ / НУОУ ім. Івана Черняхівського. – К. : НУОУ, 2016. – С. 53–56.

6. Оборонне планування на основі спроможностей: особливості та перспективи впровадження [Електронний ресурс] / І. С. Руснак, А. Г. Петренко, А. В. Яковенко та ін. // Наука і оборона. – 2017. – № 2. – С. 3–10. – Режим доступу : <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2017-0-2-3-10>.

7. Романюк І. М. Обрис заходів щодо нового циклу оборонного планування в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України / І. М. Романюк // Морська стратегія держави. Розвиток та реалізація морського потенціалу України : матеріали міжнародного наукового форуму, 20–21 червня 2018 р., Київ / НУОУ ім. Івана Черняхівського. – К. : НУОУ, 2018. – С. 18–22.

8. Романюк І. М. Аналіз та перспективи проведення оборонних оглядів у Збройних Силах України / І. М. Романюк // Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 31 жовтня 2019 р., Київ / Міністерство оборони України, НУОУ ім. Івана Черняхівського. – К. : НУОУ, 2019. – С. 245–248.

9. Романюк І. М. Трансформація процесу проведення оборонних оглядів у Збройних Силах України / І. М. Романюк // Українське військо: сучасність та історична ретроспектива : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 29 листопада 2019 р., Київ / НУОУ ім. Івана Черняхівського. – К. : НУОУ, 2019. – С. 129–131.

10. Оборонний огляд – 2019–2020: підсумки, уроки та тенденції розвитку [Електронний ресурс] / О. А. Меліхов, А. В. Яковенко, О. О. Лазоренко, І. М. Романюк // Воєнно-історичний вісник. – 2020. – № 3 (37). – С. 130–156. – Режим доступу : <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2020-37-3-130-156>.

11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 555/2015 від 24 вересня 2015 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text>.

12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 240/2016 від 6 червня 2016 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240/2016#Text>.

13. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Державну програму розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 73/2017 від 22 березня 2017 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/73/2017#Text>.

14. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 16 травня 2019 року «Про організацію планування в секторі безпеки і оборони України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 225/2019 від 16 травня 2019 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2019#Text>.

15. Про затвердження Порядку проведення оборонного огляду Міністерством оборони [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України № 941 від 31 жовтня 2018 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/941-2018-%D0%BF#Text>.

16. Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань проведення оборонного огляду [Електронний ресурс] : наказ Міністерства оборони України № 114 від 18 березня 2019 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0401-19#Text>.

17. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24 березня 2020 року «Про звіт щодо результатів проведення оборонного огляду Міністерством оборони України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 106/2020 від 24 березня 2020 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106/2020#Text>.

18. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 121/2021 від 25 березня 2021 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>.

19. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

20. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 473/2021 від 17 вересня 2021 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#Text>.

21. Про оборону України [Електронний ресурс] : Закон України № 1932-ХІІ від 6 грудня 1991 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

22. Про Збройні Сили України [Електронний ресурс] : Закон України № 1934-ХІІ від 6 грудня 1991 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>.

23. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 837/2019 від 8 листопада 2019 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019#Text>.

24. Про структуру плану оборони України [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 61/2020 від 3 березня 2020 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/61/2020#Text>.

25. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України № 471 від 12 червня 2020 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/471-2020-%D0%BF#Text>.

DOI 10.33099/2618-1614-2021-16-3-22-27

УДК 355.422

О. С. Сирський,*кандидат військових наук,**командувач Сухопутних військ Збройних Сил України,**генерал-полковник*

Сучасний стан, завдання та перспективи розвитку Сухопутних Військ Збройних Сил України

У статті окреслені проблемні питання, пов'язані з набуттям спроможностей родів військ Сухопутних військ адекватно протидіяти загрозам національній та воєнній безпеці України у взаємодії з іншими складовими сектору безпеки та оборони в умовах ведення Росією «гібридної» війни проти нашої країни. Наведена інформація щодо загальної організаційної структури й сучасного стану Сухопутних військ Збройних Сил України, а також основні напрями розвитку Сухопутних військ. Детальніше акцентована увага на основах розвитку механізованих, танкових військ, ракетних військ та артилерії, військ протиповітряної оборони Сухопутних військ, армійської авіації, розвідувальних частин та підрозділів, сил підтримки Сухопутних військ, логістичного забезпечення, територіальної оборони, бойової підготовки, а також розвитку навчально-матеріальної бази на першому етапі (до 2025 р.) та в подальшій перспективі. Стаття містить також інформацію стосовно очікуваних результатів від реалізації заходів, спрямованих на розвиток родів військ Сухопутних військ.

Ключові слова: Сухопутні війська, механізовані війська, танкові війська, ракетні війська та артилерія, війська протиповітряної оборони Сухопутних військ, армійська авіація, розвідувальні частини (підрозділи), територіальна оборона, бойова підготовка.

© О. С. Сирський, 2021

Постановка проблеми. Сучасні Сухопутні війська – вид Збройних Сил України, який охоплює органи військового управління, частини механізованих і танкових військ, ракетних військ та артилерії, армійської авіації, спеціальних військ, військ сил підтримки, військові частини територіальної оборони, частини й установи логістичного забезпечення та призначений для відбиття нападу (вторгнення) угруповань військ (сил) агресора на територію України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості. На сьогодні, як і в більшості країн світу, Сухопутні війська становлять основу Збройних Сил (понад 60% усього складу), відіграють вирішальну роль у виконанні завдань за призначенням та несуть основне бойове навантаження в районі проведення операції Об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей і на кримському напрямку.

В умовах протидії «гібридній» агресії, яку розв'язала Росія проти нашої держави, перед Збройними Силами загалом та Сухопутними військами зокрема постає низка проблемних питань, пов'язаних зі спроможностями складових цих структур ефективно протидіяти загрозам національній та воєнній безпеці України. З метою набуття військовими частинами і підрозділами Сухопутних військ необхідних спроможностей Командуванням передбачено низку заходів на найближчу, середньострокову та довгострокову перспективу, про які йтиметься в цій статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ураховуючи досвід застосування Сухопутних військ в антитерористичній операції (АТО) та в операції Об'єднаних сил (ООС), їхню роль і місце під час підготовки й ведення операцій угруповань військ (сил) Командуванням Сухопутних військ розроблені і практично реалізуються напрями розвитку Сухопутних військ на період до 2035 р. з урахуванням можливостей постачання нових та модернізації існуючих зразків озброєння та військової техніки (ОВТ), які були оголошені 1 вересня 2021 р. перед науково-педагогічними, науковими працівниками та слухачами Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського [1].

Для адекватного реагування на обстановку, яка може скластися у випадку реалізації ймовірних сценаріїв застосування сил безпеки та оборони для виконання завдань оборони України [2] на даний час уточнені завдання, що покладаються на Сухопутні війська Збройних Сил України, зокрема:

- під час відсічі збройній агресії – відбиття нападу угруповань військ агресора у складі об'єднаних сил у взаємодії з іншими складовими сил оборони, з використанням усіх необхідних сил і засобів, завдання агресору втрат і примушення його до відмови від подальшого застосування воєнної сили;
- у разі збройного конфлікту на державному кордоні – участь у локалізації та нейтралізації збройного конфлікту на початковій стадії та недопущенні його переростання у війну;

- у разі збройного конфлікту всередині держави – участь у локалізації та нейтралізації незаконних збройних формувань, посиленні охорони й захисту важливих державних об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури, а також демонстрація готовності і рішучості щодо недопущення втручання іншої держави у внутрішні справи України;

- під час ведення територіальної оборони – сім основних завдань:

- охорона й захист державного кордону;
- забезпечення умов для надійного функціонування органів державної влади, органів військового управління, стратегічного (оперативного) розгортання військ (сил);
- охорона та оборона важливих об'єктів і комунікацій;
- боротьба з диверсійно-розвідувальними силами, іншими озброєними формуваннями агресора та антидержавними незаконно утвореними озброєними формуваннями;
- ізоляція операційних зон угруповань військ (сил);
- виконання заходів контрдиверсійної боротьби поза районами ведення бойових дій;
- контроль населених пунктів.

Що стосується відновлення боєздатності підготовки і формування резервів, то найважливішими завданнями є забезпечення своєчасного відновлення бойових спроможностей військових частин з метою нарощування створених угруповань військ (сил).

Для забезпечення виконання завдань, покладених на Сухопутні війська Збройних Сил України, до їхнього складу входять [3]:

- роди військ (*механізовані, танкові, ракетні війська й артилерія, війська протиповітряної оборони, армійська авіація СВ*);
- спеціальні війська (*розвідувальні, сил підтримки, зв'язку*);
- сили й засоби логістичного забезпечення;
- військові частини та підрозділи територіальної оборони, військові частини та установи забезпечення життєдіяльності, територіальні центри комплектування та соціальної підтримки;
- вищі військові навчальні заклади, навчальні центри (частини).

У зазначених вище публікаціях, а також в інших джерелах можна знайти інформацію про погляди Командування Сухопутних військ стосовно окремих напрямів подальшого розвитку родів військ, спеціальних військ та служб тощо, але узагальненої інформації щодо всіх складових Сухопутних військ Збройних Сил України немає. Таким чином, виникла потреба в узагальненні інформації про сучасний стан складових Сухопутних військ і перспективи їхнього подальшого розвитку, чому й присвячена ця публікація.

Викладення основного матеріалу

Організаційно Сухопутні війська складаються з органів військового управління, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій та охоплюють:

- Командування Сухопутних військ;
- чотири оперативні командування (ОК «Північ» – ЧЕРНІГІВ, ОК «Південь» – ОДЕСА, ОК «Захід» – РІВНЕ, ОК «Схід» – ДНІПРО);
- кадр управління та військових частин Корпусу резерву;
- частини, установи та організації, безпосередньо підпорядковані Командуванню Сухопутних військ.

Загалом Сухопутні війська Збройних Сил України налічують 676 організаційних структур (473 військові частини (установи) та 203 територіальні центри комплектування та соціальної підтримки).

Готовність військових частин (підрозділів) Сухопутних військ до виконання завдань за призначенням на даний час порівняно з минулими роками значно зросла. Цього вдалося досягти за рахунок отримання нових зразків, модернізації та ремонту існуючих зразків озброєння і військової техніки, зокрема за рахунок їх закупівлі, ремонту на державних підприємствах та силами й засобами ремонтних органів Збройних Сил. Переорієнтовано також систему матеріально-технічного забезпечення, завдяки чому в районі виконання завдань військових частин у зоні проведення ООС створені необхідні військові запаси боєприпасів, пально-мастильних матеріалів, речового майна та продовольства для безперервного забезпечення частин в обсязі 100% від потреби.

У свою чергу, проведення АТО та ООС, зміни у формах і способах застосування військ в умовах проведення «гібридної» війни зумовили потребу в уточненні бойового складу та напрямів розвитку Сухопутних військ. Таким чином, у перспективі бойовий склад Сухопутних військ планується розподілити за функціональним призначенням на сили негайного реагування, сили нарощування та сили резерву.

Основними напрямками розвитку Сухопутних військ будуть:

- удосконалення організаційної структури органів військового управління, військових частин, нарощування бойового складу, оптимізація (уніфікація) структури й чисельності військових частин;
- поступова заміна застарілих зразків техніки на сучасні вітчизняного та іноземного виробництва;
- нарощування оперативних (бойових) спроможностей військових частин родів військ і спеціальних військ у Сухопутних військах.
- формування системи логістики за класами постачання збройних сил держав – членів НАТО;
- нарощування (вдосконалення) військової інфраструктури для розміщення та підготовки Сухопутних військ;

- удосконалення системи підготовки Сухопутних військ для їхньої сумісності із силами й засобами інших складових сил оборони та країн – членів НАТО;

- підвищення живучості військових частин Сухопутних військ;

- розвиток системи управління територіальної оборони (ТрО) та спроможностей органів управління і військових частин ТрО.

В основу розвитку **механізованих (танкових) військ** будуть покладені:

- перехід на перспективні організаційно-штатні структури – із цією метою протягом поточного року започаткований експеримент на базі однієї з механізованих бригад;

- підвищення вогневої спроможності механізованих бригад за рахунок збільшення питомої частки артилерійських підрозділів;

- переозброєння на новітні та модернізовані зразки ОВТ на єдиній базі вітчизняного виробництва;

- створення основного бойового танку, важкої бойової машини піхоти, легкої броньованої колісної машини вітчизняного виробництва;

- забезпечення готовності до ведення основних видів бойових дій (оборони, наступу) та стабілізаційних дій з урахуванням особливостей застосування (автономності, активізації дій у населених пунктах, дій проти регулярних військ та незаконних збройних формувань);

- уміння командирів швидко оцінювати обстановку й самостійно приймати рішення.

На першому етапі розвитку (до 2025 р.) передбачається: переформувати мотопіхотні бригади в механізовані; продовжити модернізацію (розроблення) окремих перспективних зразків озброєння та техніки. У подальшому: продовжити переозброєння механізованих і танкових військ Сухопутних військ новітніми та модернізованими зразками озброєння і військової техніки; розпочати переозброєння механізованих (танкових) військових частин на новітні та модернізовані зразки ОВТ на єдиній базі вітчизняного виробництва.

Виконання зазначених вище заходів дасть можливість:

- підвищити бойовий потенціал підрозділів у два – два з половиною рази, що забезпечить ефективне стримування та гарантовану нейтралізацію (локалізацію) збройного конфлікту на ранній стадії, не допускаючи його переростання в широкомасштабну агресію;

- переозброїти танкові батальйони танками з новітніми приладами прицілювання та спостереження, забезпечити їхню готовність до виконання завдань за призначенням та підвищити оперативні (бойові) спроможності;

- мати сучасний комплект сил і засобів, який буде спроможний виконувати завдання у визначених районах, у різних умовах обстановки;

- створити боездатні, мобільні, якісно підготовлені, всебічно забезпечені військові частини (підрозділи),

здатні швидко реагувати на реальні та потенційні загрози державі.

В основу розвитку **ракетних військ та артилерії (РВіА)** покладене їх перетворення на розвідувально-ударну вогневу систему за рахунок удосконалення систем управління, впровадження автоматизованих систем управління в усіх ланках, починаючи зі взводів та батарей.

Основними шляхами розвитку на першому етапі (до 2025 р.) є нарощування бойового складу ракетних військ та артилерії шляхом створення нових організаційних структур: окремої розвідувальної артилерійської бригади, оснащеної сучасними зразками техніки; окремої бригади ПТРК озброєної модернізованим протитанковим ракетним комплексом; започаткування переозброєння військових частин ракетних військ та артилерії на новітні та модернізовані зразки ОВТ на єдиній базі вітчизняного виробництва. У подальшому: сформувати ракетні полки оперативних командувань, озброєних ракетними комплексами та модернізованими РСЗВ; завершити переведення системи управління ракетних військ та артилерії на сучасну технологічну базу; переоснастити ствольну артилерію на калібр 155 мм, що відповідає єдиному стандарту НАТО; створити розвідувально-вогневі комплекси. Виконання зазначених вище заходів дасть змогу збільшити дальність ураження, зменшити тривалість виконання вогневих завдань і наростити ефективність артилерійської розвідки.

В основу розвитку **протиповітряної оборони Сухопутних військ** покладені:

- удосконалення системи управління військами та вогнем;

- підвищення ефективності системи розвідки та оповіщення про повітряного противника;

- нарощування бойових можливостей підрозділів ППО оперативних командувань, корпусу резерву та Сухопутних військ Збройних Сил (ЗС) України загалом.

На першому етапі (до 2025 р.) передбачається: сформувати два зенітні ракетні полки, озброєні сучасними зенітними ракетними комплексами та наростити склад окремих радіотехнічних батальйонів; продовжити модернізацію окремих перспективних зразків озброєння й техніки. У подальшому: прийняти на озброєння новий зенітно-ракетний комплекс малої дальності та зенітно-ракетний комплекс ближньої дії; завершити нарощування складу окремих радіотехнічних батальйонів. Проведення зазначених заходів дасть можливість збільшити ймовірності виявлення та знищення повітряних цілей; підвищити математичне очікування числа цілей, знищених зенітним підрозділом; підвищити кількість цільових каналів, у тому числі всепогодних.

В основу розвитку **армійської авіації** будуть покладені вдосконалення тактичних прийомів застосування, модернізація та закупівля сучасної авіаційної техніки. Проведення цих заходів на першому етапі (до 2025 р.) здійснюється шляхом: продовження модернізації (розроблення) окремих перспективних зразків озброєння

й техніки; проведення капітальних ремонтів з модернізацією вертольотів типу Мі-24 з найбільшим залишком призначеного ресурсу. У подальшому заплановані: підвищення спроможностей транспортних вертольотів типу Мі-8 шляхом проведення їх модернізації; поступова заміна вертольотів типу Мі-24 на більш функціональні та маневрені аналоги іноземного виробництва; вдосконалення системи бойового управління шляхом розробки та впровадження архітектури апаратного і програмного забезпечення єдиної системи автоматизованої передачі даних; завершення капітальних ремонтів штучних покриттів аеродромів.

В основу розвитку **розвідувальних частин (підрозділів)** покладені такі основні заходи: удосконалення форм і способів виконання розвідувальних завдань та підготовка розвідувальних органів з урахуванням набутого досвіду в ООС; підвищення бойових спроможностей, збільшення дальності ведення розвідки за рахунок сучасних, новітніх технічних засобів розвідки; широке впровадження новітніх систем технічних засобів розвідки, у тому числі безпілотних авіаційних комплексів. Основними напрямками розвитку на першому етапі (до 2025 р.) будуть: оптимізація структури військових частин розвідки для забезпечення виконання всього комплексу розвідувальних завдань в інтересах угруповань; нарощування спроможностей системи тактичної розвідки оперативних командувань та сил і засобів радіоелектронної розвідки. У подальшому заплановані: оптимізація організаційно-штатних структур військових частин і підрозділів розвідки та набуття ними нових спроможностей шляхом переозброєння на нові зразки техніки й технічні засоби розвідки; розроблення нових засобів радіоелектронної розвідки з розширеними можливостями з виявлення засобів зв'язку; набуття спроможностей безпілотними авіаційними комплексами щодо збирання, обробки інформації в єдиній системі обміну розвідувальною інформацією.

Виконання запланованих заходів розвитку дасть змогу: підвищити загальні спроможності (кількісні показники) розвідувальних частин (підрозділів) у викритті об'єктів противника; вдосконалити ефективність радіоелектронної розвідки; забезпечити можливість отримання розвідувальної інформації на всю оперативно-тактичну глибину в режимі реального часу.

В основу розвитку **військових частин та підрозділів сил підтримки Сухопутних військ** покладені: перехід на перспективні організаційно-штатні структури; нарощування бойових спроможностей військових частин і підрозділів сил підтримки, особливо підрозділів радіоелектронної боротьби (РЕБ) механізованих (мотопіхотних), гірськоштурмових, танкових бригад та їхня взаємосумісність із підрозділами розвідки та протиповітряної оборони; переозброєння на новітні та модернізовані зразки озброєння та військової техніки інженерних військ, РЕБ та РХБ захисту. Для цього на першому етапі (до 2025 р.) передбачається: сформувати у складі механізо-

ваних (мотопіхотних), гірськоштурмових бригад роти РЕБ; сформувати в складі танкових бригад взводи РЕБ; сформувати у складі частини механізованих (мотопіхотних) гірськоштурмових бригад батальйони підтримки; продовжити розробку новітніх та модернізацію існуючих зразків озброєння та військової техніки; продовжити доукомплектування підрозділів сил підтримки новітньою технікою. У подальшому: завершити формування у складі механізованих (мотопіхотних), гірськоштурмових, танкових бригадах батальйонів підтримки; сформувати у складі бригад стратегічного резерву, кадру механізованих (мотопіхотних), танкових бригад кадру роти радіоелектронної боротьби, у складі військових частин ракетних військ і артилерії – відділення РЕБ з безпілотними літальними апаратами (БпЛА); розробити та озброїти кожен окремий батальйон РЕБ комплектом БпЛА РЕБ (БпЛА із засобами РЕБ для постановки завад), засобами РЕБ оперативного-тактичного рівня, кожен окремий полк оперативного забезпечення – наземними та повітряними (БпЛА) комплексами для ведення РХБ розвідки; завершити переозброєння на новітні та модернізовані зразки озброєння та військової техніки.

Виконання запланованих заходів розвитку дасть змогу: підвищити загальні спроможності (кількісні показники) військових частин та підрозділів сил підтримки щодо ведення радіоелектронної боротьби, РХБ захисту та інженерної підтримки військ; надати спроможності загальновійськовим частинам та частинам РВіА вести радіоелектронну боротьбу особливо щодо протидії БпЛА; удосконалити ефективність управління та застосування підрозділів підтримки загальновійськових частин.

В основу розвитку **логістичного забезпечення** покладене створення ефективної системи логістичного забезпечення та підтримки сумісної з аналогічними системами в арміях країн – членів НАТО та здатної забезпечувати в єдиній системі всі складові сили оборони під час їх застосування. На першому етапі (до 2025 р.) здійснюватимуться: трансформація системи логістичного забезпечення з остаточним розподілом функцій щодо управління підпорядкованими силами та забезпечення за всіма номенклатурами; нарощування спроможностей військових частин зв'язку та сил підтримки. У подальшому: забезпечення взаємосумісності систем забезпечення з відповідними системами інших складових сектору безпеки та оборони; створення оперативних, військових запасів ракет, боєприпасів, продовольства, пально-мастильних матеріалів, медичного та іншого військово-технічного майна; продовження переведення підрозділів логістики Сухопутних військ на новітні зразки техніки; створення імітаційних макетів озброєння та військової техніки для підвищення живучості Сухопутних військ.

На цей час опрацьовується питання щодо вдосконалення системи логістичного забезпечення тактичного та оперативного рівнів у рамках трансформації системи логістичного забезпечення Збройних Сил України. У свою чергу, для утримання боєприпасів Сухопутних військ

передбачається в кожному оперативному командуванні сформувати об'єднані бази зберігання засобів ураження. Таким чином, виконання запланованих заходів дасть можливість спрямувати основні зусилля на розвиток і створення системи забезпечення, що дасть змогу в мирний час забезпечити бойову готовність Сухопутних військ у їхньому новому складі, а у воєнний час – нарощування їхніх бойових можливостей.

Що стосується **територіальної оборони**, то в основу її розвитку покладені:

- удосконалення системи управління шляхом реструктуризації органів управління територіальної оборони;
- визначення оптимального терміну розгортання окремих бригад територіальної оборони та порядку функціонування (виконання завдань) штабів зон (районів) ТрО на базі штабів окремих бригад (батальйонів) ТрО з урахуванням нового адміністративно-територіального поділу;
- створення ефективної системи формування і підготовки військових частин (підрозділів) територіальної оборони;
- визначення порядку (механізму) забезпечення суб'єктів ТрО, які залучатимуться до виконання завдань, у тому числі за рахунок місцевої промислової бази та мобілізаційних потужностей, розташованих у межах адміністративно-територіальної одиниці;
- підвищення бойових можливостей бригад територіальної оборони за рахунок введення до їхнього складу колективної зброї.

В інтересах виконання зазначених вище заходів на виконання Закону України «Про основи національного спротиву» [4] та з метою реалізації завдань, визначених Головнокомандувачем Збройних Сил України розроблений і затверджений Замисел формування Сил ТрО.

Формування Сил ТрО Збройних Сил України здійснюватиметься шляхом комплексного виконання заходів упродовж трьох етапів:

I етап – організаційно-підготовчий у складі Сухопутних військ – 1 вересня 2021 р. – 30 грудня 2021 р.;

II етап – формування (переформування) органів військового управління, військових частин ТрО у складі Сухопутних військ – 1 січня 2022 р. – 31 грудня 2022 р.;

III етап – набуття спроможностей щодо виконання завдань за призначенням сформованими органами військового управління, військовими частинами ТрО у складі Сухопутних військ – 1 січня 2023 р. – 31 грудня 2023 р.

У подальшому – функціонування Сил ТрО ЗС України як окремого роду Сил ЗС України – з 1 січня 2024 р.

Під час першого етапу формування Сил ТрО ЗС України основними завданнями визначені: розроблення та затвердження Замислу формування Сил ТрО та деталізованого плану його реалізації на кожний етап формування; створення у ЗС України, Командуванні Сухопутних військ ЗС України, управліннях оперативних командувань, обласних (районних, міських) територіальних

центрів та робочих груп по формуванню військових організаційних структур Сил ТрО; визначення місць розміщення (пунктів постійної дислокації (ППД)) Командування Сил ТрО, регіональних управлінь та військових частин Сил ТрО ЗС України, порядку (підходів) щодо їх прийняття, облаштування та необхідного фінансового ресурсу. Результат виконання заходів першого етапу – затвердження Головнокомандувачем ЗС України порядку формування і набуття спроможностей органами військового управління та військовими частинами Сил ТрО ЗС України та готовність до проведення організаційних заходів з 1 січня 2022 р.

Під час другого етапу формування Сил ТрО ЗС України основними завданнями визначені: формування (переформування) Командування Сил ТрО ЗС України, регіональних управлінь ТрО та двадцяти п'яти бригад ТрО Сил ТрО ЗС України (у кожній зоні ТрО – бригада, у кожному районі ТрО – батальйон), у тому числі комплектування їх особовим складом, ОВТ і матеріально-технічного забезпечення (МТЗ); при цьому передбачити в особливий період формування додаткових бригад ТрО у великих містах, чисельність населення яких перевищує 900 тис. мешканців та в зонах ТрО, загальна чисельність яких більше, ніж 2,4 млн мешканців; прийняття ППД (місць розміщення) Командуванням Сил ТрО, регіональними управліннями та військовими частинами Сил ТрО ЗС України та організація їх облаштування; завершення впродовж першого півріччя розроблення основних нормативно-правових актів, потрібних для забезпечення функціонування системи ТрО. Результат виконання заходів другого етапу – формування органів військового управління та військових частин ТрО Сил ТрО ЗС України.

Під час третього етапу формування Сил ТрО ЗС України основними завданнями визначені: організація та проведення заходів інтенсивної підготовки органів військового управління та військових частин Сил ТрО ЗС України для набуття ними необхідних спроможностей до виконання завдань за призначенням; завершення доукомплектування Командування Сил ТрО ЗС України, регіональних управлінь ТрО та бригад (батальйонів) ТрО Сил ТрО ЗС України особовим складом, ОВТ та МТЗ. Результат виконання заходів третього етапу – набуття органами військового управління з підрозділами забезпечення та обслуговування і військовими частинами ТрО Сил ТрО ЗС України необхідних спроможностей до виконання завдань за призначенням та завершення підготовки до функціонування як окремої військової організаційної структури – окремого роду сил ЗС України. З 1 січня 2024 р. до 30 березня 2024 р. передбачене виведення зі складу Сухопутних військ ЗС України Сил ТрО в окрему військову організаційну структуру – окремий рід сил ЗС України.

Таким чином, удосконалена система управління територіальної оборони дасть змогу своєчасно реагувати і вживати необхідні заходи для оборони території та захисту населення на визначеній місцевості до моменту розгортання в межах такої території угруповання військ

(сил) та/або угруповання об'єднаних сил, призначених для ведення воєнних (бойових) дій з відсічі збройній агресії проти України.

Що стосується **бойової підготовки**, то в Сухопутних військах триває процес визначення оптимальної системи підготовки (як індивідуальної, так і колективної), відновлення боєздатності військових частин, які вийшли із зони виконання бойових завдань. За результатами аналізу процесу підготовки військ у минулому році скоерований алгоритм відновлення боєздатності військових частин: збільшено організаційний період з двох до трьох місяців, що дає змогу надати відпустки особовому складу, направити військовослужбовців на підготовку до навчальних центрів та відновити ОВТ, та з одного до двох місяців збільшено період індивідуальної підготовки.

Після виводу військової частини з району проведення ООС проводиться вхідний контроль для визначення рівня теоретичних знань та практичних навичок. Мета – визначення особового складу, якій потребує направлення на фахову та підвищену підготовку в навчальні центри та школи підготовки. Крім цього, протягом поточного року створені ще дев'ять шкіл підготовки (крім існуючих) особового складу. Це дає змогу здійснювати підвищену підготовку як військовослужбовців, так і підрозділів загалом. Додатково в систему індивідуальної підготовки впроваджений кваліфікаційний стандарт № 1, який відповідає стандартам НАТО.

Підготовка штабів здійснюється шляхом проведення курсової підготовки: штаби бригад – на базі Національного університету оборони України чи загальновійськових полігонах оперативних командувань протягом двох-трьох тижнів з проведенням на завершальному етапі командно-штабного навчання; штаби батальйонів (дивізіонів) – на базі військових вищих навчальних закладів (у Національній академії Сухопутних військ – штаби механізованих, мотопіхотних, танкових батальйонів, артилерійських дивізіонів; у військовому інституті танкових військ – ремонтно-відновлювальних батальйонів; у Харківському національному університеті Повітряних сил імені Івана Кожедуба – штаби дивізіонів ППО СВ) – протягом одного тижня.

Колективна підготовка проводиться протягом трьох місяців за кваліфікаційним стандартом № 1. Злагодження підрозділів здійснюється від відділення до бригади, на завершальних етапах проводяться тактичні навчання. При цьому з ротами – двосторонні ротні тактичні навчання без бойової стрільби з використанням LAZERTAG, з батальйонами – батальйонні тактичні навчання з бойовою стрільбою. На завершальному етапі підготовки бригади проводиться командно-штабне навчання з позначенням дій військ.

Основні зусилля щодо **розвитку навчальної матеріально-технічної бази** спрямовані на: нарощування

спроможностей підрозділів імітаційного моделювання центрів підготовки підрозділів та загальновійськових полігонів щодо підготовки штабів бригади; обладнання ділянок для підготовки до ведення бойових дій у місті на загальновійськових полігонах та в центрах підготовки підрозділів; впровадження в підготовку систем лазерного позначення ураження цілей LAZERTAG; обладнання системи об'єктивного контролю за перебігом підготовки на загальновійськових полігонах, у навчальних центрах та центрах підготовки підрозділів; нарощування тренажерної бази для забезпечення індивідуальної підготовки в навчальних центрах Сухопутних військ; створення навчальної матеріально-технічної бази спеціалізованих шкіл підготовки; впровадження в підготовку в навчальних центрах комп'ютерних спеціалізованих та багатофункціональних класів, програмного забезпечення віртуального бойового середовища.

Висновки

Таким чином, реалізація зазначених вище напрямів розвитку Сухопутних військ дасть змогу:

- мати сучасний комплект сил і засобів, який буде спроможний виконувати завдання у визначених районах, у різних умовах обстановки;
- забезпечити готовність органів військового управління, військових частин та підрозділів до виконання бойових завдань у складі об'єднаних сил у трьох-чотирьох операційних зонах, стійке управління угрупованнями військ (сил) та їх своєчасне нарощування за рахунок резервів;
- створити ефективну систему керівництва територіальною обороною, підготовки резервів та відновлення боєздатності військових частин;
- привести системи управління у відповідність до принципів, прийнятих у державах – членах НАТО.

Перелік літератури

1. *Сирський О. С.* Сучасний стан, завдання та перспективи розвитку Сухопутних військ Збройних Сил України : інформаційно-довідковий матеріал / О. С. Сирський ; командування Сухопутних військ Збройних Сил України. – К., 2021. – 20 с.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 121/2021 від 25 березня 2021 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>.
3. Сухопутні війська [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства оборони України. – Режим доступу : <https://www.mil.gov.ua/ministry/sklad-zbrojnix-sil-ukraini/suhoputni-vijska/>.
4. Про основи національного спротиву [Електронний ресурс] : Закон України від 16 липня 2021 р. № 1702-IX // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.

DOI 10.33099/2618-1614-2021-16-3-28-35

УДК 355.354(477)

М. М. Олещук,*командувач Повітряних Сил Збройних Сил України,
генерал-лейтенант,***В. Є. Шамко,***начальник штабу – заступник командувача
Повітряних Сил Збройних Сил України, генерал-лейтенант,***О. М. Жарик,***заступник начальника штабу Командування
Повітряних Сил Збройних Сил України, полковник*

Сучасний стан, завдання та перспективи розвитку Повітряних Сил Збройних Сил України

У статті проведений аналіз сучасного стану, розглянута існуюча структура та наведені завдання, що виконуються Повітряними Силами Збройних Сил України.

Проаналізовані особливості охорони повітряного простору та протиповітряного прикриття важливих державних і військових об'єктів як завдання стратегічного рівня. Наведені основні напрями та окреслені першочергові заходи підвищення спроможностей військових частин Повітряних Сил на подальшу перспективу. Визначені шляхи розвитку родів військ та спеціальних військ Повітряних Сил Збройних Сил України.

Ключові слова: повітряні сили, авіація, зенітні ракетні війська, радіотехнічні війська, організаційна структура, орган військового управління, озброєння та військова техніка.

© М. М. Олещук, В. Є. Шамко, О. М. Жарик, 2021

Постановка проблеми. Наявний досвід анти-терористичної операції (АТО) та операції Об'єднаних сил (ООС) на сході України, аналіз сучасних збройних конфліктів визначають ведення боротьби в повітряному прості як один з основних факторів, який майже завжди вирішує долю конфлікту загалом або має суттєвий вплив на результат збройного протистояння [1–5].

Сьогодні не виключається можливість продовження «гібридної» війни із широкомасштабним застосуванням засобів повітряного нападу (ЗПН) Російської Федерації (РФ), яка постійно збільшує кількість своїх військ поблизу кордонів та на окупованих територіях сходу та півдня України [6].

Уже сьогодні, за відносно невеликий період часу, керівництвом держави і Збройних Сил України проведено низку заходів, спрямованих на підвищення обороноздатності України [7–9]. Так, Радою національної безпеки і оборони України прийнято рішення щодо значного збільшення фінансування Збройних Сил України. Президент України – Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України у своєму привітанні з нагоди Дня Повітряних Сил Збройних Сил України підкреслив важливе значення виду в підтриманні обороноздатності держави. Одним з основних пріоритетних завдань для Повітряних Сил (ПС) Збройних Сил України (ЗС України) визначені забезпечення охорони повітряного простору та протиповітряного прикриття важливих державних і військових об'єктів, а також посилення протиповітряної оборони (ППО) в зоні конфлікту та бойових спроможностей військових частин ПС ЗС України [10–13].

У зв'язку із цим постійно підвищуються вимоги до ПС ЗС України щодо спроможності виконувати покладені на них завдання. Наявність боеготового та боездатного виду ЗС України, спроможного забезпечити ефективну охорону повітряного простору та своєчасно вирішувати поставлені завдання, є визначальним стримуючим фактором можливої агресії РФ проти України.

У свою чергу, досвід застосування ПС ЗС України в зоні проведення ООС свідчить про необхідність в умовах проведення сучасної війни використовувати сучасні зразки озброєння і військової техніки (ОВТ), пошуку нових способів їх застосування та вдосконалення існуючої структури органів військового управління (ОВУ) [14–16], що й зумовлює актуальність даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз набутого бойового досвіду застосування ПС ЗС України в ООС (АТО), результати бойових дій у Сирії, Лівії, Нагорному Карабасі та можливості ЗПН збройних сил РФ [3, 5, 6, 17] дають можливість визначити основні тенденції сучасної збройної боротьби в повітрі та особливості виконання завдань родами військ ПС ЗС України в сучасних операціях. У цьому контексті важливим є аналіз сучасних форм застосування та способів виконання завдань під час ведення бойових дій угрупованнями

родів військ ПС ЗС України [15, 16]. Набутий досвід дає змогу визначити шляхи підвищення бойових спроможностей авіації, зенітних ракетних та радіотехнічних військ, а також напрями модернізації існуючих та створення нових зразків ОВТ.

Потрібно зазначити, що необхідність стримування агресивних дій РФ привела до потреби зосередження основних зусиль ЗС України на виконанні завдань охорони повітряного простору та протиповітряного прикриття важливих державних і військових об'єктів (протиповітряної оборони) як завдання стратегічного рівня та необхідності розвитку і впровадження такої форми застосування, як повітряна операція з метою зриву або відбиття повітряної наступальної операції противника, яка має плануватися, готуватися та проводитися за єдиним замислом і планом та під єдиними керівництвом [15].

Сьогодні, в рамках імплементації стратегічних цілей розвитку Збройних Сил на основі прийнятих в НАТО принципів і стандартів, у систему управління ПС ЗС України покладено прийнятий у збройних силах країн НАТО принцип відокремлення функцій з формування, підготовки та розвитку військ від функцій управління їх застосуванням. Таким чином, органи управління ПС ЗС України приведені у відповідність до прийнятої за основу в країнах НАТО J(A)-структуру, при цьому відпрацьовані й активно впроваджуються основні доктринальні документи [10, 11, 14].

Стаття ґрунтується на аналізі визначених у Візії Повітряних Сил 2035 (далі – Візія) основних завдань і перспектив розвитку виду на найближчі 15 років. З урахуванням бачення Командування ПС ЗС України проаналізовані основні тенденції збройної боротьби на найближчу і подальшу перспективу, запропоновані шляхи розвитку.

З урахуванням положень, викладених у Візії, основними напрямами підвищення спроможностей родів військ ПС ЗС України мають бути:

- організація централізованого планування та управління застосуванням різномірних і різновідомчих сил та засобів ППО;
- збільшення обсягу спільних завдань щодо боротьби з малорозмірними цілями, які діють на гранично малих висотах;
- збільшення обсягу завдань, що виконуються різнорідними та різновідомчими силами і засобами в процесі виконання завдань з охорони повітряного простору та протиповітряного прикриття важливих державних і військових об'єктів;
- зосередження комплексного вогневого ураження противника на зниженні бойового потенціалу угруповань ЗПН противника;
- виконання завдань в умовах постійної загрози диверсійно-розвідувальних дій противника та в районах з нестабільною суспільно-політичною обстановкою.

З метою реалізації наведених напрямів підвищення бойових спроможностей військових частин ПС ЗС України передбачається проведення таких заходів:

- закупівля нових зразків озброєння та модернізація існуючого парку ОВТ;
- ремонт і відновлення справності ОВТ, передусім військових частин (підрозділів) бойового складу;
- проведення організаційних заходів в ОВУ та військових частинах ПС ЗС України з удосконалення організаційно-штатних структур та їхнього функціонування відповідно до А-структури за стандартами НАТО;
- продовження та відкриття нових дослідно-конструкторських робіт за напрямом розробки й модернізації ОВТ, проведення науково-дослідних робіт за актуальними напрямами дослідження теорії та практики застосування ПС ЗС України в операціях.

Мета статті – аналіз сучасного стану, виявлення проблемних питань, визначення перспектив та напрямів розвитку ПС ЗС України.

Виклад основного матеріалу

У вступному слові Візії командувач ПС ЗС України зазначив, що Повітряні Сили – це потужний, високоманеврений і технологічний вид Збройних Сил України, є і залишиться одним з головних інструментів стримування військової агресії проти України, забезпечення стійкості її системи оборони, гарантування миру і безпеки держави у взаємодії з іншими складовими сил оборони [13].

Повітряні Сили призначені для відбиття агресії з повітря, ураження з повітря угруповань військ (сил) та важливих об'єктів противника, прикриття у взаємодії з іншими видами Збройних Сил угруповань своїх військ, критичних об'єктів інфраструктури та комунікацій.

Основними завданнями Повітряних Сил є:

- несення бойового чергування з охорони повітряного простору та протиповітряного прикриття важливих державних і військових об'єктів;
- ведення повітряної, радіолокаційної, радіо- та радіотехнічної розвідки;
- охорона повітряного простору держави та контроль за дотриманням порядку його використання;
- забезпечення захисту об'єктів Повітряних Сил від терористичних посягань, підготовка і застосування сил і засобів у разі вчинення терористичного акту в повітряному просторі, участь у проведенні антитерористичних операцій;
- здійснення повітряних перевезень (аеромедицинської евакуації);
- виконання заходів пошуково-рятувального забезпечення.

На сьогодні до складу Повітряних Сил входять шість органів військового управління, одинадцять авіаційних бригад, п'ять зенітних ракетних бригад та шість зенітних ракетних полків, чотири радіотехнічні бригади, дві частини розвідки, два окремі батальйони радіоелектронної боротьби, частини та установи забезпечення життєдіяльності (рис. 1).

Основними структурними одиницями Повітряних Сил є повітряні командування, зміст діяльності яких

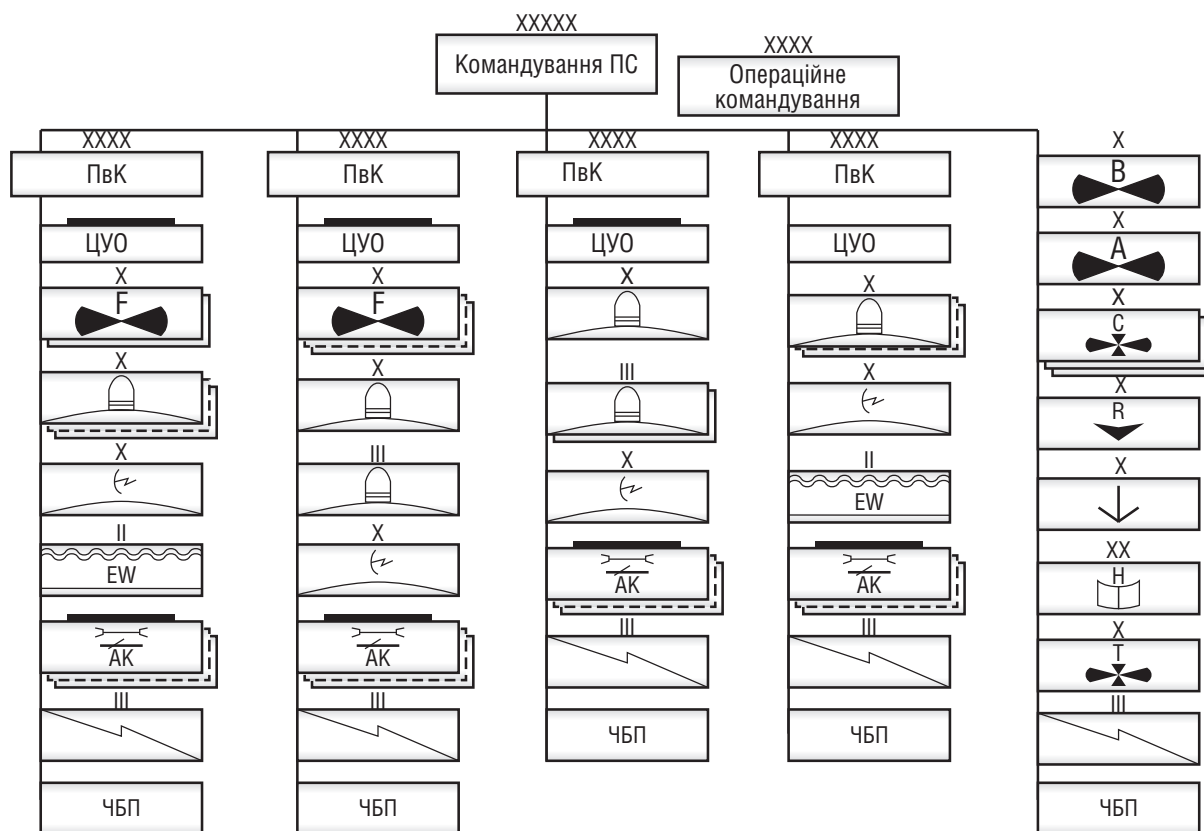

Рис. 1. Структура Повітряних Сил Збройних Сил України

спрямований на безпосередню організацію охорони повітряного простору у визначених зонах відповідальності. Водночас повітряні командування беруть участь у безпосередній реалізації заходів генерування підпорядкованих військ (сил).

До складу Повітряних Сил входять: авіація, зенітні ракетні війська, радіотехнічні війська, спеціальні війська, військові частини та підрозділи забезпечення (рис. 2).

Реалізація бойових можливостей родів військ (сил) ПС ЗС України залежить насамперед від рівня готовності техніки та особового складу до виконання завдань за призначенням, творчого підходу до способів і прийомів застосування військ, ступеня обґрунтованості прийнятих рішень.

Основними завданнями Повітряних Сил у структурі ЗС України є забезпечення охорони повітряного простору

Рис. 2. Склад Повітряних Сил Збройних Сил України

та протиповітряного прикриття важливих державних та військових об'єктів шляхом несення бойового чергування, порядок виконання якого закріплений у відповідних нормативних документах [18–20].

Щоденно до виконання завдань бойового чергування від Повітряних Сил залучаються визначені бойові розрахунки авіаційних, зенітних ракетних і радіотехнічних підрозділів, які забезпечують недоторканність державного кордону в повітряному просторі.

Створене угруповання чергових сил забезпечує безпосереднє зенітне ракетне прикриття важливих державних об'єктів (атомних електростанцій, населених пунктів першої категорії, гребель Дніпровського каскаду, об'єктів хімічної промисловості, інших важливих об'єктів держави).

На сьогодні протиповітряне прикриття важливих державних об'єктів не забезпечується на окупованих територіях Автономної Республіки Крим і на сході України.

Безпекове середовище довкола України залишається складним та динамічним (рис. 3). Російська Федерація постійно нарощує спроможності угруповань військ та повітряно-космічних сил поблизу державного кордону на півдні, сході та півночі України [8, 9, 14].

При цьому слід зазначити, що ПС ЗС України і досі опираються на успадковані від Радянського Союзу залишки бойового потенціалу, зразки озброєння і військової техніки. Ремонт, модернізація та підтримання боєдатності застарілих зразків техніки потребують значних економічно необґрунтованих ресурсів, що зумовлює необхідність уже сьогодні закуповувати нове сучасне озброєння.

Відповідно до Візії Збройних Сил України Повітряні Сили й надалі розвиватимуться так, щоб забезпечити максимально надійну охорону повітряного простору України, прикриття важливих об'єктів на території

України, а головне – прикриття угруповань військ під час ведення операцій [12].

В оборонному плануванні передбачається запровадити й удосконалити методи планування на основі загроз із застосуванням принципу «всебічного підходу до оборони», а також системи розвитку ПС ЗС України за принципом «планування на основі спроможностей, орієнтоване на загрози». Поточний цикл оборонного планування вже передбачає перехід до поточного управління ресурсами Повітряних Сил для досягнення визначених спроможностей.

У бойовому складі Повітряних Сил відповідно до Візії Повітряних Сил 2035 передбачається мати визначену кількість бойових бригад (полків), які будуть спроможні виконувати завдання у складі оперативних та оперативно-тактичних угруповань військ (сил) на загрозливих напрямках. Крім цього, передбачається мати необхідний комплект військових частин розвідки, військових частин оперативного (бойового) та інших видів усебічного забезпечення Повітряних Сил [13].

Визначений бойовий склад ПС ЗС України поступово підвищуватиме бойові спроможності шляхом удосконалення організаційно-штатних структур військових частин (підрозділів), нарощування підготовки військ (сил), покращення якісного стану озброєння та військової техніки, доведення до необхідного рівня обсягів непорушних запасів, створення військової інфраструктури, насамперед у східному та південному регіонах країни.

Передбачається розробити та впровадити національні стандарти (технічні регламенти) в частині, що стосується Повітряних Сил, розроблення та виробництва озброєння та спеціальної техніки для всіх складових сил оборони, привести основні зразки озброєння та спеціальної техніки до стандартів держав – членів НАТО, досягти необхідного для виконання завдань за призначенням рівня технічної готовності озброєння та військової техніки, укомплектованості ними військ (сил).

Рис. 3. Основні загрози в повітряному просторі України

Планується поступове відновлення непорушних запасів по службах тилу. Зокрема передбачається запровадити сучасні системи й технології забезпечення військ (сил), автоматизувати процеси управління логістичним забезпеченням, завершити перехід на єдину систему кодифікації військового майна сил оборони, сумісну із системою кодифікації, прийнятою в НАТО.

Для забезпечення ресурсних потреб логістика Повітряних Сил інтегрована до єдиної системи логістики.

Уже сьогодні Повітряні Сили перейшли на змішану систему комплектування особовим складом (військово-службовцями військової служби за контрактом та військової служби за призовом). При цьому пріоритет надається комплектуванню військових частин бойового складу військовослужбовцями за контрактом.

Пріоритет розвитку ОВТ ПС ЗС України буде наданий закупівлі нових і модернізації існуючих зразків з метою збільшення дальності виявлення і вогневого ураження повітряного противника, а також підвищення вогневих можливостей засобів ППО [12].

Для реалізації визначених завдань у повітряному просторі, відповідно до Візії, ПС ЗС України необхідно розвивати три групи спроможностей, які показані на *рисунку 4* [13]:

1) спроможності з ведення протиповітряної оборони, здатні утримати противника від агресії в повітряному просторі, а в разі розв'язання такої агресії – нанести критичні (неприйнятні) втрати ЗПН противника та змусити його до відмови від своїх планів;

2) наступальні, вогневі, транспортні та розвідувальні спроможності, які дадуть змогу в разі збройного конфлікту завоювати у визначеному районі та на визначений час перевагу в повітрі, створюючи необхідні передумови для подальшого нанесення ураження противнику, здійснення повітряних перевезень, ведення повітряної розвідки та виконання інших завдань в інтересах об'єднаних сил;

3) спроможності, що забезпечують виконання ПС ЗС України завдань за призначенням, їхню організаційну й технічну взаємосумісність із НАТО, а саме:

- сучасну, гнучку, стійку, високоефективну, технічно й організаційно сумісну з НАТО систему управління, здатну забезпечити адекватне і рішуче реагування на загрози в повітрі;
- ефективну та гнучку систему розвідки і спостереження за повітряним простором, що дає змогу завчасно виявляти загрози в повітрі;
- розгалужену наземну інфраструктуру (передусім аеродромну мережу) та систему логістичного забезпечення;
- умотивований та підготовлений персонал, який створює необхідний фундамент для реалізації ПС ЗС України свого потенціалу.

Ураховуючи положення Візії, Повітряні Сили зразка 2035 р. повинні стати універсальним, гнучким та високомобільним інструментом воєнної сили, що використовує передові мережеві технології побудови та управління. Для забезпечення виконання ПС ЗС України завдань за призначенням має бути забезпечений сталий і поступовий розвиток системи управління й засобів її автоматизації, системи радіолокаційної розвідки повітряного простору, системи логістичного забезпечення та аеродромної мережі. Зазначені заходи мають відбуватися на фоні забезпечення досягнення взаємосумісності з країнами-партнерами, створення передумов і досягнення визначеного рівня вимог для вступу до Організації Північноатлантичного договору як на організаційному, так і на технічному рівнях [13].

Зазначені завдання мають виконуватися за етапами, тривалість кожного з яких становитиме п'ять років.

На основі Візії Командування ПС ЗС України до 2035 р. практично вся застаріла бойова техніка має бути виведена зі складу ПС ЗС України. Натомість мають бути

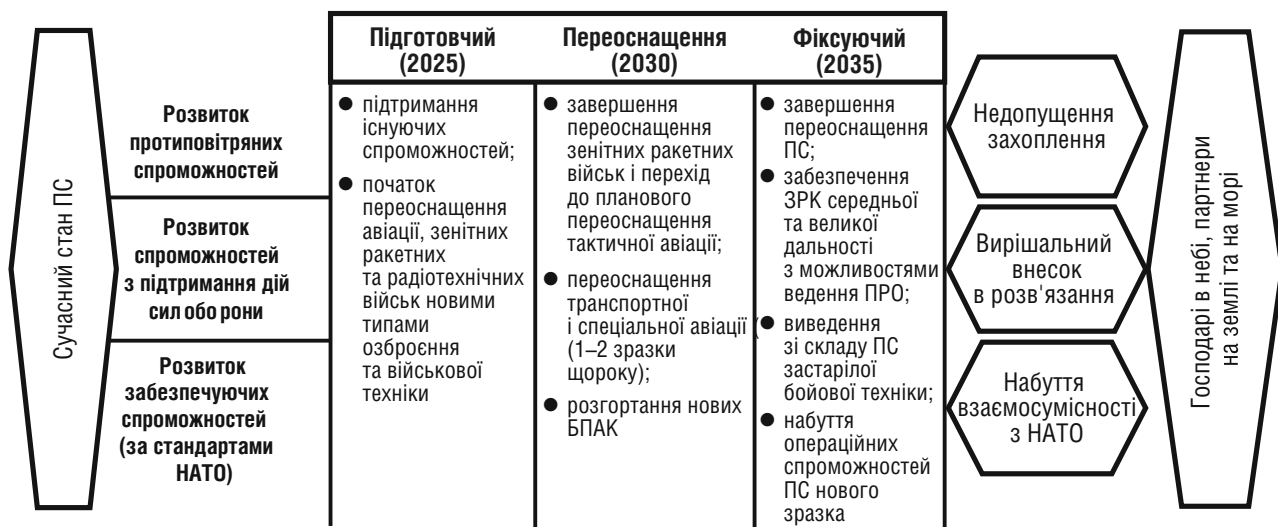

Рис. 4. Узагальнені етапи розвитку Повітряних Сил

сформовані та набути операційні спроможності Повітряні Сили нового зразка. Система управління, всебічного забезпечення, особовий склад повинні бути готові до ефективного застосування набутих спроможностей у всіх визначених сценаріях. Укомплектовані високопрофесійним вмотивованим персоналом, оснащені сучасними багатофункціональними бойовими платформами, поєднаними в єдину розподілену мережу повітряних і наземних роїв, вони будуть здатні швидко розосереджуватись, уникаючи нищівних ударів, і так само швидко концентрувати зусилля, наносячи разючі удари у відповідь більш потужному, проте менш гнучкому противнику, спричиняючи йому неприйнятні втрати та змушуючи до відмови від своїх агресивних цілей [13].

Візія визначає основні завдання авіації ПС ЗС України протягом наступних 15 років, а саме забезпечення винищувального авіаційного прикриття та відбиття (у взаємодії із зенітними ракетними військами) ударів засобів повітряного нападу противника по важливих (критичних) об'єктах інфраструктури та комунікацій, угрупованнях військ (сил), що прикриваються, збереження їхньої боєздатності і створення умов для виконання ними поставлених завдань. Існуюча модель тактичної авіації у складі її родів (винищувальної, бомбардувальної, штурмової, розвідувальної), озброєних широкою номенклатурою літаків типу МіГ-29, Су-27, Су-24М, Су-25, Су-24МР, має зазнати змін у напрямі уніфікації та трансформуватися до моделі багатофункціональних військових частин (підрозділів) тактичної авіації, озброєних єдиним типом багатоцільового винищувача покоління 4++ закордонного виробництва (типу Saab JAS-39E/F Gripen, F-15 SE або інші), що дасть можливість забезпечити уніфікацію та економію ресурсів. Ці військові частини оновленої тактичної авіації мають стати основним носієм оборонних (у взаємодії із зенітними ракетними військами), наступальних, вогневих і розвідувальних повітряних спроможностей. Основні заходи переоснащення (включно з позбавленням від застарілих зразків авіаційної техніки) мають відбутися протягом другої фази реалізації Візії (2025–2030) [13].

Візія висвітлює напрями розвитку всіх родів авіації. Що стосується транспортної та спеціальної авіації, оснащеної широкою номенклатурою літаків типу Ан-30, Іл-76МД, Ан-26 та вертольотами типу Мі-8, то вона також має зазнати змін у напрямі уніфікації. Як єдина транспортна платформа має бути обраний сучасний середній транспортний літак національного виробництва, на базі якого створюватимуться інші зразки спеціальної авіаційної техніки. Переоснащення транспортної та спеціальної авіації має розпочатися протягом другої фази та завершитися на третій фазі. Навчальна авіація, оснащена літаком ЛІ-39, має бути переоснащена на сучасний багатофункціональний навчально-бойовий літак, який стане основною навчальною платформою, а за потреби зможе використовуватися для виконання окремих бойових завдань з метою посилення спроможностей тактич-

ної авіації. Безпілотна складова має бути представлена розвідувальними та розвідувально-ударними комплексами оперативного-тактичного (оперативного) рівня як іноземного, так і вітчизняного виробництва [13].

Основним завданням зенітних ракетних військ Повітряних Сил, з огляду на Візію, протягом наступних 15 років буде забезпечення зенітного ракетного прикриття та відбиття (у взаємодії з авіацією) ударів ЗПН противника по важливих (критичних) об'єктах інфраструктури і комунікацій, угрупованнях військ (сил), що прикриваються, збереження їхньої боєздатності. Зенітні ракетні війська зразка 2035 р. матимуть у своєму складі уніфіковані високомобільні підрозділи, здатні забезпечити прикриття військ та об'єктів меншою чисельністю, використовуючи маневр силами і точність застосування зброї [13].

З метою досягнення визначених спроможностей ПС ЗС України існуюча номенклатура зенітних ракетних комплексів та систем типів Бук-М1, С-125, С-300П, С-300В1 та їхніх модифікацій має бути уніфікована, а також здійснений перехід до високомобільного, мережеорієнтованого, географічно розподіленого зенітного ракетного комплексу іноземного виробництва середньої дальності (типу NASAMS). Основні заходи переоснащення (включно з позбавленням від застарілих зразків) мають відбутися протягом першої фази реалізації Візії Повітряних Сил 2035 р. [13].

З метою забезпечення реалізації положень Візії щодо гарантованого прикриття найбільш чутливих і критичних об'єктів системи державного управління, об'єктів національної економіки та інфраструктури, окремих критичних елементів бойової побудови військ в операціях від засобів ураження типу «Град», «Ураган» та оперативного-тактичних ракет типу «Іскандер» має бути закуплений зенітний ракетний комплекс середньої та великої дальності з можливостями з ведення протиракетної оборони (типу SAMP-T, Barak-8, ЗРК Patriot або ЗРК-С(В)Д та ПРО та подібних). Закупівля зазначеного зразка передбачається протягом третьої фази. Пріоритет буде наданий вітчизняному виробнику (за умов успіху в реалізації проекту ЗРК-С(В)Д та ПРО) [13].

Ураховуючи досвід бойових дій на Близькому Сході, можна задіяти для прикриття об'єктів від ударів тактичних ракет реактивну систему залпового вогню – систему «Залізний купол».

Основним завданням радіотехнічних військ ПС ЗС України, відповідно до Візії, упродовж наступних 15 років буде радіолокаційна розвідка повітряного простору з метою виявлення порушення державного кордону в повітрі, виявлення повітряного противника, розпізнавання замислу повітряного нападу та забезпечення оповіщення Збройних Сил про існуючі й потенційні загрози з повітряного простору. Розвиток радіотехнічних військ повинен мати плановий і поступовий характер і відбуватися відповідно до вже визначених пріоритетів, зокрема нарощування системи радіолокаційної розвідки на середніх і малих висотах на загрозливих напрямках з одночасним

широким запровадженням засобів автоматизації. Формування додаткових автоматизованих радіотехнічних підрозділів дасть змогу наростити спроможності з виявлення повітряного противника на середніх і малих висотах на загрозливих напрямках [13].

Водночас із метою збільшення інформаційних можливостей радіотехнічних підрозділів пріоритет розвитку ОВТ радіотехнічних військ буде наданий сучасним мобільним автоматизованим засобам радіолокації та комплексам засобів автоматизації національного виробництва, оснащеним сучасними цифровими засобами зв'язку і передачі інформації, включно з автоматичними засобами радіолокації з дистанційним управлінням, мобільними засобами обслуговування і ремонту [13].

Окремим напрямом розвитку радіотехнічних військ, згідно з Візією, стане забезпечення взаємосумісності системи збирання та відображення інформації про повітряну обстановку з інформаційними системами закордонних партнерів і підготовка персоналу до роботи в автоматизованих угрупованнях. Нарощування спроможностей з виявлення повітряних цілей на малих та гранично малих висотах, управління силами й засобами ПС ЗС України можливе за допомогою літаків дальнього радіолокаційного виявлення та управління вітчизняного виробництва [13].

Візія передбачає значні зміни в системі розвідки ПС ЗС України, яка протягом наступних 15 років має забезпечити цілодобове визначення місцезнаходження та розпізнавання в щільному електромагнітному середовищі в повітрі й на землі повітряного противника та виявлення його намірів з підготовки і нанесення ударів з повітря. Пріоритет розвитку сил і засобів розвідки має бути наданий відновленню спроможностей з ведення радіотехнічної розвідки (повітряної та наземної) Повітряних Сил. Мають бути також забезпечені розвиток спроможностей з видової та радіорозвідки, відповідної інфраструктури та взаємосумісність елементів системи розвідки Повітряних Сил із системою розвідки Збройних Сил України і країн – партнерів НАТО, збільшення інформаційних можливостей та автоматизація ведення розвідки окремим підрозділом і системою загалом. Існуюча модель розвідки трансформується до моделі достовірного розпізнавання повітряного противника та виявлення його намірів з підготовки і нанесення ударів з повітря [13].

Вирішення завдань створення ефективної та стійкої системи ППО з урахуванням досвіду сучасних конфліктів та заходів оперативної підготовки можливе лише за умови потужної підсистеми радіоелектронної боротьби.

Сили і засоби радіоелектронної боротьби ПС ЗС України, відповідно до Візії, впродовж наступних 15 років мають забезпечувати виявлення і придушення радіоелектронних засобів розвідки та наведення зброї повітряного противника на загрозливих напрямках. Радіоелектронна боротьба в Повітряних Силах моделі 2035 р. має

охоплювати наземні й повітряні сили і засоби, що автоматизовано управляються високопідготовленим персоналом і застосовуються в єдиній інфраструктурі радіоелектронної боротьби Збройних Сил України в єдиному інформаційному полі [13].

Аеродромна мережа ПС ЗС України налічує 26 аеродромів. Усі аеродроми зі штучним покриттям на сьогодні перебувають в експлуатаційно-придатному стані, однак використовуються з обмеженнями з огляду на тривалі строки експлуатації штучних покриттів (понад 50 років) та за технічним станом потребують капітального ремонту або реконструкції.

З метою реалізації принципів мережецентричного управління і застосування ПС ЗС України, здатності швидко розосереджуватися для уникнення ударів противника, зосереджувати зусилля на найнебезпечніших напрямках передбачений розвиток аеродромної мережі шляхом проведення капітального ремонту (реконструкції) аеродромів Повітряних Сил з урахуванням подальшого розміщення на основних аеродромах авіаційних баз і відповідних авіаційних підрозділів з підрозділами логістичного забезпечення.

Ураховуючи положення Візії, система зв'язку та радіотехнічного забезпечення, яка є технічною основою системи управління, має забезпечувати зліт і посадку сучасних літальних апаратів за будь-яких погодних умов і часу доби, стійке та гнучке управління в повітрі та забезпечувати надійність зв'язку на всіх рівнях управління ПС ЗС України. За таких умов існуюча модель системи зв'язку трансформується до багатофункціональної системи для перспективної системи управління Повітряних Сил, здатної адекватно реагувати на кіберзагрози та зміни в зовнішньому багатодомному середовищі [13].

Існуюча модель автоматизації, на думку Командування ПС ЗС України, має трансформуватися до моделі комплексної автоматизації всіх процесів управління, інтеграції до Єдиної автоматизованої системи управління ЗС України, створенням єдиного інформаційного простору. Основні зусилля повинні бути зосереджені на максимальному використанні промислових потужностей вітчизняного оборонно-промислового комплексу з виробництва перспективних комплексних засобів автоматизації та проведенні дослідно-конструкторських робіт з модернізації наявних зразків з урахуванням поставок новітніх зразків озброєння та військової техніки [13].

Саме реалізація зазначених заходів та Програми створення системи об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління забезпечить у майбутньому набуття Повітряними Силами спроможностей для ефективного виконання завдань за призначенням із забезпечення недоторканості повітряних кордонів України, а також сприятиме досягненню ЗС України євроатлантичних стандартів.

Висновок

У статті розглянута сучасна структура ПС ЗС України, існуючі проблеми ефективного застосування військових частин і підрозділів Повітряних Сил у сучасних умовах, основні фактори, які впливають на подальший розвиток ПС ЗС України як одного з найперспективніших видів ЗС України. Визначені проблемні питання та напрями розвитку основних родів військ та спеціальних військ ПС ЗС України, ОВУ, структур безпосереднього підпорядкування та зразків ОВТ.

Реалізація наведених у статті заходів значно збільшить оперативні спроможності ПС ЗС України щодо гарантованого виконання завдань за призначенням, сприятиме створенню боєготового та боєздатного угруповання ПС ЗС України, спроможного ефективно виконувати визначені завдання в операціях (бойових діях) з урахуванням існуючих викликів та загроз національній безпеці України.

Перелік літератури

1. *Слипченко В. И.* Война будущего (прогностический анализ) / В. И. Слипченко. – М. : Объединенное Гуманитарное Издательство, 2010. – 144 с.
2. *Шамко В. Є.* Основні особливості застосування Повітряних Сил в сучасних умовах ведення збройної боротьби / В. Є. Шамко, О. М. Жарик, В. В. Коваль // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. – 2017. – № 2 (27). – С. 15–18.
3. *Белесков М. М.* Сучасний російський спосіб ведення війни: теоретичні основи і практичне наповнення : аналітична доповідь / М. М. Белесков. – К. : НІСД, 2021. – 29 с.
4. Історія та сучасність Повітряних Сил Збройних Сил України / Командування Повітряних Сил Збройних Сил України // Оборонний вісник. – 2021. – № 7. – С. 4–11.
5. Аналіз операційного середовища та ймовірні сценарії застосування Повітряних Сил Збройних Сил України [Електронний ресурс] / С. С. Дроздов, В. В. Тюрін, О. А. Коршець, В. М. Горбенко // Наука і оборона. – 2019. – № 3. – С. 25–30. – Режим доступу : <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2019-8-3-25-30>.
6. *Горбенко В. М.* Оцінювання можливих механізмів досягнення Російською Федерацією політичних цілей в Україні з використанням концепцій стратегічного паралічу та операцій на основі ефектів / В. М. Горбенко, О. А. Коршець, Н. О. Корюлюк // Збірник наукових праць Харківського Національного університету Повітряних Сил. – 2020. – № 1 (63). – С. 113–123.
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 473/2021 від 17 вересня 2021 р.. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#Text>.
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 р.. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 121/2021 від 25 березня 2021 р.. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>.
10. Доктрина «Повітряні Сили Збройних Сил України» : ВКП 1-00(12).01 / Командування ПС ЗСУ, ХНУПС ім. І. Кожедуба. – [Київ, 2020]. – 40 с.
11. Доктрина з охорони повітряного простору та протиповітряного прикриття важливих державних і військових об'єктів : ВКДП 3-08(01).01 / Командування ПС ЗСУ, ХНУПС ім. І. Кожедуба. – [Київ, 2020]. – 33 с.
12. Візія Генерального штабу ЗС України щодо розвитку Збройних Сил України на найближчі 10 років [Електронний ресурс] // Збройні Сили України. – Режим доступу : <https://www.zsu.gov.ua/menu/5fe440852f429b1f88ce9ca8>.
13. Візія Повітряних Сил 2035 / Міністерство оборони України, Командування ПС ЗСУ. – [Київ], 2020. – 39 с.
14. Об'єднана оперативна концепція сил оборони 2030 / Генеральний штаб ЗСУ. – [Київ], 2021. – 34 с.
15. *Горбенко В. М.* Методичний підхід до визначення форм дій та способів застосування військових формувань у системі операцій збройних сил [Електронний ресурс] / В. М. Горбенко, В. В. Тюрін, О. А. Коршець // Наука і оборона. – 2019. – № 2. – С. 29–34. – Режим доступу : <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2019-7-2-29-34>.
16. *Шамко В. Є.* Розвиток форм і способів застосування Повітряних Сил Збройних Сил України в сучасних умовах ведення збройної боротьби / В. Є. Шамко, О. М. Жарик, В. В. Коваль // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. – 2018. – № 2 (31). – С. 9–15.
17. Сучасне озброєння і військова техніка Збройних сил Російської федерації. Довідник учасника ООС / С. П. Корнійчук, О. В. Турінський, Г. В. Певцов та ін. ; за заг. ред. С. П. Корнійчука. – Х. : ДІСА ПЛЮС, 2020. – 1220 с.
18. Про затвердження Порядку взаємодії з припинення протиправних дій повітряних суден, які можуть використовуватися для вчинення терористичних актів у повітряному просторі України [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України № 153 від 7 лютого 2007 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2007-%D0%BF#Text>.
19. Про затвердження Порядку виконання завдань черговими силами з охорони повітряного простору України та протиповітряного прикриття важливих державних та військових об'єктів у мирний час та в особливий період (крім періоду дії воєнного стану) [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України № 377 від 26 травня 2005 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-2005-%D0%BF#Text>.
20. Про затвердження Положення про використання повітряного простору України [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України № 954 від 6 грудня 2017 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/954-2017-%D0%BF#Text>.

DOI 10.33099/2618-1614-2021-16-3-36-40

УДК 355.321

О. Л. Неїжпапа,*командувач Військово-Морських Сил Збройних Сил України,
контр-адмірал,***А. А. Тарасов,***начальник штабу – заступник командувача
Військово-Морських Сил Збройних Сил України, віце-адмірал,***С. В. Яким'як,***кандидат військових наук, доцент, начальник кафедри
Військово-Морських Сил, Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського, капітан 1 рангу*

Проблемні питання та перспективи розвитку Військово-Морських Сил Збройних Сил України

В умовах значного розширення обсягів гібридних дій Російської Федерації в Чорному та Азовському морях суттєво зросла важливість ефективного виконання завдань із забезпечення національної безпеки України та міжнародної безпеки в Азовсько-Чорноморському регіоні. У статті на підставі аналізу досвіду ведення бойової діяльності на морі в умовах триваючих гібридних дій визначені принципи сучасної збройної боротьби на морі, наведений перелік основних завдань Військово-Морських Сил Збройних Сил України в сучасних умовах, накреслені основні напрями й заходи розвитку родів сил і військ, зокрема надводних сил, морської авіації, берегових ракетно-артилерійських військ, морської піхоти, та визначений доцільний порядок нарощування спроможностей сил (військ) з урахуванням військової допомоги країн – партнерів України для забезпечення національної безпеки на морі, відсічі та стримування агресивних дій Росії з морських напрямків, забезпечення безпеки в Азовсько-Чорноморському регіоні.

Ключові слова: гібридні дії, національна безпека на морі, міжнародна безпека, принципи збройної боротьби на морі, військово-морські сили, стратегія виду збройних сил, морські операційні зони, розвиток родів сил (військ) військово-морських сил.

© О. Л. Неїжпапа, А. А. Тарасов, С. В. Яким'як, 2021

В умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації проти України життєво важливим завданням держави є забезпечення національної безпеки та оборони, у тому числі на морі. Аналіз сучасної воєнно-політичної та воєнно-стратегічної обстановки та її прогноз на майбутнє засвідчує, що в процесі гібридної агресії Російська Федерація намагається створювати і поглиблювати в Україні внутрішні економічні, політичні, міжетнічні, соціальні та інші протиріччя, які б забезпечили досягнення визначеної мети. Необхідно чітко розуміти, що ведення Росією гібридної війни досягається поєднанням різноманітних інформаційних, дипломатичних, правових, економічних, військових та інших заходів у єдиний план, який забезпечує скоординованість дій різних відомств [1]. Зважаючи на такі дії противника, одним з важливих завдань сил безпеки та оборони держави є створення ефективної системи протидії гібридній агресії РФ.

Одним з найхарактерніших прикладів гібридних дій противника на морі, які потребують негайного реагування, є закриття для плавання значних за площами районів в Азовському та Чорному морях [2]. Так, наприклад, в Азовському морі РФ оголошує закритими для плавання райони, які з урахуванням акваторій, прилеглих до тимчасово окупованого Криму, на думку російських фахівців, у майбутньому стануть складовою частиною виключної (морської) економічної зони Росії в цьому морі. Часто подібну практику РФ застосовує й у Чорному морі. Варто нагадати приклад масованого закриття для плавання морських районів у 2019 р., коли практично одночасно було перекрито близько 23% площі Чорного моря. У подібний спосіб Росія у 2021 р. здійснила закриття районів «територіального моря» навколо тимчасово окупованого Криму, в яких, таким чином, було тимчасово призупинене право мирного проходу для військових кораблів та суден під прапором інших країн. Слід підкреслити, що всі морські райони, які були закриті для плавання, перебувають у межах територіального моря України навколо тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя.

Проведений аналіз засвідчив, що метою таких дій противника є формування сприйняття, що все Чорне море належить до «зони впливу» Росії та вона «одноосібно» контролює цей регіональний простір. Водночас слід зауважити, що в теперішній час РФ активно здійснює заходи з реалізації так званої концепції A2/AD (обмеження та заборони доступу і маневру) в Азовсько-Чорноморському регіоні. Вказані дії Росії свідчать про свідоме порушення нею вимог статей 24, 25 Конвенції ООН з морського права 1982 року, а також статті 2 Договору між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки.

Варто зазначити, що подібні дії РФ застосовує не вперше. Методологія гібридних впливів РФ на країни Балтії має схожі риси з підходами, що використовуються

проти України. До таких дій можна передусім віднести порушення з боку РФ повітряного та морського простору балтійських держав, провокаційні дії на кордоні, демонстрацію Росією сили шляхом проведення оперативно-тактичних і стратегічних навчань та нарощуванням потужності російського угруповання поблизу кордонів цих держав. Так, наприклад, керівництвом військово-морських сил Литовської Республіки неодноразово була зафіксована діяльність військових кораблів військово-морського флоту РФ, спрямована на перешкоджання цивільному судноплавству та економічній діяльності у виключній (морській) економічній зоні цієї держави. Зокрема, починаючи з 2014 р., неодноразово спостерігалися випадки примусових дій з боку військових кораблів військово-морського флоту РФ щодо зміни маршрутів руху цивільних суден під приводом проведення військових навчань силами Балтійського флоту РФ, що свідчить про свідоме зловживання керівництвом РФ нормами міжнародного морського права.

Повертаючись до ситуації в Азовсько-Чорноморському регіоні слід зазначити, що з початком 2018 р. Росія постійно негативно впливає на діяльність цивільних суден, які йдуть через Азовське море в порти чи з портів України. Відомо, що зупиняючи та перевіряючи в Керченській протоці та інших морських районах цивільні судна, які прямують до українських портів та з них, РФ затримує їх на тривалий час, у середньому на 40–70 годин. Приблизно третина цих зупинок в Азовському морі відбувалась у межах дванадцяти морських миль від материкового узбережжя України в районі Маріуполя та Бердянська, а решта – на відстані більше дванадцяти миль від берега. Деякі із цих зупинок мали місце на відстані лише трьох-чотирьох миль від зазначених ділянок українського узбережжя. Наведені вище гібридні дії РФ призвели до значних негативних наслідків для України. Орієнтовні втрати компаній-операторів суден, пов'язані з їх примусовими зупинками з боку РФ, склали більш ніж 50 млн дол. США з розрахунку, що середня вартість однієї доби експлуатації судна дедвейтом 10 тис. тон становить 7000 доларів США.

Під час ведення гібридних дій проти України Росія значною мірою спирається на створене в Чорноморському регіоні, зокрема в Криму, потужне міжвидове угруповання військ та сил збройних сил РФ. Важливо підкреслити, що спроможності цього угруповання можуть бути досить швидко нарощені, що засвідчили події у квітні 2021 р. навколо кордонів України та на території тимчасово окупованого Криму. Отже, слід наголосити, що нині, реалізуючи гібридну технологію, РФ нібито відкрито не застосовує свою військову силу на морі, проте важливо чітко розуміти, що військова сила Росії є основним важелем реалізації планів гібридної війни. Усі свої гібридні дії РФ підтримує потужним військовим угрупованням, яке може бути застосоване в будь-який час у разі створення відповідних умов.

Як свідчить аналіз умов обстановки та наведені приклади, для виконання завдань, покладених на Військово-Морські Сили Збройних Сил України, вони повинні набути спроможностей, які мають відповідати вимогам сучасної збройної боротьби на морі й таким підходам і принципам:

- асиметричність дій проти противника, що переважає;
- наявність ракетної зброї як головного фактора стримування на морі;
- безперервна присутність у важливих (критичних) районах національних інтересів;
- повна обізнаність про ситуацію на морі, у тому числі в підводному просторі.

З метою відновлення та розвитку військово-морських спроможностей України керівництвом держави, Міністерства оборони, Збройних Сил України та, зокрема, Військово-Морських Сил постійно вживаються відповідні заходи. Як відомо, в листопаді 2018 р. командувач Військово-Морських Сил Збройних Сил України презентував Стратегію Військово-Морських Сил Збройних Сил України 2035 [3, 4], а в грудні 2018 р. Урядом було введено в дію нову редакцію Морської доктрини України на період до 2035 р. [5]. Ґрунтуючись на положеннях зазначеної Стратегії Командування Військово-Морських Сил Збройних Сил України спільно з іноземними радниками розробило План імплементації Стратегії. Слід зазначити, що на підставі досвіду США з розроблення стратегічних документів та з метою якісного супроводження реалізації Стратегії в Плані її імплементації були виокремлені 14 проєктів розвитку спроможностей, за кожним з яких був закріплений менеджер проєкту – керівник відповідного структурного підрозділу Командування. Результатом проведеної роботи стало опрацювання детального програмного документу з питань розвитку Військово-Морських Сил Збройних Сил України на середньостроковий період, який охоплює перший етап реалізації вказаної вище Стратегії.

У серпні 2021 р. з урахуванням важливості питань забезпечення розвитку обороноздатності України з морських напрямків Радою національної безпеки і оборони України були розглянуті проблемні питання та шляхи забезпечення розвитку національного військового флоту. За підсумками цієї роботи Указом Президента України № 459/2021 від 8 вересня 2021 р. введено в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 р. «Щодо розвитку ВМС ЗС України до 2031 року» [6].

Під час опрацювання замислу відновлення й розвитку національних Військово-Морських Сил урахувані набутий досвід, висновки з оцінювання та прогнозування обстановки на морі, сучасний стан національного військового флоту та визначені його завдання, ресурсні, зокрема й фінансові, можливості держави із забезпечення обороноздатності з морських напрямків, сучасні методологічні підходи до розвитку спроможностей та аксіоми

військово-морської науки, підтвержені світовим досвідом створення і реалізації морської сили держав.

Українські фахівці використали найкращі вітчизняні та закордонні напрацювання з планування розвитку військово-морських спроможностей. В основу цієї діяльності покладені принципи, притаманні методології всебічного підходу до планування розвитку систем військового призначення, а також принципи формування і застосування морської сили, що успішно використовуються провідними морськими державами для реалізації власних національних інтересів. Серед цих принципів особливе місце займають основоположні підходи, наведені у працях контр-адмірала Альфреда Тайера Мегена (Alfred Thayer Mahan), видатного американського військово-морського теоретика, одного із засновників геополітики [7]. У своїх працях він зазначав: «Море – не бар'єр, а дорога»; «Володіння морем вирішує справу»; «Морська могутність – шлях до володіння морем», «Основа морської могутності – на суші»; «Оборона своїх берегів починається від берегів противника». Наведені вислови є своєрідними дороговказами у справі розвитку морської сили держави та її використання для захисту національних інтересів.

Під час планування розвитку Військово-Морських Сил одним з важливих завдань є обґрунтоване визначення завдань, які повинні виконуватися для реалізації призначення виду Збройних Сил. Як відомо, на Військово-Морські Сили в мирний час покладене виконання таких завдань:

- ведення спостереження та розвідки в межах морських операційних зон та визначених районів;
- охорона підводного простору в межах територіального моря;
- захист об'єктів морської господарської діяльності у виключній (морській) економічній зоні;
- участь в антитерористичних операціях із захисту від терористичних посягань на озброєння і військову техніку, об'єкти й майно Військово-Морських Сил;
- участь у заходах із боротьби з піратством, протидії незаконним перевезенням зброї та наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів у відкритому морі;
- участь у протиповітряній обороні держави;
- участь у ліквідації надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру;
- забезпечення військово-морської присутності у визначених районах;
- участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, міжнародному військовому співробітництві, наданні військової допомоги іншим державам.

В умовах особливого періоду крім завдань мирного часу, наведених вище, на Військово-Морські Сили покладається виконання таких завдань:

- посилення спостереження та розвідки у визначених районах;
- посилення охорони державного кордону на морі та суверенних прав держави в її виключній (морській) економічній зоні;

- оборона портів та захист морських і річкових комунікацій;
- порушення морських комунікацій противника;
- боротьба з ударними та іншими угрупованнями сил противника, що діють на морі та з морських напрямків;
- сприяння військам (силам), що діють у приморських районах;
- участь у відбитті повітряного нападу противника;
- участь у протидесантній обороні морського узбережжя;
- участь у заходах правового режиму воєнного стану;
- оборона пунктів базування ВМС.

В умовах триваючої збройної агресії РФ проти України Військово-Морські Сили наявним складом виконують визначені їм завдання в Чорному та Азовському морях і на прилеглих до них ділянках узбережжя. Військові частини (підрозділи) надводних сил, авіації ВМС, морської піхоти, берегових ракетно-артилерійських військ, сил підтримки, логістики, зв'язку, розвідки залучаються на ротаційній основі до виконання завдань у районі проведення операції Об'єднаних сил. Крім того, одним з найскладніших завдань, що виконуються Військово-Морськими Силами в умовах гібридних дій противника на морі, є підтримання сприятливого оперативного режиму у визначених районах Чорного та Азовського морів. У процесі виконання завдань забезпечуються військово-морська присутність у визначених районах, ведення демонстраційних дій, участь у заходах міжнародного співробітництва та взаємодії з країнами-партнерами, участь у спільних навчаннях на морі.

У межах визначених районів призначеним складом сил (засобів) Військово-Морські Сили виконують завдання з охорони підводного простору в межах територіального моря, охорони та оборони визначених об'єктів, здійснюють несення бойового чергування.

До виконання завдань з протипідводно-диверсійної оборони залучаються чергові зміни пунктів управління, визначені кораблі (катери, судна), літальні апарати та інші сили й засоби військових частин (підрозділів) Військово-Морських Сил. До виконання завдань з протикорабельної оборони, радіоелектронної боротьби та розвідки залучаються сили й засоби флотилії, морської авіаційної бригади, підрозділи берегової артилерії, берегового спостереження, центру оперативного (бойового) забезпечення тощо. Для забезпечення виконання завдань у разі загострення обстановки здійснюється утримання в готовності визначених командуванням резервів сил і засобів.

В умовах продовження ведення противником агресивних дій і нарощування угруповань його сил (військ) поблизу кордонів України та на тимчасово окупованих територіях постійно вживаються заходи з покращення оперативного обладнання, військової інфраструктури, розгортання визначеного складу сил для посилення охорони важливих об'єктів, островів, визначених ділянок узбережжя. Значна увага була приділена питанням посилення охорони та оборони острова Зміїний у взаємодії

з силами Державної прикордонної служби України та ділянки морського кордону поблизу острова.

Під час планування заходів розвитку Військово-Морських Сил ураховані їхній сучасний стан та особливості функціонування основних систем – бойової, забезпечувальної та управління силами. Як відомо, нині до складу Військово-Морських Сил входять органи військового управління, військові частини родів сил та військ ВМС – надводних сил, морської авіації, морської піхоти, берегових ракетно-артилерійських військ, а також військові частини (підрозділи) сил підтримки, логістики, зв'язку, розвідки та навчальні заклади (підрозділи) [8].

В умовах переходу до впровадження стандартів НАТО одним з важливих заходів трансформації став перехід до поділу органів військового управління за їхніми основними функціями – генерування та застосування сил (військ). Нині Військово-Морські Сили мають у своєму складі чотири органи військового управління – Командування ВМС, Морське командування, Флотилію, Командування морської піхоти.

На Командування ВМС як орган військового управління видом Збройних Сил, зокрема генерування сил та їхньої підготовки, покладені завдання з керівництва та контролю повсякденної діяльності сил (військ), планування розвитку ВМС, організації підготовки і контролю набуття бойових спроможностей підпорядкованими силами (військами), організації логістичного забезпечення й відновлення боєздатності підпорядкованих сил (військ) та деякі інші.

У 2018 р. було створене Морське командування як орган військового управління оперативного рівня з планування та управління застосуванням визначеного складу сил (військ) Військово-Морських Сил та інших складових сил оборони в операціях угруповань об'єднаних сил та поза зоною відповідальності угруповань. Тобто воно є органом оперативного управління силами (військами).

У 2020 р. була створена Флотилія ВМС, яка є органом управління, що забезпечує генерацію та підготовку надводних сил.

Існуючий нині у складі ВМС такий орган військового управління, як Командування морської піхоти, був створений у 2018 р. для управління військовими частинами і підрозділами морської піхоти та артилерії під час виконання ними завдань як загальновійськових частин у районі антитерористичної операції (операції Об'єднаних сил). Тобто цей орган управління об'єднує функції генерації сил та оперативного управління ними.

Слід зазначити, що робота над удосконаленням розподілу функцій і завдань між органами військового управління ще триває, що пов'язано, з одного боку, з потребами забезпечення ефективного управління силами (військами), використання кращих практик і стандартів НАТО, а з другого – існуючими обмеженнями в кількісних показниках чисельності особового складу Збройних Сил, зокрема стосовно складу органів військового управління.

Водночас необхідно підкреслити, що Стратегією ВМС ЗС України 2035 визначена потреба в поверненні морської піхоти до виконання властивих завдань [4], що сприятиме раціональному та збалансованому розвитку всіх родів сил та військ Військово-Морських Сил згідно з їхнім родовим призначенням.

Для нейтралізації існуючих загроз національній безпеці України на морі та з морських напрямків діяльність Військово-Морських Сил Збройних Сил України на середньостроковий період буде зосереджена на виконанні заходів щодо розвитку: спроможностей для дій у ближній морській зоні; розвідувальних та ударних спроможностей; бойових спроможностей зі стримування противника в морських операційних зонах. Для формування зазначених спроможностей визначена пріоритетність заходів для їх набуття.

Основними пріоритетами розвитку спроможностей ВМС на вказаний період є:

- завершення створення нової системи висвітлення обстановки та розвідки в прибережній морській зоні;
- створення спроможності недопущення дій противника в ближній морській зоні, зокрема щодо ведення мінно-загороджувальних дій, радіоелектронної боротьби, прикриття ближньої морської зони наявними засобами ураження;
- розвиток спроможностей забезпечення контролю над прибережною морською зоною та гирлами і судноплавними ділянками річок, зокрема щодо охорони судноплавства, охорони підводного простору, захисту портів тощо.

У частині, що стосується завершення створення нової системи висвітлення обстановки, розвідки та цілевказання, планується поєднати існуючі відомчі системи висвітлення обстановки, зокрема Військово-Морських Сил, Державної прикордонної служби та Міністерства інфраструктури, в єдину державну інтегровану систему, яка забезпечить повну ситуаційну обізнаність у прибережних водах, портах та гирлах річок. Для цього опрацьована Державна цільова оборонна програма. Також передбачені: отримання в рамках міжнародної технічної допомоги мобільних комплексів висвітлення обстановки Furuno FAR-300; установлення сучасних радіолокаційних систем на кораблях і катерах; розгортання мобільних берегових комплексів спостереження та контролю радіолокаційної обстановки. Планується забезпечити сили сучасними комплексами радіо- та радіотехнічної розвідки, безпілотними авіаційними комплексами моніторингу ближньої морської зони.

Для забезпечення розвитку спроможностей щодо недопущення дій противника в ближній морській зоні та створення ударних спроможностей передбачений розвиток системи оборони пунктів базування, берегових об'єктів, районів розгортання своїх сил і повернення їх у пункти базування, оперативного прикриття дій десантних загонів на переході морем, боротьби з надводними кораблями, десантними загонами та конвоями противника.

Для забезпечення реалізації другого пріоритету передбачене створення ударних спроможностей Військово-Морських Сил як головного стримуючого чинника в діях на морі. Для цього планується продовження прийняття до складу ВМС ракетних комплексів на морських, берегових та повітряних платформах. Реалізацію зазначених заходів передбачено провести за рахунок будівництва і закупівлі нових кораблів класу корвет, ракетних катерів, берегових ракетних комплексів «Нептун», розгортання системи цілевказання та придбання новітніх засобів радіоелектронної боротьби.

Для набуття спроможності із забезпечення ефективного контролю над прибережною зоною та підводним простором передбачається: отримання в рамках військової допомоги від уряду США патрульних катерів типу «Айленд» та «Марк VI», оснащення їх ракетними комплексами; оснащення підрозділів морської піхоти БТР-4ЕМ; придбання протимінних кораблів та інших засобів охорони підводного простору.

За умови повної реалізації намічених заходів з розвитку спроможностей ВМС вони будуть здатні: забезпечити контроль прибережної зони; здійснювати висвітлення обстановки, ведення розвідки та надання цілевказання; недопущення ефективних дій противника в ближній морській зоні.

Важливу роль у розвитку спроможностей ВМС відіграє і відіграватиме в майбутньому підтримка з боку держав – стратегічних партнерів України, надання ними допомоги в озброєнні ВМС сучасними зразками морської зброї та військової техніки.

Підсумовуючи наведене вище, слід зазначити, що, спираючись на вироблені й закладені у Стратегії Військово-Морських Сил Збройних Сил України 2035 напрями їхнього розвитку та рішення вищого військово-політичного керівництва України щодо забезпечення обороноздатності держави з морських напрямків, національні Військово-Морські Сили поступово та впевнено набувають необхідних спроможностей щодо захисту національних інтересів на морі.

Перелік літератури

1. Воєнні аспекти протидії «гібридній» агресії: досвід України [Електронний ресурс] : монографія / за заг. ред. А. М. Сиротенка. – К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. – 176 с. – Режим доступу : https://nuou.org.ua/assets/monograph/mono_gibr_viin.pdf.
2. Тарасов А. А. Захист національних інтересів на морі в умовах гібридних дій РФ, проблемні питання та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / А. А. Тарасов // Морська стратегія держави. Розвиток та реалізація морського потенціалу України : матеріали міжнародного наукового форуму, 19–20 травня 2021 р., [м. Київ] / НУОУ ім. Івана Черняхівського. – К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2021. – С. 24–28. – Режим доступу : <https://nuou.org.ua/assets/documents/mor-strat-derzh.pdf>.
3. Презентована «Стратегія Військово-Морських Сил Збройних Сил України 2035» [Електронний ресурс] : 29 листопада 2018 р. // Міністерство оборони України. – Режим доступу : <https://www.mil.gov.ua/news/2018/11/29/vijskovo-morski-sili-zbrojnih-sil-ukraini-prezentovana-strategiya-rozvitku>.
4. Стратегія Військово-Морських Сил Збройних Сил України 2035 [Електронний ресурс] // Військово-Морські Сили Збройних Сил України. – Режим доступу : <https://navy.mil.gov.ua/strategiya-vijskovo-morskyh-syl-zbrojnyh-syl-ukrayiny-2035>.
5. Морська доктрина України на період до 2035 року [Електронний ресурс] : затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1307 : (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1108) // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1108-2018-p#n2>.
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Щодо розвитку Військово-Морських Сил Збройних Сил України до 2031 року» [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 8 вересня 2021 р. № 459/2021 // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459/2021#Text>.
7. The Project Gutenberg eBook, The Influence of Sea Power Upon History, 1660–1783, by A. T. Mahan [Електронний ресурс] // Project Gutenberg. – Режим доступу : <https://www.gutenberg.org/files/13529/13529-h/13529-h.htm>.
8. Військово-Морські Сили Збройних Сил України [Електронний ресурс] // Міністерство оборони України. – Режим доступу : <https://www.mil.gov.ua/ministry/sklad-zbrojnih-sil-ukraini/vijskovo-morski-sili>.

DOI 10.33099/2618-1614-2021-16-3-41-46

УДК 354

Т. М. Дзюба,

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри управління інформаційною
та кібернетичною безпекою,
Державний університет телекомунікацій

Обґрунтування концептуальних положень інформаційної безпеки України

В умовах інформаційної війни, яка є невід'ємною складовою російської гібридної агресії проти України, забезпечення інформаційної безпеки держави є одним з найважливіших завдань. Вирішення цього завдання пов'язане з необхідністю інтегрування різнорідних поглядів та підходів у єдиній концепції, яка б комплексно описувала всі напрями забезпечення інформаційної безпеки, встановлювала взаємозв'язки між об'єктами та суб'єктами інформаційної безпеки та визначала відповідні механізми запобігання/нейтралізації загроз інформаційній безпеці. За умови розроблення такої концепції стає можливим систематизація всієї діяльності й розроблення відповідного нормативно-правового забезпечення в зазначеній сфері.

Метою статті є обґрунтування концептуальних положень інформаційної безпеки України, сукупність яких могла би стати основою концепції інформаційної безпеки та всіх пов'язаних з нею нормативно-правових актів.

Подальші дослідження, основою яких є дана стаття, можуть спрямовуватися на конкретизацію суб'єктно-об'єктної взаємодії за типовими загрозами інформаційній безпеці, розроблення деталізованої концептуальної моделі інформаційної безпеки України, а також реальних практичних механізмів запобігання/нейтралізації загроз інформаційній безпеці.

Ключові слова: концепція, інформаційна безпека, загроза, ризик, об'єкти інформаційної безпеки, суб'єкти інформаційної безпеки, методи запобігання/нейтралізації загроз інформаційній безпеці.

© Т. М. Дзюба, 2021

В умовах збройної агресії проти України, яка у формі кампаній, операцій та акцій гібридної війни триває вже восьмий рік поспіль, надзвичайно актуальною є роль інформаційної безпеки України.

Використання традиційних підходів, які базуються або на тріаді захисту конфіденційності, цілісності та доступності інформації разом зі спостережністю функціонування інформаційних систем або на захисті власного інформаційного простору, сьогодні є малоефективним.

Сучасна інформаційна безпека – це динамічний процес, у якому заходи захисного характеру мають поєднуватися з активними заходами, спрямованими на формування необхідного стану інформаційного простору, просування власних змістів та ідей, превентивного знешкодження джерел загроз інформаційній безпеці тощо.

Постановка проблеми. Сьогодні очевидно є неможливість розділення питань реалізації державної інформаційної політики та забезпечення власної інформаційної безпеки. В Україні ситуація ускладнюється відсутністю офіційно визначених підходів до формування та реалізації державної інформаційної політики в той час, коли різні органи державної влади, складові сектору безпеки та оборони розробляють відповідні власні документи (стратегії, концепції тощо), виходячи з власного призначення, завдань, функцій та повноважень. Іншими словами, єдина концепція державної інформаційної політики відсутня. За таких умов проблематично узгодити інформаційну діяльність різних органів, що, у свою чергу, ускладнює реалізацію комплексного підходу до забезпечення інформаційної безпеки й такого напрямку діяльності держави, як стратегічні комунікації.

Фактично те саме спостерігається у сфері інформаційної безпеки. Ми маємо Доктрину інформаційної безпеки України, яка сьогодні вже не повністю відповідає змісту Стратегії національної безпеки України та цілій низці нормативно-правових документів, що регулюють різні питання забезпечення інформаційної безпеки (захист інформації: технічний, криптографічний, правовий, організаційний; інші складові кібербезпеки, захист інтелектуальної власності та персональних даних тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чинна Доктрина інформаційної безпеки України є другою редакцією цього документа. Перша така Доктрина була прийнята у 2009 р. [1]. В її основу були покладені результати наукових досліджень Інституту проблем національної безпеки Ради національної безпеки і оборони України (на теперішній час скорочений) [2]. Загальний підхід зазначеної редакції Доктрини базувався на єдності загроз інформаційній безпеці змістовного (контентного) і технологічного характеру, а також на конкретизації загроз інформаційній безпеці й відповідних напрямів нейтралізації цих загроз для кожної сфери національної безпеки України.

У подальшому наукові дослідження та відповідні нормативно-правові акти, що ґрунтувалися на результатах цих досліджень, розвивалися за двома паралельними напрямками: контентним (змістовним, для якого визначальним є зміст інформації та його вплив на поведінку споживачів інформації), для якого залишилася назва «інформаційна безпека» і технологічним (для якого визначальним є технологічні аспекти створення, передачі, використання, знищення тощо інформації), з назвою «кібербезпека».

Сьогодні ми маємо розвинене законодавство за напрямом кібербезпеки (Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», Стратегію кібербезпеки України та відповідні підзаконні акти). До того ж Україна імплементує відповідні законодавчі документи міжнародного права в галузі кібербезпеки. Існує також достатня кількість наукових публікацій, серед яких доцільно виокремити монографії «Основи формування державної системи кібернетичної безпеки» В. Л. Бурячка, «Основи кібернетичної безпеки» Р. В. Грищука та Ю. Г. Даника, «Кібербезпека України на сучасному етапі державотворення: теоретико-правові основи» А. В. Тарасюка, «Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва» Д. В. Дубова, підручники, навчальні посібники та наукові праці В. Б. Толубка, В. А. Савченка, О. Г. Корченка, С. В. Толюпи, Ю. Г. Даника, Р. В. Грищука, В. Л. Бурячка, В. В. Семка, Д. В. Дубова, С. Л. Гнатюка, В. О. Бойка, Ю. І. Хлапоніна.

Уже існує також значна кількість наукових робіт за контентним напрямом інформаційної безпеки, до яких слід віднести насамперед численні монографії Г. Г. Почепцова, наукові праці А. О. Рося, І. В. Замаруєвої, Л. Ф. Компанцевої, А. В. Баровської, О. М. Хайруліна, Я. М. Жаркова, М. Т. Дзюби, чудові дослідження Оксани Мороз «Нація овочів» та «Боротьба за правду». Окремо слід відзначити книгу Д. Ю. Золотухіна «Біла книга спеціальних інформаційних операцій проти України: 2014–2018» [3], у якій на прикладах реальних інформаційних операцій проти України визначені конкретні шляхи забезпечення інформаційної безпеки.

Інтегрований підхід до забезпечення інформаційної безпеки України без її розділення на контентний і технологічний напрями викладений передусім у монографії «Проблеми захисту інформаційного простору України» В. П. Горбуліна та М. М. Биченка [2] і численних працях А. О. Рося. Серед останніх досліджень слід виокремити монографії «Консолідація інформаційного законодавства України» та «Інкорпорація інформаційного законодавства України» В. А. Ліпкана, «Інформаційна безпека держави» В. М. Богуща та О. К. Юдіна, наукові праці В. Ю. Богдановича, Р. Р. Марутян, В. М. Петрика, М. М. Присяжнюка.

У всіх зазначених наукових працях викладені аргументовані авторські погляди на різні аспекти інформаційної безпеки, однак невирішеним залишається завдання інтеграції різних поглядів та підходів у єдину

концепцію, яка могла би стати основою для розроблення відповідних нормативно-правових актів, визначення та практичної реалізації комплексних механізмів запобігання та реагування на загрози інформаційній безпеці, активного впливу на світовий інформаційний простір для задоволення національних інтересів України.

Метою статті є обґрунтування концептуальних положень інформаційної безпеки України, сукупність яких могла би стати основою концепції інформаційної безпеки та всіх пов'язаних з нею нормативно-правових актів.

Виклад основного матеріалу дослідження

У роботі [4] Г. П. Ситник запропонував ієрархію керівних документів державної політики такого вигляду (рис. 1).

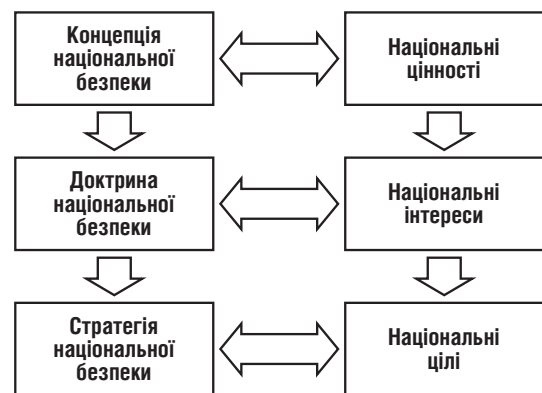

Рис. 1. Ієрархія керівних документів державної політики (за Г. П. Ситником)

Відповідно до зазначеного підходу, концепція є визначальним документом, у якому зазначаються національні цінності держави і викладаються загальні підходи до їх збереження та примноження.

Авторка дослідження [5] пропонує мати єдину доктрину інформаційної політики та безпеки, на підставі якої документи нижчих рівнів ієрархії (концепції, стратегії, державні цільові програми, національні проекти) розробляти окремо за напрямами:

- розвитку національного інформаційного простору;
- розвитку інформаційного суспільства;
- розвитку офіційної комунікації;
- інформаційної безпеки.

План реалізації всіх заходів, визначених державними цільовими програмами різних напрямів, має бути, на думку авторки дослідження, спільним.

Ураховуючи безпосередній зв'язок та ієрархічну підпорядкованість концепції інформаційної безпеки загальній доктрині інформаційної політики та безпеки, а також необхідність визначення в концепції основних положень стратегії інформаційної безпеки, яка перебуває нижче за ієрархією, доцільно визначити такий зміст концептуальних положень інформаційної безпеки:

1) національні цінності, які необхідно захищати від загроз інформаційного характеру;

2) національні інтереси, задоволення яких потребує захисту від загроз інформаційного характеру;

3) місце інформаційної безпеки в системі національної безпеки держави;

4) роль інформаційної безпеки для забезпечення національної безпеки держави;

5) об'єкти інформаційної безпеки (відповідно до національних цінностей та інтересів, а також до змісту загроз інформаційного характеру);

6) загрози інформаційній безпеці України;

7) суб'єкти (сили) забезпечення інформаційної безпеки;

8) методи запобігання/нейтралізації загроз інформаційній безпеці України.

Оскільки існує суттєва різниця між загрозами інформаційній безпеці та відповідними методами їх запобігання/нейтралізації контентного й технологічного характеру, доцільно ці два напрями інформаційної безпеки розглядати окремо, але в єдиній системі та з інтегруванням відповідних їхніх заходів у тих випадках, коли це можливо та/або необхідно.

Національні цінності. У ранніх виданнях радянських енциклопедій було таке визначення нації: «Нація є стійка спільність людей, що історично склалася, виникла на основі спільності мови, території, економічного життя і психічного складу, який проявляється у спільності культури». Це визначення в подальшому піддавалося критиці, змінювалось, удосконалювалось, однак саме в такому визначенні присутні ті національні цінності, які підлягають захисту від загроз будь-якого характеру.

Цими цінностями є територія, історія, мова, культура, економіка. Доцільно до них додати таку цінність, як державний суверенітет, тобто верховенство держави на своїй території та незалежність у міжнародних відносинах [6].

Таким чином, система інформаційної безпеки має захищати від загроз, пов'язаних зі спробами (та вже існуючими фактами) захоплення/зменшення нашої території; переписування та вільного трактування (в інтересах інших держав) нашої історії; знецінення нашої мови та культури, зменшення їхніх ролі й ваги у світі; погіршення нашого економічного стану; впливу на наш державний суверенітет.

Підтвердженням даного припущення є характер та зміст інформаційних операцій, які Російська Федерація проводить проти України, починаючи з отримання Україною незалежності й до сьогодні.

Національні інтереси. Класичним підходом до визначення національних інтересів є їх визначення для трьох об'єктів національної безпеки: громадянина (людини, особи), суспільства (організованої сукупності людей на певному етапі історичного розвитку, об'єднаних характерними для них відносинами) та держави (політичної форми організації правління, що характеризується суверенною владою, політичним та публічним характером,

реалізацією своїх повноважень на певній території через систему спеціально створених органів та організацій, за допомогою яких здійснюється політичне, економічне та ідеологічне управління суспільством і керівництво загальносуспільними правами).

Національними інтересами щодо громадянина можуть бути забезпечення його права на вільне створення, поширення, використання, знищення тощо інформації (якщо ця інформація не загрожує національним цінностям та інтересам інших громадян, суспільства та української держави); забезпечення права та можливостей на отримання достовірної та повної інформації, необхідної для життя й розвитку (з обмеженнями на отримання конфіденційної інформації інших громадян і держави); забезпечення стану інформаційного простору, в якому відсутні шкідливі інформаційні впливи на психіку громадян України та відвернені шкідливі впливи технологічного характеру (кібервпливи).

Національними інтересами щодо суспільства можуть бути забезпечення розвитку суспільства шляхом створення відповідного стану інформаційного простору; запобігання будь-яким інформаційним впливам, спрямованим на порушення єдності суспільства, унеможливлення та ускладнення зв'язків між членами суспільства; унеможливлення зміни історичних та культурних цінностей, сформованих норм і правил поведінки суспільства.

Національними інтересами щодо держави можуть бути зміцнення довіри громадян і суспільства до влади; збільшення рівня міжнародної підтримки та допомоги; посилення ролі України у світі; унеможливлення впливу колабораціоністських та сепаратистських ідей на становище й розвиток України; стійкість до всіх (контентних і технологічних) інформаційних впливів на всі сфери життєдіяльності держави.

Місце та роль інформаційної безпеки. В останній (чинній) редакції Стратегії національної безпеки України [7] відсутній розподіл на окремі сфери національної безпеки. Однак у заключних положеннях цього документа визначені документи стратегічного планування за окремими напрямками діяльності нашої держави. Ці напрями можна розглядати як окремі сфери національної безпеки.

Якщо розглядати сфери інформаційної безпеки та кібербезпеки відірвано від інших сфер національної безпеки, то визначити властиві їм загрози (особливо національного, стратегічного рівня) майже неможливо, оскільки інформація та інформаційні процеси набувають цінності та ваги лише у зв'язку з конкретною діяльністю. Водночас сьогодні прояви загроз інформаційній безпеці, такі як дискредитація керівництва, компрометація діяльності, дезінформація, використання шкідливого програмного забезпечення, блокування доступу до інформаційних ресурсів, викрадення конфіденційної інформації, несанкціонована модифікація інформаційних ресурсів тощо спостерігаються в усіх без винятку сферах життєдіяльності наших суспільства й держави. Тобто

інформаційна безпека (включно з кібербезпекою) займає сьогодні центральне місце серед інших сфер національної безпеки та відіграє в системі національної безпеки держави інтегруючу й системоутворюючу роль, оскільки блокує впливи і загрози для інших сфер національної безпеки.

Визначена інтегруюча та системоутворююча роль інформаційної безпеки зумовлена відповідною роллю інформаційної сфери (сфери діяльності, пов'язаної зі створенням (виробництвом), перетворенням, обробкою, зберіганням, поширенням інформації та знань; сукупністю інформації, інформаційної інфраструктури та системи регулювання суспільних відносин, які виникають під час створення, обробки, поширення й використання інформації).

Об'єкти інформаційної безпеки. Оскільки інформаційна безпека (зокрема кібербезпека) є невід'ємною складовою системи національної безпеки України, її об'єкти не можуть відрізнятися від об'єктів національної безпеки. Тобто об'єктами інформаційної безпеки (зокрема кібербезпеки) є людина і громадянин, суспільство й держава.

Залежно від загроз інформаційній безпеці та напряму діяльності нашої держави загальні об'єкти інформаційної безпеки можуть уточнюватися та конкретизуватися.

Так, якщо розглядати контекстну (змістовну) складову інформаційної безпеки, то доцільніше розглядати як об'єкти ті чи інші цільові аудиторії, які можуть бути як окремими особами (наприклад керівниками органів державної влади, лідерами громадської думки, відомими політиками, громадськими діячами та ін.), так і певними соціальними групами, однорідними за визначальними характеристиками (місцем проживання, ставленням до державної влади, соціально-економічним становищем, зайнятістю, віком, статтю, освітою тощо).

Технологічна складова інформаційної безпеки (кібербезпеки) потребує визначення інформаційних процесів, систем та ресурсів, пов'язаних з діяльністю об'єктів інформаційної безпеки (людини, суспільства й держави) для їх захисту від загроз кібербезпеці та створення в інформаційному просторі умов для задоволення національних інтересів.

Загрози інформаційній безпеці. У статті [8] пропонується в кожній загрозі національній безпеці України окремо виділяти інформаційну частину, оскільки так чи інакше реалізація кожної загрози використовуватиме інформаційний простір. Цей підхід є найбільш логічним і відповідним сутності та змісту загроз інформаційній безпеці.

Будь-яку загрозу інформаційній безпеці (контентній складовій) можна представити таким чином. Існує джерело загрози (людина, організація, природне явище, збіг різних обставин тощо), яке створює (використовує вже створену, отримує доступ, зокрема несанкціонований, до інформації, котра є важливою, значущою та може бути використана) якусь інформацію. Через інформаційний

простір інформація від джерела надсилається (поширюється) до об'єкта впливу. Результатом має стати зміна поведінки об'єкта впливу так, як це потрібно джерелу загрози (активні дії об'єкта впливу; підтримка/засудження об'єктом впливу тих чи інших ідей, процесів, персон; прийняття рішення об'єктом впливу щодо власного поширення інформації, отриманої від джерела загрози тощо).

Найтипovішими загрозами для контентної складової інформаційної безпеки є поширення конфіденційної (для об'єкта впливу) інформації (leaks); дискредитація та компрометація ідей, процесів, персон, організацій; дезінформація (поширення фейків, неповної та упередженої інформації); перевантаження нерелевантною інформацією (забовтування, розкручування неважливої другорядної тематики тощо); використання технологій зомбування (під час створення та поширення інформації); тиск та залякування.

Відповідно, кожну загрозу кібербезпеці (технологічній складовій інформаційної безпеки) можна представити таким чином. Для задоволення національних інтересів об'єкти національної безпеки використовують інформаційні ресурси та системи, організуючи при цьому відповідні інформаційні процеси. Порушення порядку та правил доступу до інформаційних ресурсів, необхідних для задоволення національних інтересів, їхня несанкціонована модифікація та/або знищення, порушення нормального перебігу інформаційних процесів та нормального режиму функціонування інформаційних систем, порушення порядку доступу та використання інформаційних систем перешкоджають або ускладнюють задоволення національних інтересів. Для таких загроз також визначається джерело (антропогенне, техногенне, стихійне) та особливості реалізації загрози в інформаційному просторі.

Найтипovішими загрозами для кібербезпеки (технологічній складовій) інформаційної безпеки є: несанкціоноване збирання інформації (перехоплення, прослуховування, використання шпигунського апаратного та програмного забезпечення тощо); несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів, систем та процесів; викрадення та/або модифікація чи знищення інформаційних ресурсів; виведення з ладу, перевантаження, знищення апаратного та програмного забезпечення інформаційних систем; несанкціоноване внесення змін у структуру та спрямованість інформаційних процесів.

І контентні, і технологічні загрози інформаційній безпеці проявляються практично в усіх сферах національної безпеки. Відповідно, від прогнозованих наслідків реалізації загрози інформаційній безпеці для кожної сфери національної безпеки (оцінених ризиків) доцільно визначити основні, пов'язані та другорядні об'єкти. Наприклад, хакерське угруповання, пов'язане з Російською Федерацією, планує виведення з ладу автоматизованої системи управління технологічним процесом енергорозподільчої енергетичної компанії в одній з областей України. Очевидно, що головним об'єктом такої загрози є сфера енергетичної безпеки України (відповідні центральні

та регіональні органи виконавчої влади). Пов'язаними є сфери: воєнної безпеки, соціальна, економічна, охорони громадського порядку; інші можуть вважатися другорядними. Запропонований підхід до встановлення відповідності між загрозою інформаційній безпеці та конкретним об'єктом дає змогу класифікувати загрози інформаційній безпеці за всіма сферами національної безпеки України, значно спрощує визначення суб'єктів та методів нейтралізації загроз.

Суб'єкти інформаційної безпеки. Визначення суб'єктів інформаційної безпеки потребує усвідомлення процесу забезпечення інформаційної безпеки та чіткого уявлення про всі можливі методи запобігання/реагування на відповідні загрози.

Передусім загроза інформаційній безпеці має бути виявлена та оцінена (розраховані ризики для всіх об'єктів та сфер національної безпеки). Традиційно завдання виявлення та оцінювання загроз покладається на розвідувальні органи (можливе додаткове залучення аналітичних структур, якщо власні можливості розвідувальних органів недостатні для якісного оцінювання загрози інформаційній безпеці). Однак, ураховуючи постійну високу динаміку інформаційних процесів у сучасному інформаційному просторі, доцільніше включити до суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки не розвідувальні органи, а спеціалізовані ситуаційні центри, які в онлайн режимі здійснюють моніторинг інформаційного простору, отримують розвідувальну інформацію від розвідувальних органів, узагальнюють усю отриману інформацію та здійснюють загальне оцінювання і прогнозування розвитку ситуації. Такі ситуаційні центри, об'єднані в єдину систему електронних комунікацій, доцільно створити в кожній сфері національної безпеки.

Звіт про результати виявлення та оцінювання загрози інформаційній безпеці з прогнозованими значеннями ризиків її реалізації в усіх можливих сферах національної безпеки надходить до органу, уповноваженого приймати рішення щодо обробки ризиків та задіяння до запобігання/нейтралізації загрози відповідних виконавчих органів.

Ураховуючи особливості організації державного управління, в Україні такими суб'єктами можуть бути Президент України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України, сили безпеки та оборони України й суди.

Крім того, враховуючи системоутворюючу та всеосяжну роль інформаційної сфери, як суб'єкти інформаційної безпеки мають розглядатись усі громадяни України та їх відповідні об'єднання (політичні партії, громадські організації тощо).

Серед усієї сукупності суб'єктів інформаційної безпеки України доцільно окремо розглядати ті, які відповідають за формування державної політики (за тим чи іншим напрямом забезпечення інформаційної безпеки), і ті, котрі мають у своєму складі органи, спроможні проводити заходи забезпечення інформаційної безпеки.

Так, сьогодні захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економіч-

ного, науково-технічного та оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, забезпечення охорони державної таємниці, боротьба з тероризмом (зокрема з інформаційним тероризмом) покладені на Службу безпеки України; кіберзахист державних інформаційних ресурсів, технічний та криптографічний захист – на Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України; захист персональних даних – на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (Департамент у сфері захисту персональних даних Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини); захист інтелектуальної власності – на Міністерство економіки України; формування та реалізація державної політики у сферах культури, державної мовної політики, популяризації України у світі, державного іномовлення, інформаційного суверенітету України та інформаційної безпеки – на Міністерство культури та інформаційної політики України; забезпечення захисту національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, реалізація зовнішньополітичного курсу України, спрямованого на розвиток політичних, економічних, культурних, гуманітарних, наукових та інших зв'язків з іноземними державами, міжнародними організаціями, сприяння утвердженню міжнародного авторитету України, піднесенню у світі її іміджу як надійного та передбачуваного партнера – на Міністерство закордонних справ України; формування й реалізація державної політики у сфері цифровізації, відкритих даних, національних електронних інформаційних ресурсів, інтеперабельності – на Міністерство цифрової трансформації України; боротьба з кіберзлочинністю – на Міністерство внутрішніх справ та Національну поліцію України; проведення інформаційних та психологічних операцій – на Збройні Сили України.

Особливість зазначених суб'єктів інформаційної безпеки полягає в тому, що вони, крім безпосереднього виконання своїх функцій, визначають, формують та організують реалізацію відповідної державної політики за зазначеними напрямками інформаційної безпеки (тобто можуть установлювати обмеження та визначати відповідні правові механізми).

Невирішеним проблемним питанням залишається координація діяльності різних суб'єктів інформаційної безпеки, оскільки це завдання не покладене на жодного з них. Логічним є створення координуючого органу, підпорядкованого Президенту України, оскільки саме Президент, відповідно до Конституції України, забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави.

Методи запобігання/нейтралізації загроз інформаційній безпеці України. Усі методи запобігання/нейтралізації загроз інформаційній безпеці України можна розділити на:

- адміністративно-правові, які передбачають визначення та використання правових механізмів щодо різних дій з інформацією, інформаційних процесів та систем, інформаційного простору;

- активного впливу, які передбачають запобігання виникненню загроз інформаційній безпеці; виявлення, блокування або знешкодження джерел загроз інформаційній безпеці; реагування на ті загрози інформаційній безпеці, яким не вдалося запобігти; формування необхідного (для забезпечення національної безпеки України) стану інформаційного простору;

- програмно-технічні, які передбачають розроблення та використання апаратних та програмних систем захисту інформаційного простору, інформаційних процесів та ресурсів, важливих для національної безпеки України;

- освітні, спрямовані на формування у громадян України навичок медіаграмотності, кібергігієни та цифрових компетентностей, необхідних для забезпечення стійкості, тобто здатності до функціонування в умовах постійного впливу загроз інформаційній безпеці (в умовах інформаційної війни);

- відновлювальні, спрямовані на відновлення попереднього стану національної безпеки в разі реалізації загроз інформаційній безпеці.

Використання тих чи інших методів залежить від результатів оцінювання ризиків та прийнятого рішення, яким (за класичними підходами з теорії ризиків) можуть бути:

- уникнення ризику (запобігання загрози інформаційній безпеці або коригування власних дій, яке унеможливає появу відповідної загрози);

- протидія ризику (нейтралізація загрози інформаційній безпеці, зменшення наслідків її реалізації);

- перенесення ризику (залучення додаткової зовнішньої допомоги для нейтралізації загрози інформаційній безпеці);

- прийняття ризику (свідоме прийняття факту реалізації загрози інформаційній безпеці та її наслідків). Прийняття ризику можливе за умови сформованої стійкості громадян, суспільства та держави.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Наведені у статті концептуальні положення інформаційної безпеки дають можливість чітко встановити зв'язки й відношення між різними елементами концепції, що дає змогу побудувати концептуальну модель і системно підійти до розроблення необхідних нормативно-

правових актів у сфері інформаційної безпеки; визначити невирішені та проблемні питання, запропонувати механізми їх вирішення.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на конкретизацію суб'єктно-об'єктної взаємодії за типовими загрозами інформаційній безпеці, розроблення деталізованої концептуальної моделі інформаційної безпеки України, а також реальних практичних механізмів запобігання/нейтралізації загроз інформаційній безпеці.

Перелік літератури

1. Доктрина інформаційної безпеки України [Електронний ресурс]: затверджена Указом Президента України № 514/2009 від 8 липня 2009 р.: (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 504/2014 від 06.06.2014) // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514/2009#Text>.

2. Горбулін В. П. Проблеми захисту інформаційного простору України: монографія / В. П. Горбулін, М. М. Биченок; Ін-т проблем національної безпеки; Рада нац. безпеки і оборони України. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 135 с.

3. Біла книга спеціальних інформаційних операцій проти України 2014–2018 [Електронний ресурс] / [під заг. ред.] Д. Ю. Золотухіна. – К.: Мега-прес груп, 2018. – 382, [2 с]. – Режим доступу : https://mip.gov.ua/files/pdf/white_book_2018_mip.pdf.

4. Ситник Г. П. Державне управління національною безпекою України: монографія / Г. П. Ситник. – К.: НАДУ, 2004. – 408 с.

5. Баровська А. В. Оптимізація структури керівних документів державної політики (на прикладі інформаційної сфери) [Електронний ресурс]: аналітична доповідь / А. В. Баровська; Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: НІСД, 2011. – 88 с. – Режим доступу : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-03/Barovska_dop-e16cb.pdf.

6. Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції: монографія / за ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка; Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. – К.: Право України, 2012. – 336 с.

7. Стратегія національної безпеки України [Електронний ресурс]: затверджена Указом Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

8. Дзюба Т. М. Розроблення паспорту загрози для системи раннього виявлення загроз національній безпеці України [Електронний ресурс] / Т. М. Дзюба, М. І. Опанасенко // Кібербезпека: освіта, наука, техніка. – 2020. – № 4 (12). – С. 61–68. – Режим доступу : <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2021.12.6168>.

DOI 10.33099/2618-1614-2021-16-3-47-51

УДК 355.4

П. В. Щипанський,*кандидат військових наук, професор, заступник начальника університету з наукової роботи, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, генерал-майор,***О. М. Загорка,***доктор військових наук, професор, головний науковий співробітник центру воєнно-стратегічних досліджень, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського,***С. В. Поліщук,***кандидат військових наук, доцент кафедри радіотехнічних та спеціальних військ, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, полковник,***І. О. Загорка,***старший науковий співробітник центру воєнно-стратегічних досліджень, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського*

Методичні підходи до розроблення сценаріїв розвитку ситуацій у воєнній сфері

Під час дослідження багатьох проблем у воєнній сфері використовуються сценарії розвитку ситуацій, від якості розроблення яких залежить успішність управлінських рішень. Сценарії дають змогу визначити взаємозв'язок між факторами (зовнішніми і внутрішніми), що впливають на розвиток ситуації, а також оцінювати можливі наслідки, що можуть виникнути під час розв'язання проблеми, що досліджується.

У статті розглядаються загальний і часткові методичні підходи до розроблення сценаріїв розвитку ситуацій. Перший підхід є загальним для розроблення сценаріїв у процесі дослідженні будь-якої проблеми і є підставою для застосування другого (часткового) підходу під час дослідження конкретної проблеми.

Застосування наведених методичних підходів показане на прикладі розроблення сценарію бойових дій угруповань військ сторін під час вироблення органом військового управління замислу оборонної операції.

Ключові слова: сценарій, ситуація, методичний підхід, парне порівняння, метод таксономії.

© П. В. Щипанський, О. М. Загорка, С. В. Поліщук, І. О. Загорка, 2021

Постановка проблеми. Прийняття управлінських рішень у воєнній сфері потребує прогнозування динаміки зміни воєнно-політичної обстановки, зокрема ситуацій, які можуть відбуватися під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Динаміку зміни ситуацій прийнято описувати сценаріями, які звичайно розробляються з використанням експертних методів. Сценарії розвитку ситуацій використовуються під час дослідження багатьох проблем у воєнній сфері, зокрема прогнозування рівня воєнної небезпеки, планування розвитку (реформування) Збройних Сил (ЗС), вироблення замислу операцій (бойових дій) тощо. Використання сценаріїв дає можливість оцінити найбільш імовірний перебіг подій і можливі наслідки рішень, що приймаються. Розроблення сценаріїв для прийняття рішень у воєнній сфері сьогодні для України є найважливішим завданням у зв'язку з подіями, що відбуваються на сході України.

Використання сценаріїв розвитку ситуацій під час дослідження проблем у воєнній сфері наводиться у багатьох працях.

У праці [1] сценарій прогнозування воєнно-політичної обстановки використовується для оцінювання рівня воєнної небезпеки. Прогнозування динаміки воєнно-політичної обстановки пропонується здійснювати з використанням експертно-значущих проміжних станів. Суть методу полягає в тому, що базисний сценарій, який будується, розглядається як послідовний вибір експертно-значущих проміжних станів процесу забезпечення безпеки держави.

Для кожного експертно-значущого проміжного стану формуються мікросценарії та оцінюються ступені відхилення їх від базового сценарію з використанням методу багатовимірного аналізу, що дає можливість визначити пріоритети мікросценаріїв. Підхід до розроблення сценарію в праці викладений фрагментарно, що не дає змоги повною мірою застосовувати його на практиці.

Використання сценаріїв ведення воєнних дій розглянуто у рекомендаціях з оборонного планування [2]. У праці [3] такі сценарії використовуються під час визначення потрібного складу військ (сил) для виконання завдань оборони.

Відповідно до сценаріїв бойових дій звичайно здійснюється оцінювання прогнозованої ефективності застосування угруповання військ (сил) під час вироблення замислу операції, як це наведено в праці [4]. Потреба у використанні сценаріїв бойових дій у процесі оцінювання ефективності застосування угруповань військ (сил) зумовлюється побудовою відповідних методик.

У праці [5] під час воєнного планування передбачається використовувати операційну логічну модель системи, котра охоплює послідовність дій або подій, які мають відбуватися за час досягнення мети застосування системи. Операційна модель використовується для оцінювання ефективності функціонування системи. При цьому використовується сценарій, який описує функціонування

системи, її взаємодію із зовнішнім середовищем, включно з можливими діями противника.

Використання сценаріїв розвитку ситуацій під час розв'язання проблем у воєнній сфері достатньо повно висвітлене в наведених вище та інших працях, але підходи до їх розроблення практично не розглядаються. Це пояснюється використанням під час визначення сценаріїв розвитку ситуацій переважно евристичних методів, які засновуються на досвіді й інтелекті осіб, котрі залучаються до їх розроблення.

Мета статті полягає в обґрунтуванні методичних підходів до розроблення сценаріїв розвитку ситуацій для розв'язання проблем у воєнній сфері.

Під сценарієм розуміється опис послідовності дій і наслідків, що випливають з них, яка може реалізовуватися в системі в майбутньому, модель майбутнього, що розробляється для його прийняття [6]. Необхідно уточнити, що в цьому визначенні модель майбутнього не призначається для оцінювання наслідків рішень, які приймаються, як це визначається у праці [5].

Ситуація – стан системи, що характеризується певними ознаками, певна сукупність подій, зв'язаних у цілісність проблемою.

З урахуванням наведених визначень під сценарієм розвитку ситуації розуміємо опис послідовності дій, сукуп-

ності подій, зв'язаних у цілісність проблемою, наслідків, які приводять систему в стан, що характеризується певними ознаками.

Під час дослідження проблеми за допомогою сценаріїв аналізуються тенденції розвитку ситуацій, які виникають у процесі її розв'язання, визначається вплив чинних факторів на стан ситуацій та взаємозв'язок між ними, оцінюються наслідки розвитку ситуацій. Це дає змогу визначити потрібні управлінські заходи для оптимізації розв'язання проблеми. Порівняння можливих сценаріїв за наслідками розвитку ситуацій сприяє прийняттю найбільш правильних управлінських рішень.

Ураховуючи різноманітність проблем, під час розв'язання яких використовуються сценарії розвитку ситуацій, доцільно розглянути загальний і часткові методичні підходи до їх розроблення. Загальний підхід має бути прийнятним для розроблення сценаріїв розвитку ситуацій стосовно будь-якої проблеми у воєнній сфері, часткові підходи повинні використовуватися під час розроблення сценаріїв для конкретних проблем. Особливістю розроблення сценаріїв є багатоваріантність.

Структурна схема загального методичного підходу до розроблення сценарію розвитку ситуації наведена на *рисунку 1*.

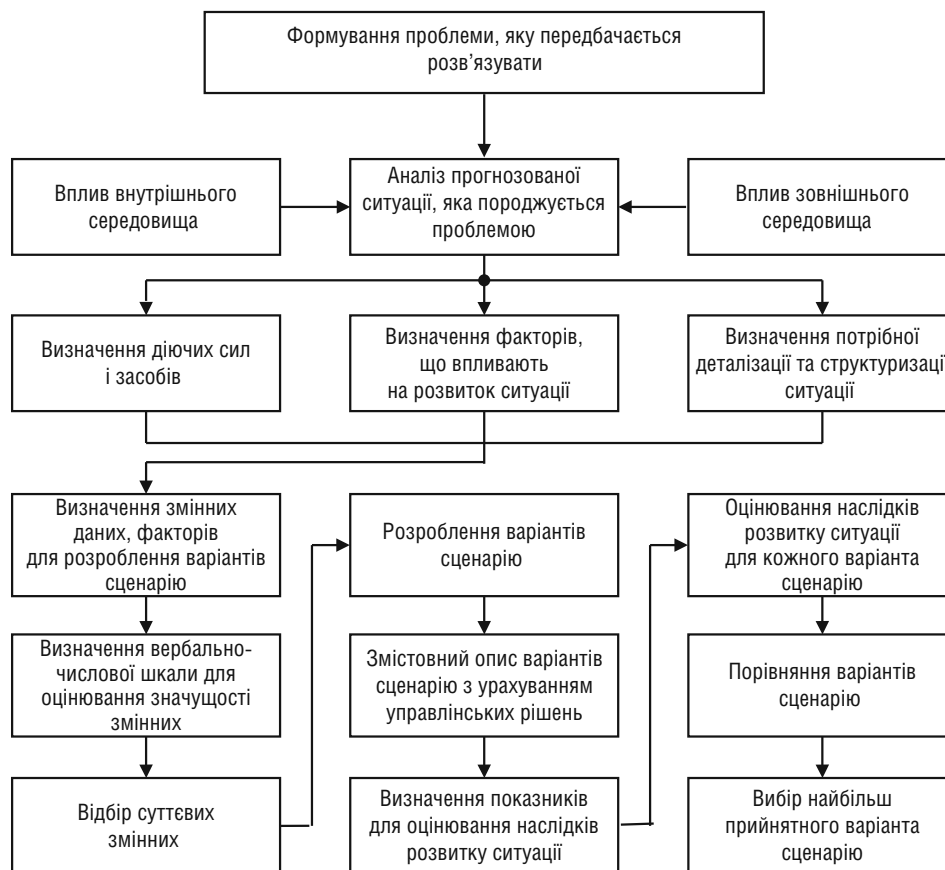

Рис. 1. Структурна схема загального методичного підходу до розроблення сценарію розвитку ситуації

Відповідно до наведеного підходу для розроблення сценарію розвитку ситуації застосовуються не лише евристичні методи, а й методи кількісного оцінювання для визначення значущості змінних, оцінювання наслідків, порівняння варіантів сценарію.

Для розроблення варіантів сценарію експертами визначається перелік змінних даних, факторів, які впливають на розвиток ситуації. Кожний варіант сценарію має розрізнятися межами змінювання даних, факторів, які визначаються експертами. У разі наявності великої кількості змінних для оцінювання їхньої значущості можна використати метод парних порівнянь [7]. Для цього експертами складається матриця парних порівнянь, вигляд якої наведений у таблиці 1.

Таблиця 1

Вигляд матриці парних порівнянь

Змінні дані, фактори	1	2	...	j	...	n
1	-	C_{12}	...	C_{1j}	...	C_{1n}
2	C_{21}	-	...	C_{2j}	...	C_{2n}
...
i	C_{i1}	C_{i2}	...	C_{ij}	...	C_{in}
...
n	C_{n1}	C_{n2}	...	C_{nj}	...	-

Кожний експерт має проставити на перехрещенні змінних, що порівнюються, оцінку C_{ij} ($i = \overline{1, n}, j = \overline{1, n}$), де n – кількість змінних. Якщо i -та змінна більше впливає на розвиток ситуації, ніж j -та змінна, ця оцінка дорівнює 1, якщо навпаки, то оцінка дорівнює 0. Матриця (табл. 1) квадратна, обернено симетрична.

Кількість порівнянь експертами змінних визначається за формулою

$$N = \frac{n(n-1)}{2} \tag{1}$$

Значущість i -ї змінної, що отримується r -м експертом, розраховується за формулою

$$\omega_{ir} = \frac{\sum_{j \neq i} C_{ijr}}{N}; i = \overline{1, n}; j = \overline{1, n}; r = \overline{1, R}, \tag{2}$$

де C_{ijr} – оцінка, яка надається r -м експертом i -й змінній порівняно з j -ю змінною під час заповнення матриці парних порівнянь;

R – кількість експертів.

Якщо компетентність експертів однакова, значущість i -ї змінної дорівнює

$$\omega_i = \frac{\sum_r \omega_{ir}}{R} \tag{3}$$

Якщо компетентність експертів оцінюється коефіцієнтом $\xi_r, \sum_r \xi_r = 1$, то

$$\omega_i = \sum_r \xi_r \omega_{ir}, r = \overline{1, R}. \tag{4}$$

За кількості змінних не більше 9 для оцінювання їхньої значущості доцільно використовувати дев'ятибальну шкалу, наведену в праці [8] для застосування методу аналізу ієрархій. Експертами також заповнюється матриця парних порівнянь, на підставі якої розраховується вектор пріоритетів. Компоненти вектора пріоритетів визначають значущість змінних для розроблення варіантів сценарію розвитку ситуації.

Процедура оцінювання значущості змінних дає змогу обрати з них найсуттєвіші й тим самим визначити кількість варіантів сценарію, які потрібно розробляти.

Ураховуючи різноманітність проблем, які розв'язуються у воєнній сфері з використанням сценаріїв, для кожної з них потрібно визначати сукупність показників для оцінювання наслідків розвитку ситуацій.

Показники можуть характеризувати ступінь досягнення мети розв'язання проблеми, втрати (витрати) сил і засобів при виконанні завдань для розв'язання проблеми, час розв'язання проблеми тощо. Для оцінювання показників потрібно використовувати відповідні методики, які вже застосовувалися під час дослідження проблеми, або такі методики потрібно заново розробляти. Показники, які характеризують наслідки розвитку ситуації, визначаються для кожного варіанта сценарію.

Для порівняння варіантів сценарію доцільно використовувати методи багатокритеріального аналізу, зокрема таксономії [9], який часто застосовується під час прийняття альтернативних рішень.

Метод засновується на використанні таксономічних відстаней, які визначають найчастіше за правилами аналітичної геометрії між точками-показниками, розташованими в багатовимірному просторі. Розмірність цього простору визначається кількістю показників, які характеризують наслідки розвитку ситуації.

Для застосування методу таксономії складається матриця значень показників $\|\chi_{ms}\|, m = \overline{1, M}, s = \overline{1, S}$, де M – кількість варіантів сценарію; S – кількість показників. Оскільки показники неоднорідні, можуть мати різні одиниці вимірювання, вихідна матриця $\|\chi_{ms}\|$ трансформується в еквівалентну матрицю $\|Z_{ms}\|$ стандартизованих значень показників, елементи якої розраховуються за формулами:

$$Z_{ms} = \frac{\chi_{ms} - \overline{\chi_s}}{\sigma_s}, \tag{5}$$

$$\text{де } \bar{\chi}_s = \frac{1}{M} \sum_m \chi_{ms}; \sigma_s = \sqrt{\frac{1}{M} \sum_m (\chi_{ms} - \bar{\chi}_s)^2}.$$

Порівняння варіантів сценарію за наслідками розвитку ситуації здійснюється відповідно до ідеального чи еталонного сценарію. Для визначення еталонного сценарію показники поділяють на стимулятори і дестимулятори.

Стимулятори – показники, збільшення яких сприяє зростанню позитивних наслідків розвитку ситуації.

Дестимулятори – показники, зростання яких негативно впливає на наслідки розвитку ситуації. Еталонному сценарію відповідають значення стандартизованих показників

$$Z_{01}, Z_{02}, \dots, Z_{0s}, \dots, Z_{0S}, \quad (6)$$

де $Z_{0s} = \max Z_{ms}$, коли $s \in E$;

$Z_{0s} = \min Z_{ms}$, коли $s \in D$;

E, D – множини стимуляторів і дестимуляторів відповідно.

Відстані між показниками еталонного сценарію та варіантами сценарію визначаються за формулою

$$d_{mo} = \left[\sum_s (Z_{ms} - Z_{os})^2 \right]^{1/2}; \quad m = \overline{1, M}; s = \overline{1, S}. \quad (7)$$

Ступінь переваги варіантів сценарію визначається таким чином:

$$\gamma_m = 1 - \frac{d_{mo}}{d_o}, \quad (8)$$

де $d_o = \bar{d}_o + 2v_o$;

$$\bar{d}_o = \frac{1}{M} \sum_m d_{mo}; \quad (9)$$

$$v_o = \left[\frac{1}{M} \sum_m (d_{mo} - \bar{d}_o)^2 \right]^{1/2}. \quad (10)$$

Чим ближче значення γ_m до одиниці, тим кращий варіант сценарію за наслідками розвитку ситуації.

Під час порівняння варіантів сценарію також можуть використовуватись однокритеріальні методи прийняття рішень з обмеженнями показників.

Загальний методичний підхід, структурна схема якого наведена на *рисунку 1*, є базовим для часткового методичного підходу до розроблення сценарію розвитку ситуації під час розв'язання конкретної проблеми у воєнній сфері. У частковому методичному підході конкретизується зміст усіх складових схеми, наведеної на *рисунку 1*, від формулювання проблеми до вибору найбільш прийняттого варіанта сценарію.

Характерним ілюстративним прикладом застосування наведених підходів є розроблення сценарію бойових дій угруповань військ сторін під час вироблення органом військового управління (ОВУ) замислу оборонної операції. Проблема полягає в обґрунтуванні способу (способів)

бойових дій своїх військ для відбиття наступу військ противника.

Факторами, що впливають на розвиток бойових дій, вважаються:

- склад військ противника, які можуть залучатися для ведення наступальних бойових дій;
- склад своїх військ, що можуть залучатися для ведення оборонних дій;
- рубежі (райони), які намагається захопити противник;
- напрямки можливих ударів військ противника;
- розподіл своїх військ для оборони рубежів, районів;
- побудова оборони рубежів, районів;
- етапи дій військ противника;
- тривалість бойових дій тощо.

З переліку факторів з використанням методу парних порівнянь обираються змінні для розроблення варіантів сценарію. Однією із суттєвих змінних є напрямок завдання ударів по військах, що обороняються. Для кожного напрямку, що розглядається, розробляються декілька варіантів сценарію бойових дій (*рис. 2*).

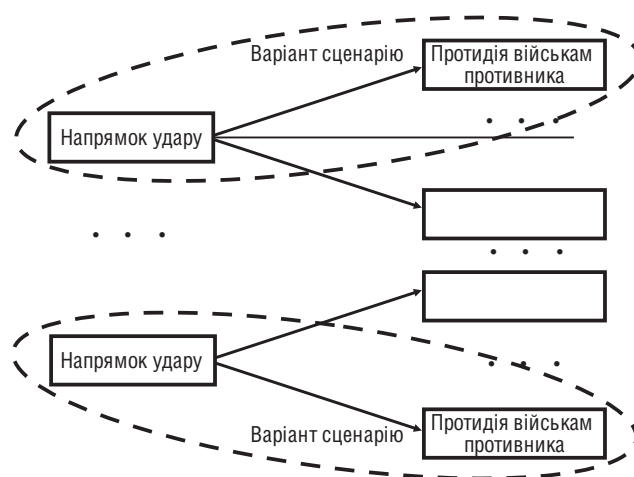

Рис. 2. Схема розроблення варіантів сценарію бойових дій

Для оцінювання наслідків бойових дій у кожному варіанті сценарію визначаються показники:

- втрати угруповання військ противника;
- втрати своїх військ;
- глибина просування військ противника;
- час виконання бойового завдання;
- витрати матеріальних ресурсів на виконання бойового завдання.

Для оцінювання втрат протидіючих сторін у загальновійськовій операції (бою) може бути використана методика [10], яка базується на застосуванні квадратичного закону Осипова – Ланчестера.

Порівняння варіантів сценарію бойових дій угруповань військ сторін здійснюється у два етапи.

На першому етапі визначається головний напрямок удару військ противника, якому відповідає завдання нашим військам найбільших втрат за найменший час бойових дій. При цьому аналізуються всі варіанти сценарію.

На другому етапі з використанням методу таксономії за наведеними показниками оцінюється ступінь переваги протидії військам противника відповідно до розроблених варіантів сценарію для головного напрямку удару. Це дає змогу остаточно визначити сценарій для обґрунтування способу бойових дій угруповання наших військ.

Якщо головний напрямок дій військ противника визначається іншим способом, варіанти сценарію розробляються тільки для цього напрямку.

Розроблення сценарію бойових дій угруповань військ сторін здійснюється не лише для обґрунтування замислу операції (бойових дій) під час вироблення рішення на застосування військ, а й для розв'язання багатьох проблем у военній сфері.

Висновки. Під час розроблення сценаріїв розвитку ситуацій під час дослідження проблем у военній сфері запропоновано використовувати загальний і часткові методичні підходи. Загальний підхід визначає порядок розроблення сценарію, який вважається прийнятним під час дослідження будь-якої проблеми у военній сфері. Часткові методичні підходи засновуються на загальному підході і визначають порядок розроблення сценаріїв розвитку ситуації під час дослідження конкретних проблем.

Відповідно до наведених методичних підходів передбачається порівняння декількох варіантів сценарію, розроблення яких здійснюється з використанням евристичних і кількісних методів, зокрема експертного оцінювання. Для оцінювання наслідків розвитку ситуації використовуються методики (моделі), які відповідають дослідженню конкретних проблем. Порівняння варіантів сценарію здійснюється з використанням методу таксономії, що дає змогу обрати з них найкращий за сукупністю показників, які характеризують доцільність прийняття управлінських рішень під час дослідження проблеми.

У подальшому доцільно використовувати наведені методичні підходи до розроблення сценаріїв розвитку ситуацій під час дослідження проблем у военній сфері.

Перелік літератури

1. *Богданович В. Ю.* Военна безпека України: методологія дослідження та шляхи забезпечення / В. Ю. Богданович. – К. : Дельта, 2002. – 322 с.
2. Рекомендації з оборонного планування на основі спроможностей в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України [Електронний ресурс] : затверджено Міністром оборони України 12 червня 2017 р. // Офіційний вебсайт Міністерства оборони України. – Режим доступу : https://www.mil.gov.ua/content/other/Recommendationson_CBP_120617.pdf.
3. Оцінювання спроможностей угруповань військ (сил) за функціональною групою «Застосування» / В. В. Биченков, А. А. Корецький, О. Г. Оксїук, В. І. Вялкова // Східно-Європейський журнал передових технологій. – 2018. – Том 5, № 3 (95). – С. 33–44.
4. Теоретичні основи управління угрупованням військ (сил) у сучасних умовах збройної боротьби : монографія / О. М. Загорка, А. К. Павліковський, А. А. Корецький та ін.; за заг. ред. І. С. Руснака. – К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. – 248 с.
5. *Радвик Б.* Военное планирование и анализ систем / Б. Радвик ; сокр. пер. с англ. В. Базарова, Л. Канунина, К. Трофимова ; под ред. А. М. Пархоменко. – М. : Воениздат, 1972. – 480 с.
6. Теорія прийняття рішень органами військового управління : монографія / В. І. Ткаченко, Г. А. Дробаха, Є. Б. Смірнов та ін. ; за ред. В. І. Ткаченка, Є. Б. Смірнова. – Харків : ХУПС, 2008. – 545 с.
7. *Бешелев С. Д.* Экспертные оценки / С. Д. Бешелев, Ф. Г. Гурвич. – М. : Наука, 1973. – 160 с.
8. *Саати Т.* Аналитическое планирование: организация систем / Т. Саати, К. Кернс ; пер. с англ. Р. Г. Вачнадзе. – М. : Радио и связь, 1991. – 224 с.
9. *Плюта В.* Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях: методы таксономии и факторного анализа / В. Плюта ; пер. с польск. В. В. Иванова ; научн. ред. В. М. Жуковский. – М. : Статистика, 1980. – 151 с.
10. *Загорка О. М.* Методичні положення прогнозування втрат сил протидіючих сторін у загальновійськовій операції (бою) [Електронний ресурс] / О. М. Загорка, С. В. Поліщук, І. О. Загорка // Наука і оборона. – 2020. – № 1. – С. 52–57. – Режим доступу : <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2020-10-1-52-57>.

DOI 10.33099/2618-1614-2021-16-3-52-56

УДК 305:316.354:355.1:378.147

Ю. Г. Корнійчук,*кандидат педагогічних наук, начальник кафедри суспільних наук, Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова, полковник,***Н. П. Лазуріна,***кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук, Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова,***І. М. Островська-Бугайчук,***кандидат педагогічних наук, викладач кафедри суспільних наук, Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова*

Аналіз методологічної бази забезпечення впровадження гендерної рівності та формування гендерної компетентності в процесі підготовки фахівців сектору безпеки та оборони

Стаття присвячена аналізу методичних посібників з інтеграції гендерних підходів та формування гендерної компетентності в системі підготовки фахівців сектору безпеки та оборони. Розглянуто систему методологічних підходів до формування гендерної свідомості, подолання гендерних стереотипів та реалізації шляхів забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у секторі безпеки та оборони. Підкреслено важливість завдання, що стоїть перед викладачами закладів вищої військової освіти з формування гендерної компетентності в курсантів та курсанток для використання гендерного підходу під час виконання військово-професійних обов'язків.

Ключові слова: методологічна база впровадження гендерної рівності в секторі безпеки та оборони, гендерна компетентність, гендерно-орієнтований підхід, цілі та шляхи реалізації гендерної політики в секторі безпеки та оборони.

© Ю. Г. Корнійчук, Н. П. Лазуріна,
І. М. Островська-Бугайчук, 2021

Міжнародний досвід підтримання функціонування гендерної рівноваги доводить, що стабільність розвитку суспільства, дотримання фундаментальних прав людини та безпека держави тісно пов'язані з гендерною політикою. Формування відповідного національного механізму забезпечення гендерної рівності в нашій державі пов'язане зі світовими політичними процесами, міжнародними зобов'язаннями у процесі євроінтеграції та має суттєвий вплив на державно-суспільний розвиток. Тому політика гендерної рівності, шляхи й методи її реалізації в Збройних Силах України стали надзвичайно актуальною темою для широкого теоретичного обговорення та практичного впровадження у вищих військових закладах освіти.

У статті «Поняття “гендер” та законодавче забезпечення захисту гендерних прав на сучасному етапі розвитку Збройних Сил України», що вийшла друком у Варшавській технічній академії [1], ми провели аналіз міжнародної та національної нормативно-правової бази щодо забезпечення гендерної рівності у збройних силах. Цю статтю автори хотіли би присвятити аналізу існуючої методологічної бази, розробленої фахівцями з питань гендерної рівності, для формування гендерної компетентності під час навчання у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ).

Кожен дослідник, дослідниця проблематики впровадження гендерно орієнтованого підходу неодмінно зазначають необхідність формування гендерної компетентності ще під час навчання фаховій спеціальності й формування лідерських якостей військового професіонала. Найавторитетнішими іноземними фахівцями у сфері забезпечення гендерної рівності у збройних силах вважаються М. Бінкін, Є. Джексон, С. Єнлоу, Д. Мітчел, Д. Паркер, М. Растанд, М. Яновіц, Н. Луман, Г. Хакенен, Л. Мосіонжнік та ін.

Серед вітчизняних фахівців забезпечення функціонування принципів гендерної рівності в секторі безпеки та оборони слід назвати О. Стефанішину, І. Грицай, М. Костицького, К. Левченка, Т. Марценюка, В. Арнаутова, В. Лукічова, Т. Нікітюка, М. Колодій, С. Коляденка та ін.

Формування гендерної компетентності потребує поглибленого осмислення основоположних засад – категорій і термінів у сфері гендерної проблематики. Насамперед потрібно сформулювати осмислене розуміння таких понять, як гендерна рівність, гендерний стереотип, гендерна ідентичність тощо. Гендер створюється суспільством як модель жіночого й чоловічого, що визначає ролі та ієрархічне положення в суспільстві та його інститутах (політичній структурі, економіці, культурі й освіті, сімейних стосунках). Тому практично всі суспільствознавчі дисципліни в українських ВВНЗ сьогодні обов'язково містять теми, присвячені гендерним проблемам у тій чи іншій сфері суспільного життя.

Формування гендерної компетентності необхідно починати з формування гендерної свідомості, яка впливає

на поширення і підтримку соціальних та культурних стереотипів, норм і стандартів поведінки (ролей). Гендерні норми (ролі) і стереотипи підтримуються за допомогою різних соціальних і культурних механізмів, реалізуються в гендерних статусах, контролюють гендерні відмінності й водночас вибудовують ієрархію панування та володарювання. Отже, гендер сьогодні – це форма соціальної організації. Тому гендерна рівність, зазначає О. Стефанішина, повинна стати світоглядним фундаментом суспільного життя, тоді її принципи стануть придатними до реалізації в усіх сферах суспільного життя, зокрема у сфері безпеки та оборони. «Що дає гендерний підхід у секторі безпеки та оборони? Це дуже просто: підвищення довіри до Збройних Сил, Національної поліції, Національної гвардії, Служби Безпеки, інших силових структур; розширення можливостей щодо протидії негативному інформаційному впливу противника, іншим гібридним загрозам; подолання гендерних стереотипів, від яких страждають і жінки, і чоловіки; покращення соціальної та економічної інфраструктури для забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків; створення умов для більшої збалансованості між сімейним та професійним життям» [2, с. 2–3].

Це цитата зі вступу до посібника «Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів в систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України», який ми вважаємо цінним методичним посібником для викладачів закладів військової освіти, для організації та впровадження гендерно орієнтованого підходу в навчанні, формування гендерної компетентності.

У першому розділі «Гендерна рівність в секторі безпеки і оборони: стан, проблеми, перспективи» методичних рекомендацій зазначається важливість гендерної рівності для сектору безпеки та оборони України, підкреслюється необхідність подолання гендерних стереотипів у сучасних умовах, що стане також необхідною умовою для самореалізації особистості військовослужбовця.

Підкреслюється значення гендерного інтегрування як підходу врахування всіх можливих відмінностей між «чоловічим» та «жіночим» у всіх сферах суспільного життя. «Гендерне інтегрування допомагає використовувати людські ресурси більш повно з урахуванням впливів на жінок і чоловіків» [2, с. 17]. Гармонійно розвинена особистість, лідер-професіонал є нагальною потребою сектору безпеки та оборони України. У цьому аспекті гендерне інтегрування у Збройних силах забезпечуватиме професіоналізм та лідерські якості військових і водночас допоможе їм досягати найвищих щаблів кар'єрного розвитку. У подальшому це вплине на зміни моделей поведінки майбутніх поколінь, зміни у функціонуванні соціальних інститутів.

Автори рекомендують для ефективного впровадження гендерної рівності використовувати такі принципи: *визнання* – гендерна проблематика пронизує всю структуру навчального процесу; *різноманітність і взаємозв'язок* означають, що в процесі підготовки військовослужбовців

має бути охоплений кожен елемент взаємодії курсантів і курсанток; принцип *рівності* забезпечує рівні можливості й захист усім незалежно від статі й віку; принцип *справедливості* – умова рівності, яка забезпечить компенсацію нерівних можливостей і можливої дискримінації; принцип *розширення можливостей та інституцій* забезпечує надання всім широкого вибору самостійної діяльності, що підвищує впевненість у собі й у досягненні поставлених цілей; *участь і паритет, партнерство між статями* – це принципи, що наполягають на задіянні курсантів та курсанток як рівноправних партнерів у всі види діяльності, що водночас означає наділення їх і рівними можливостями в досягненні цілей; *соціальна справедливість* означає подолання гендерних стереотипів у розподілі благ та винагород за участь у спільній справі [2, с. 21–22].

Міжнародний досвід країн НАТО та їхніх партнерів доводить, що впровадження гендерної рівності в повсякденну діяльність військ тільки починається з інструкцій та розпоряджень, результати можливі лише в разі наполегливого спостереження та аналізу процесів гендерної інтеграції в усьому секторі безпеки та оборони. Так, спираючись на задокументований досвід, можна виокремити такі здобутки, як збільшення норм, а із часом узагалі усунення квоти на прийняття жінок до лав збройних сил, з одночасним контролем відбору й консультуванням кандидаток та організацій; розробка докладних інструкцій для керівництва всіх рівнів із запобігання гендерного насильства й дискримінації; створення організацій чи мереж внутрішнього контролю, які спостерігають за вирішенням гендерних питань, виявляють проблеми й надають рекомендації командуванню з їх урегулювання. Надзвичайно важливим є також створення умов для кар'єрного зростання в усіх структурах сектора безпеки та оборони (СБО), незалежно від статі, а виключно за творчим потенціалом і професійними якостями.

Заклади вищої військової освіти великою мірою відображають дію державної гендерної політики, тому вимагають посиленого освітянського потенціалу з високим рівнем гендерної компетентності. Упровадження засад гендерної рівності починається в закладах освіти не лише інформуванням про гендерну проблематику, а й формуванням навичок партнерської взаємодії, долаанням гендерних стереотипів і бар'єрів. Саме під час навчання починають переосмислюватися «чоловічі» й «жіночі» можливості в секторі безпеки та оборони з одночасним формуванням навичок гендерного підходу під час виконання своїх посадових обов'язків у військовому підрозділі.

У методичних рекомендаціях підкреслено: «В Україні основними цілями впровадження засад гендерної рівності в освітній процес закладів вищої освіти сектору безпеки і оборони можна вважати:

- підвищення рівня обізнаності та розуміння питань гендерної рівності та пов'язаних з ними понять, мови, положень норм міжнародного та вітчизняного законодавства;

- підтримка змін у поведінці та ставленні до гендерної рівності;
- зміцнення спроможності та організація процесів, необхідних для формування більш гендерно відповідальної організаційної культури;
- надання учасникам і учасницям процесу навичок, необхідних для належного забезпечення ефективної інтеграції питань гендерної рівності на всіх етапах циклу формування гендерної компетентності, тим самим розширюючи основні зусилля закладів вищої освіти та їх потенціалу для досягнення основних гендерних цілей;
- сприяння інтеграції питань гендерної рівності в освітні програми;
- сприяння популяризації гендерної рівності в секторі безпеки і оборони України» [2, с. 38–39].

У другому розділі методичних рекомендацій «Теоретичні та правові засади забезпечення гендерної рівності в секторі безпеки і оборони» подана інформація про міжнародні та національні правові засади забезпечення гендерної рівності, дається визначення основним категоріям гендерної проблематики в їхньому історичному окресленні. Слушно зазначено, що гендерна рівність як європейська цінність є передумовою євроінтеграційних процесів в Україні. Виокремлена історична проблема цього напрямку соціального розвитку, яка полягає в тому, що соціальний і державний розвиток України розглядався дослідниками практично без урахування проблеми боротьби за рівність жінок. Звертається увага на необхідність розгляду в історії України періоду діяльності громадських діячів XIX століття, «які усвідомлювали потребу боротьби за рівноправність жінок як самостійну умову прогресивного розвитку суспільства». [2, с. 47–48]. Щодо сучасного етапу розвитку функціонування гендерної політики зазначено, що створена нормативно-правова база на основі міжнародних стандартів забезпечення гендерної рівності дає змогу успішно впроваджувати гендерну рівність у сектор безпеки та оборони, досягаючи таким чином стандартів НАТО. «Візія Генерального штабу Збройних Сил України щодо розвитку Збройних Сил України на найближчі 10 років передбачає одним із принципів, на яких базуються Збройні Сили України, гендерну рівність – забезпечення рівними можливостями, правами та обов'язками чоловіків та жінок під час проходження військової служби» [2, с. 72].

Надзвичайно корисним для викладачів ВВНЗ буде третій розділ методичних рекомендацій «Практичні питання забезпечення гендерної рівності в секторі безпеки і оборони», в якому подаються методи та інструменти забезпечення гендерної рівності, можливості їх застосування у розв'язанні проблематики гендерних відносин у силових структурах. Наприклад, використання методу гендерного аналізу дасть змогу обов'язково враховувати, що гендерна рівність – це не лише рівні права та обов'язки, а й рівні можливості доступу до державних гарантій усіх громадян. Гендерний аналіз призначений саме для всебічного аналізу характеристик і життєвого досвіду

різних соціально-демографічних і вікових груп жінок і чоловіків.

Але методи аналізу й забезпечення гендерної рівності кожен дослідник, дослідниця можуть вибирати самостійно, це залежить від практичних завдань. Методи гендерного аудиту і бюджетування допоможуть оцінити інституалізацію гендерної рівності за соціальними сферами та провести гендерно-орієнтоване оцінювання їхніх бюджетів. Метод підвищення рівня гендерної обізнаності обов'язково повинні використовувати викладачі суспільствознавчих дисциплін не лише для роз'яснення основних понять гендерно орієнтованого підходу, а й для ілюстрації: як зміни в суспільній свідомості впливають на зміни в соціальній дійсності. Наведені методи: гендерне оцінювання, гендерна статистика та показники, гендерний моніторинг та планування, трансформації інституцій – становлять дослідницький інструментарій упровадження й удосконалення гендерної рівності в усіх сферах суспільного буття. Підкреслимо лише, що всі вони надзвичайно ефективні у формуванні гендерної компетентності.

Проведений аналіз роботи існуючих інституцій із забезпечення гендерної рівності доводить, що державний інституційний механізм охоплює мережу існуючих та спеціально створених інститутів для узгодження інтересів і координації спільної діяльності різних соціальних груп на шляху реалізації гендерної політики. Окремо зазначимо, що військові заклади освіти, виконуючи завдання державної гендерної політики, включили у свої навчальні програми суспільствознавчих і гуманітарних дисциплін тематику гендерного спрямування й активно співпрацюють з іншими закладами освіти в системі підвищення кваліфікації особового складу, беруть участь у заходах з обміну досвідом з гендерних питань, у навчальних семінарах, конференціях, круглих столах.

Для запобігання гендерному насиллю та дискримінації в методичних рекомендаціях наголошується, що передусім суспільна поінформованість про гендерну політику – це найкращий спосіб запобігання та викоренення їх у всіх сферах суспільної діяльності. Під час обговорення проблем гендерної рівності треба розглядати весь комплекс проблем дискримінації: за ознакою статі, віку, етнічної належності, інвалідності, постраждалих у конфліктах чи хворих, низького соціально-економічного стану для всебічного аналізу перепон і можливостей реалізації державної гендерної політики. Зокрема, в методичних рекомендаціях окреслені питання жіночої служби в армії, подані рекомендації щодо аналізу та ідентифікації випадків дискримінації та насилля у Збройних силах [2, с. 96].

У четвертому розділі «Гендерне інтегрування в управлінських практиках сектору безпеки і оборони» зазначена важлива особливість упровадження гендерної рівності у СБО – системність взаємозв'язку та взаємодії управлінських процедур. Головним у практичній реалізації впровадження забезпечення рівності у військових підрозділах

є керівник/керівниця (з огляду на завдання нашого аналізу – викладач/викладачка): «...саме керівник/керівниця забезпечує створення сприятливого гендерно чутливого середовища, відповідає за професійне зростання підпорядкованого особового складу, за трансформацію цінностей підлеглих у напрямі відповідності нормам професійної/військово-професійної моралі, доброчесності, гендерної толерантності» [2, с. 113]. Системний підхід у впровадженні гендерної рівності у структури СБО надає можливості тісної взаємодії всіх елементів структури в процесі інтеграції гендерних аспектів у службову діяльність та освітній процес із висвітлення питань залучення жінок до служби, ролі та місця жінок у виконанні поставлених завдань, інформування щодо гендерної перспективи. Тому роль викладача/викладачки системи військової освіти полягає в реалізації стратегічно значущих завдань, визначених структурою СБО, а саме забезпеченні вимог щодо рівних прав та можливостей чоловіків і жінок. У розділі наводяться приклади напрямів управлінської діяльності з поліпшення (погіршення) гендерного середовища та зазначається загальний результат реалізації позитивних управлінських практик – включення гендерної перспективи у процес прийняття рішень та управління підрозділами на всіх рівнях та на всіх стадіях [2, с. 116–118].

Для забезпечення гендерної політики в управлінській діяльності рекомендується вводити посади радників, інструкторів з гендерних питань у структури СБО. Особливо зазначається, що саме досвід комунікації фахівців з гендерних питань із закладами вищої військової освіти, інституціями громадянського суспільства впливатиме на формування гендерної компетентності командного та викладацького складу [2, с. 120–124]. Тобто до обов'язків командирів військових підрозділів, крім фахової управлінської діяльності, сьогодні ще додаються вимоги гендерної компетентності для необхідного забезпечення гендерного компонента в управлінні підрозділом та його ефективного функціонування. Несприйняття чи навіть свідоме заперечення питань гендерної рівності командирами підрозділів можуть призвести до цілої низки конфліктів, що, у свою чергу, нашкодять процесам взаємодії та боездатності підрозділу. Тому будуть корисними рекомендації авторів методичних рекомендацій щодо напрямів гендерночутливих комунікацій та прикладів запобігання утиску й дискримінації на оперативному і тактичному рівнях [2, с. 140–148].

Особливо зазначено необхідність створення гендерночутливого середовища у специфічних умовах навчання у ВВНЗ. «Командирам та викладачам також необхідно враховувати, що важливим показником міжособистісних відносин в гендерночутливому середовищі є рівень згуртованості підрозділу, навчальної групи» [2, с. 150]. Тобто лідерські та моральні якості командирів, їхній особистий приклад управління підрозділом є основним засобом формування гендерночутливого середовища. «Шляхи реалізації рівних прав і можливостей жінок та

чоловіків у системі СБО мають бути у їх нерозривному зв'язку з нормами та цінностями професійної моралі та принципів етичної/доброчесної поведінки» [2, с. 156]. Окреслені основні напрями забезпечення прав людини та гендерної рівності у структурі СБО, що будуть необхідні в управлінській практиці на всіх рівнях [2, с. 161–168].

П'ятий розділ «Гендер в освітніх практиках сектору безпеки і оборони» безпосередньо призначений для допомоги командирам і викладачам ВВНЗ у формуванні гендерної компетентності в курсантів та курсанток. «Необхідність набуття гендерної компетентності є обов'язковим компонентом не лише з точки зору професійного розвитку і вдосконалення людини, а й з точки зору функціонування та її взаємодії з сучасним суспільством. Заклад вищої освіти сектору безпеки і оборони України є одним із основних інститутів соціалізації людини, тому існує необхідність включення в освітній процес основних знань з цієї сфери життя» [2, с. 192]. Подається докладний науковий аналіз категорії «гендерна компетентність» та її основних елементів [2, с. 192–194].

Важливою є запропонована авторами дидактика викладання гендерно орієнтованих курсів або тем у складі суспільствознавчих та гуманітарних дисциплін. Автори методичних рекомендацій відзначають недостатньо ефективно використання ресурсів освітнього процесу у викладанні гендерно орієнтованого підходу. Попри включення гендерної тематики в навчальні програми та висвітлення різних рівнів цієї проблематики недостатньо враховується специфіка майбутньої професії та особливості її організаційної культури. Указується на спорадичність включення гендерних питань у навчальні дисципліни, а не їхній наскрізний тематичний взаємозв'язок по всіх суспільствознавчих та гуманітарних дисциплінах.

Корисною буде запропонована методика викладання гендерно орієнтованої проблематики. У зв'язку із загальними тенденціями інтеграції, навіть синергії навчальних дисциплін рекомендується спрямовувати освітній процес на переосмислення (рефлексію) усталених знань, їх поєднання з новою пошуковою проблематикою. Таким чином, викладачі будуть спрямовувати процес саморозвитку та самопізнання, формувати особистостей, фахівців, здатних до активної соціальної взаємодії та відповідальності. «Викладання гендерної проблематики орієнтує учасників освітнього процесу на уміння застосовувати гендерний підхід в аналізі конфліктних ситуацій, які можуть виникати як у професійній діяльності, так і у соціально-побутовій сфері, відстоювати власні права, уникаючи гендерної дискримінації, знаходити раціональні способи вирішення конфліктних ситуацій, пов'язаних з сексуальним насильством тощо» [2, с. 198].

Особливе навантаження та відповідальність покладається на викладачів циклу суспільствознавчих та гуманітарних дисциплін, тому що саме вивчення цих наук формує світогляд майбутніх фахівців та фахівчинь сектору безпеки та оборони, сприяє усвідомленню ролі та місця військового професіонала у суспільстві, його

соціальних обов'язків та можливостей. У зв'язку із цим указується на важливість формування гендерної компетентності у викладачів ВВНЗ, наголошується на необхідності підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників з гендерно орієнтованого підходу на спеціально організованих спецкурсах. Компетентні викладачі зможуть не лише поінформувати курсантів про гендер, а й сформулювати певні переконання у світогляді щодо політики забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, культуру гендерної поведінки в суспільстві й у секторі безпеки та оборони зокрема.

Зазначимо, що методичні рекомендації можуть бути використані для самостійної підготовки або на спеціальних заняттях (курсах) з формування гендерної компетентності викладачами ВВНЗ. Крім ґрунтового методологічного підходу з інтеграції гендерних питань у систему підготовки фахівців та функціонування СБО, методичні рекомендації надають також широкий перелік наукової та довідкової літератури й інформаційних джерел з гендерної проблематики. Надзвичайно корисними під час проведення занять практичного спрямування для командирів та викладачів ВВНЗ стануть матеріали додатків.

Ще одним методичним посібником, яким варто скористатись у процесі підготовки фахівців СБО, є «Путівник гендерної інтеграції у Збройних Силах України» [3], розроблений з метою нарощування потенціалу гендерного орієнтованого підходу в повсякденній діяльності СБО і спрямований від формування ширшої бази знань до розвитку навичок і методів використання отриманих знань у процесі виконання своїх посадових обов'язків. Путівник містить конкретний інструментарій (опитувальники, ситуації для обговорення, вправи, тести) для впровадження гендерного підходу у навчанні та професійній діяльності.

Для теоретичної підготовки з історії гендерної проблематики: її правового оформлення, аналізу впливу на суспільні трансформаційні процеси, складання тематики або окремих курсів з гендерних проблем, радимо скористатися конспектом лекцій «Гендерний розвиток у суспільстві» [4]. Автори посібника розробили тематику для викладання основ гендерної рівності, її впливу на зміни в суспільних процесах у пострадянських країнах Європи, виклали інтеграційні гендерні підходи в культурі міжстатевих відносин.

Ґрунтовний аналіз забезпечення гендерної рівності у СБО проведений у монографії «Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика: монографія» [5]. Авторка Ірина Грицай здійснює науковий та методологічний аналіз принципу гендерної рівності, наводить загальну характеристику нормативно-правової та інституційної складових механізму забезпечення принципу гендерної рівності в Україні. Важливим, з огляду на наше завдання, є проведений у монографії

аналіз питань гендерної політики в Україні, забезпечення принципу гендерної рівності в парламенті та збройних силах.

На останок треба додати, що всі посібники, призначені для методичної допомоги викладачам суспільствознавчих та гуманітарних дисциплін, мають ґрунтовний перелік літературних та інформаційних джерел з гендерної проблематики, доповнені глосаріями чи додатками з практичними завданнями.

Висновок. Державна гендерна політика спрямована на впровадження гендерної рівності в усі сфери суспільного життя, тому відхід від стереотипів патріархального життя є сучасною потребою запровадження демократичних цінностей і гармонійного розвитку кожної особистості. Підготовлена українськими та іноземними фахівцями з гендерних питань методологічна база забезпечення гендерної рівності та формування гендерної компетентності в секторі безпеки та оборони дає змогу успішно враховувати наскрізність гендерного компонента для розуміння проблематики та шляхів реалізації гендерної політики в навчальному процесі закладів вищої освіти СБО. Виконання завдання із запровадження гендерної рівності та формування гендерної компетентності ще під час навчання у ВВНЗ дасть можливість підготувати фахівців і фахівчинь з управління військовими підрозділами, які будуть здатні стати носіями демократичних перетворень у державі та вагомими ресурсами підвищення ефективності структур сектору безпеки та оборони України.

Перелік літератури

1. Korniiuchuk Yu. The Concept of Gender and Legislative Support of Gender Rights Protection at the Current Stage of the Armed Forces of Ukraine Development [Електронний ресурс] / Yu. Korniiuchuk, I. Ostrovska-Buhaichuk, N. Lazurina // *Nowoczesne Systemy Zarządzania = Modern Management Systems*. – 2020. – № 15 (1). – P. 31–44. – Режим доступу : <https://doi.org/10.37055/nsz/132716>.

2. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів в систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України / [Катерина Левченко (гол. ред. кол.), Олена Волобуєва, Алла В'яткіна, Світлана Ганаба та ін.]. – Київ : ФОП Клименко Ю. Я., 2021. – 297 с.

3. Путівник гендерної інтеграції у Збройних Силах України. Формування гендерної компетентності військового професіонала [Електронний ресурс] / укладачі В. Арнаутова, В. Лукічов, Т. Нікітюк ; Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЕ) ; Міністерство оборони України // OSCE public website. – Режим доступу : <https://www.osce.org/files/f/documents/4/8/479044.pdf>.

4. Гендерний розвиток у суспільстві : конспекти лекцій. / наук. ред.-упоряд. С. П. Юдіна ; відп. ред. К. М. Левківський. – 2-ге вид. – К. : Поліграфічний центр «Фоліант», 2005. – 351 с.

5. Грицай І. О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика : монографія / І. О. Грицай. – К. : Хай-Тек Прес, 2018. – 560 с.

A. V. Taran, Minister of Defence of Ukraine

Key outcomes of the implementation of defence reform in the Ministry of Defence of Ukraine in 2020–2021 and tasks for the future

The article highlights the key outcomes of the defence reform implementation by the Ministry of Defence of Ukraine throughout 2020–2021, and outlines the tasks for further transformation for a long-term.

The Ministry of Defence of Ukraine carried out this effort putting forward the following priorities:

1. Combat-ready Armed Forces.
2. Trained, equipped and motivated military reserve corps.
3. An effective territorial defence.

Taking into account national resource potential and the prioritization of key tasks (measures) of defence reform, the author determines the sequence of their implementation by the Ministry of Defence of Ukraine in the short, medium and long term to meet the requirements defined by the President of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the development of capabilities of the Armed Forces of Ukraine and other components of the defence forces in order to guarantee the protection of the sovereignty and independence of our nation.

Key words: defence reform, Ministry of Defence of Ukraine, Armed Forces of Ukraine, defence forces, strategic planning architecture, capability-based defence planning.

I. S. Rusnak, Doctor of Military Sciences, Professor, First Deputy Minister of Defence of Ukraine,

O. A. Melikhov, Director of the Defence Policy and Strategic Planning Department, the Ministry of Defence of Ukraine,

A. V. Yakovenko, Deputy Director (Strategic Planning of Capability Development) of the Defence Policy and Strategic Planning Department, the Ministry of Defence of Ukraine,

I. M. Romaniuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Specialist at the Defence Policy and Strategic Planning Department, the Ministry of Defence of Ukraine

Strategic (defence) planning documents in the Ministry of Defence of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine, other components of defence forces and further prospects for their implementation

The article reveals the issues of fulfilment of the provisions of the Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" in the new cycle of defence planning.

First of all, it concerns the development of strategic planning documents in view of the need to integrate capability planning processes in the Armed Forces of Ukraine, other components of national defence forces with operational planning (on strategic level), as well as to facilitate further transformation of Ukraine's security and defence sector.

Key words: strategic planning, capability-based defence planning, harmonization of defence planning and budgeting, Military Security Strategy of Ukraine, Strategic Defence Bulletin of Ukraine, defence plan of Ukraine.

O. S. Syrskyi, Candidate of Military Sciences, Commander of the Land Forces of the Armed Forces of Ukraine, Colonel General

Current state, tasks and prospects for development of the Land Forces of the Armed Forces of Ukraine

The article outlines the issues related to the acquisition of capabilities of the Land Forces to adequately counter threats to Ukraine's national and military security in cooperation with other components of the security and defence sector in the context of Russia's "hybrid" war against our country. It informs on the general organizational structure and current state of the Land Forces of the Armed Forces of Ukraine as well as the main lines of development of the Land Forces. Special attention is paid to the development of mechanized and tank troops, missile forces and artillery, air defence forces of the Land Forces, army aviation, reconnaissance units, support forces, logistics, territorial defence, combat training and its material base at the first stage (until 2025) and in the future. The article also reveals the expected results from the implementation of measures aimed at the development of the combat arms of the Land Forces.

Key words: Land Forces, mechanized troops, tank troops, missile troops and artillery, air defence forces of the Land forces, army aviation, reconnaissance units, territorial defence, combat training.

M. M. Oleshchuk, Commander of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine, Lieutenant General,

V. Ye. Shamko, Chief of Staff – Deputy Commander of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine, Lieutenant General,

O. M. Zharyk, Deputy Chief of Staff, the Air Force Command of the Armed Forces of Ukraine, Colonel

Current state, tasks and prospects for development of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine

The article analyses the current state, considers the existing structure and presents the tasks performed by the Air Force of the Armed Forces of Ukraine. The peculiarities of airspace protection and anti-aircraft cover of important state and military facilities as a strategic level task are analysed. The main ways and priority measures to increase future capabilities of military units of the Air Force are outlined. The directions of development of the branches and special forces of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine are determined.

Key words: Air Force, aviation, anti-aircraft missile forces, radio engineering troops, organizational structure, military administration body, armament and military equipment.

O. L. Neizhpapa, Commander of the Navy of the Armed Forces of Ukraine, Rear Admiral,

A. A. Tarasov, Chief of Staff – Deputy Commander of the Navy of the Armed Forces of Ukraine, Vice Admiral,

S. V. Yakymiak, Candidate of Military Sciences, Associate Professor, Head of the Navy Department, the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Captain

Problem issues and prospects for development of the Navy of the Armed Forces of Ukraine

With the significant expansion of the hybrid actions of the Russian Federation in the Black and Azov Seas, the importance of effective implementation of tasks related to national security of Ukraine and international security in the Azov-Black Sea region has significantly increased. Based on the analysis of the experience of combat operations at sea in the conditions of ongoing hybrid actions, the article defines the principles of modern warfare at sea, lists the main tasks of the Navy of the Armed Forces of Ukraine in the current conditions, outlines the main directions and measures of development of the naval forces, in particular surface forces, naval aviation, coastal missile and artillery troops and marines. The authors also suggest the appropriate way for building the capabilities of the forces, taking into account the military assistance of Ukraine's partner countries to ensure national security at sea, repel and deter Russia's aggressive actions in maritime areas and ensure security in the Azov-Black Sea region.

Key words: hybrid actions, national security at sea, international security, principles of sea warfare, naval forces, armed forces service's strategy, naval operational area, development of naval forces.

T. M. Dziuba, Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Management of Information and Cyber Security, State University of Telecommunications

Rationale for information security concept of Ukraine

In the context of information warfare, which is an integral part of the Russian hybrid aggression against Ukraine, ensuring the information security of the state is one of the most important tasks. The solution to this problem is associated with the need to integrate heterogeneous views and approaches in a single concept, which should comprehensively describe all areas of information security, establish relationships between objects and subjects of information security and determine the appropriate mechanisms for prevention / neutralization of information security threats. If such a concept be developed, it becomes possible to systematize all activities and develop an appropriate regulatory framework in this area. The purpose of the article is to substantiate the conceptual provisions of information security in Ukraine, the aggregate of which could become the basis for the Concept of Information Security and all related legal acts. Further research, on the basis of this article, can be directed on concretization of the subject-object interaction in accordance with typical information security threats, development of a detailed conceptual model of information security in Ukraine, as well as real practical mechanisms for prevention / neutralization of information security threats.

Key words: concept, information security, threat, risk, information security objects, information security subjects, methods of prevention / neutralization information security threats.

P. V. Shchypanskyi, Candidate of Military Sciences, Professor, Deputy Commandant for Research Affairs, the National Defence University of Ukraine

named after Ivan Cherniakhovskyi, Major General,

O. M. Zahorka, Doctor of Military Sciences, Professor, Chief Researcher at the Centre for Military and Strategic Studies, the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi,

S. V. Polishchuk, Candidate of Military Sciences, Associate Professor at the Radio Engineering and Special Troops Department, the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Colonel,

I. O. Zahorka, Senior Researcher at the Centre for Military and Strategic Studies, the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi

Methodical approaches to the development of scenarios in the military field

In many studies of problems in the military field, scenarios are used to describe evolution of situations, so the success of management decisions depends on the quality of the scenarios. Scenarios allow to determine the relationship between factors (external and internal) that affect the evolution of the situation as well as to assess the possible consequences that may occur when solving the problem under study.

The article considers a general and a specific methodological approaches to the development of scenarios. The first approach is general to the development of scenarios when studying any common problem and is the basis for the application of the second (specific) approach when studying a particular problem.

The application of the methodological approaches is shown by the example of the development of a scenario of combat actions of opposing military formations on the concept development stage when planning a defensive operation by military headquarters.

Key words: scenario, situation, methodical approach, pairwise comparison, taxonomy method.

Yu. H. Kornichuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Social Sciences Department, Zhytomyr Military Institute named after S. P. Korolov, Colonel,

N. P. Lazurina, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Social Sciences Department, Zhytomyr Military Institute named after S. P. Korolov,

I. M. Ostrovska-Buhaichuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer at the Social Sciences Department, Zhytomyr Military Institute named after S. P. Korolov

Analysis of the methodological base for ensuring the implementation of gender equality and the formation of gender competence in the process of training of specialists in the security and defence sector

The article is devoted to the analysis of methodological manuals on the integration of gender approaches and the formation of gender competence in the specialist training system in the security and defence sector. The system of methodological approaches to the formation of gender consciousness, overcoming of gender stereotypes and implementation of ways to ensure equal rights

and opportunities for women and men in the security and defence sector is considered. The authors make an accent on the importance of the task facing teachers of higher military education establishments to form gender competence among cadets (m) and cadets (w) to use the gender approach while performing their military-professional duties. It is proposed to employ the teaching didactics for gender-oriented topics or courses as part of social and humanitarian disciplines using a cross-cutting thematic link across all disciplines. The importance of introduction of gender

equality principles while studying at higher military establishments is noted, thus directing the process of self-development and self-knowledge of modern personalities as well as forming military specialists capable of active social interaction and responsibility.

Key words: methodological framework for the implementation of gender equality in the security and defence sector, gender competence, gender-oriented approach, goals and ways to implement gender policy in the security and defence sector.

Основні вимоги до оформлення статей, які подаються до журналу «Наука і оборона»

Журнал приймає для опублікування статті українською або англійською мовами. Анотації статей подаються українською та англійською мовами.

Журнал «Наука і оборона» включений до категорії «Б» наукових фахових видань України (наказ Міністерства освіти і науки України № 409 від 17 березня 2020 р.).

Спеціальності, за якими видання публікує наукові праці:

253 – Військове управління (за видами збройних сил);

254 – Забезпечення військ (сил);

255 – озброєння та військова техніка;

256 – Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності);

263 – Цивільна безпека.

Подані авторами статті повинні за змістом відповідати тематиці журналу та вимогам щодо опублікування наукових статей. Передусім приймаються матеріали, в яких викладені результати наукових досліджень, спрямованих на розв'язання проблем, що мають важливе оборонне значення, статті, які містять нові теоретичні ідеї, принципи, концепції, моделі, спрямовані на пояснення певних явищ і процесів у галузі національної безпеки і оборони та прогнозування їх розвитку. Також приймаються до опублікування статті практичного змісту, які висвітлюють актуальні питання національної безпеки і оборони, науково-методичні та оглядові статті, інформаційні повідомлення про наукові новини і події.

Рукопис статті повинен бути підготовлений з використанням комп'ютера і подається до редакції в електронному вигляді. Для цього автори можуть скористатися своїми обліковими записами, попередньо зареєструвавшись на сайті журналу (<http://nio.nuou.org.ua>), або надіслати статтю на електронну пошту редакції журналу (nio2017@ukr.net).

Загальний обсяг рукопису разом з графічними матеріалами не повинен перевищувати 20 сторінок у форматі паперу А4. Поля сторінок, мм: зліва – 30, справа – 10, зверху та знизу – 20. Сторінки мають бути пронумеровані.

Основний текст статті друкується шрифтом Times New Roman чорного кольору прямого накреслення через півтора міжрядкові інтервали кеглем 14. Допускається авторськi акценти виділяти напівжирним шрифтом або курсивом.

На першій сторінці рукопису розміщуються індекс УДК, назва статті, анотація, перелік ключових слів і далі текст статті. Обсяг анотації – у межах 120–150 слів, включаючи ключові слова.

У кінці статті наводиться перелік джерел, на які є посилання у тексті статті. Бібліографічні описи джерел у переліку оформлюються згідно з ГОСТ 7.1:2006. Нумерація джерел – відповідно до порядку появи їх у тексті статті.

Рисунки, таблиці, формули, посилання оформлюються відповідно до ДСТУ 3008:2015.

Ілюстрації, виконані в окремих графічних редакторах, подаються як у середині тексту, так і в окремих файлах, створених цими редакторами.

Для забезпечення гарантій сліпого рецензування відомості про авторів у файлі статті не наводяться. У разі подання статті на сайт журналу ці відомості необхідно занести у відповідні поля форми подання. Якщо стаття надсилається до редакції електронною поштою, їх необхідно розмістити в окремому файлі. Відомості про авторів надаються за формою: прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь та вчене звання, найменування посади та місце роботи, військове звання, почесні звання, ідентифікатор ORCID, інформація для зворотного зв'язку (телефонні номери, адреса електронної пошти).

Електронні версії попередніх випусків журналу «Наука і оборона»

можна знайти на веб-сторінці журналу: <http://nio.nuou.org.ua>,

а також на сайті Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: www.nbuv.gov.ua

Усі права застережені.

Переклад і передрук – лише за згодою авторів і редакції.

Адреса редакції:

03049 Київ, Повітрофлотський проспект, 28.

Тел.: (044) 271-08-91, (067) 790-23-22, (066) 362-79-50.

E-mail: nio2017@ukr.net.

<http://nio.nuou.org.ua>.

Свідоцтво про державну реєстрацію серії КВ № 22942-12842ПР від 15.09.2017 р.

© Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, 2021

Підп. до друку 01.11.2021 р.

Формат 60x90/8. Папір офс. Друк офсет.

Ум. друк. арк. 7,5. Обл.-вид. арк. 7,5.

Наклад 1226 прим. Зам. № 11 __-21.

Видавничий дім «Стилос».

04071, Київ, вул. Набережно-Лугова, 5, к. 30.

Тел.: (044) 227-27-50, 227-27-05.

E-mail: stylos.publish@gmail.com.

<http://www.stylos.com.ua>.

Свідоцтво про внесення

до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи України ДК № 1465 від 13.08.2003 р.